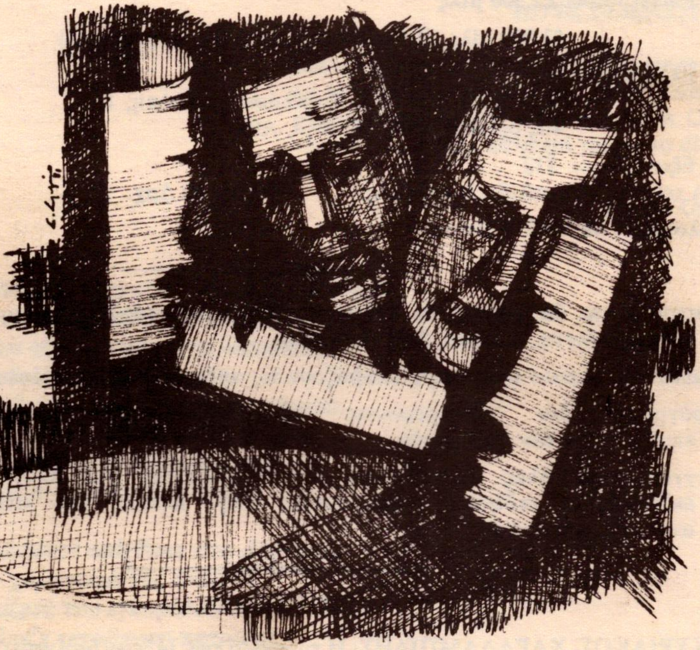
Ο ΚΥΚΛΟΣ

διμηνιαία έκδοση τέχνης κ' προβληματισμού

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

5

ΣΕΠΤΕΒΡΗΣ - ΟΚΤΩΒΡΗΣ 1980

Ο ΚΥΚΛΟΣ

διμηνιαία έκδοση τέχνης κ' προβληματισμού

Πνευματική Ομάδα: Στέφανος Ζυμπουλάκης, Κώστας Κατσώνης, Τρύφωνας Παπαχριστοφόρου, Χριστόφορος Παπαχρυσοστόμου, Λούης Περεντός, Φοίβος Σταυρίδης.

Υπεύθυνος κατά το νόμο: Φοίβος Σταυρίδης, Κρήτης 5, Λάρνακα.

Συνεργασίες — έντυπα—εμβάσματα: Ο ΚΥΚΛΟΣ, Τ.Κ. 527, Λάρνακα (Κύπρος).

Συνδρομές (μόνο ετήσιες, από το Γενάρη κάθε χρόνου)

Εσωτερικού: £2.500 μίλς

£3.000 μίλς (Βιβλιοθήκες, σχολεία, οργανισμοί)

Ελλάς: 400 Δρχ.

(Κεντρική Διανομή: Χαριλάου Τρικούπη, 13,
4ος όροφος, τηλ. 3625464, Αθήνα.)

Εξωτερικού: $12

Τιμή τεύχους (40 σελίδες): 400 μίλς Ελλάς: 60 Δρχ.

Κυκλοφορεί σε 1000 αντίτυπα

Προτεραιότητα θα δίνεται σε κείμενα μελέτης και προβληματισμού του κυπριακού χώρου (μελέτη, δοκίμιο, βιβλιογραφία).

Κείμενα που φέρουν υπογραφή, εκφράζουν τις απόψεις του συγγραφέα-τους.

Χειρόγραφα δεν επιστρέφονται (Φωτογραφίες επιστρέφονται). Τα ανάτυπα επιβαρύνουν τον συγγραφέα.

Αναγγέλλονται όλες οι εκδόσεις που στέλλονται στο περιοδικό. Κυπριακές εκδόσεις, ή εκδόσεις αναφερόμενες στην Κύπρο, που στέλλονται σε δυο αντίτυπα, κρίνονται.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ: Η τυραννία των λέξεων (ποίηση). ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΚΑΝΑΚΑΡΙΑ: Διαμαρτυρία. ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΙΔΕΡΗΣ: Ο Θεόφραστος Σακελλαρίδης μέσα στην ελληνική οπερέττα. ΡΗΝΑ ΚΑΤΣΕΛΛΗ: Αδούλωτη Ελιά (απόσπασμα θεατρικού). ΘΕΑΤΡΟΝ «Η ΜΕΛΙΣΣΑ», Λάρνακος: Πρόγραμμα. ΝΙΚΟΣ ΣΙΑΦΚΑΛΗΣ: Η συμβολή των ανθρώπων του θεάτρου στις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις. ΧΡΙΣΤΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ: Πάχναλη (μονόπρακτο). ΦΟΙΒΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ: Ο Σάββας Τσερκεζής και το «Ημερολόγιο»-του. ΣΑΒΒΑΣ ΤΣΕΡΚΕΖΗΣ: Σελίδες από το «Ημερολόγιο του βίου-μου». ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ: Το Σταυρόλεξο (διήγημα). ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΑΛΕΤΑΣ: Η Ζακυνθινή «Φιλολογική Εφημερίς της Νεολαίας». ΚΛΕΙΤΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ: Μερικές σκέψεις γύρω από την κριτική. Οι Συγγραφείς του τεύχους. Εικόνες.

Εξώφυλλο: Σχέδιο Σέργη Σεργίου.

Εκτύπωση: POLYKOLOR OFFSET PRINTING LTD, TEL. 56322, LARNACA - CYPRUS

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

Η ΤΥΡΑΝΝΙΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

Για να δικαιολογούν τις πράξεις-τους άλλαζαν ακόμα και τη σημασία των λέξεων.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, Γ' 82,4

I have already said that there is too much tyranny of words on this island... It depends quite plainly; the Turkish army arrived in Cyprus. «Invasion» means different things to different people.

Sir Ian Gilmour

Τρέχουν τα σύννεφα βροχή στην άσπρη χούφτα-μου
που μελανιάζει από το πείσμα και το χιόνι.
Λαγός προβάλλει από τα σκίνα και καμώνεται
πως παρακολουθεί το μαρουλόφυλλο.
Ξάφνου μας κλέβει την παράσταση και χάνεται
μες στην καρδιά-μου τη γεμάτη με χταπόδια.
Βρωμοκοπούν ταμπάκο τα πλεμόνια-του.
Λαγός σταλμένος σ' ελικόπτερου φτερά.

Στη μία και δεκαπέντε αφίχθηκε στη Λάρνακα.
«Ήρθε να δει» χαμογελώντας ανοιχτά
ενώ στο πίσω μέρος του εγκεφάλου-του
η στρίγγλα φώλιαζε τετράγωνη πατρώνα.

Ήρθε να δει. Ανοίγουνε γαρούφαλα,
πατάει τη μουσική, μες στο χυτήριο μπαίνει
των λέξεων με λαβίδα και... α, διάβολε!
πριν ακόμα το γεύμα να τελειώσει,
σερβιριστούν ποτά και δώσουμε τα χέρια,
νίβει τα χέρια-του ο παράνομος Ιάνος -
από ποιά μάνα γεννημένος, ποιά του σίδερου γυναίκα
βασιλικά τον έντυσε, μας τον απέδωσε σαν φίλο
για τα λινά παλιοπροβλήματά-μας.

Ο κάλλος στο ποδάρι-του υποχώρησε
καθώς μας πάτησε γερά κρυφογελώντας.
Είχα κι εγώ πιστέψει στο χαμόγελο
πριν έξι χρόνια, δεκατέσσερις Ιουλίου.
΄Αρκεσε η μέρα για να φτάσει η νύχτα
και πέντε νύχτες για να μπούμε στο εικοστό σκοτάδι.

Καράβια που έσερναν τη μπότα του κινδύνου
χαμήλωναν τ' αυτιά-τους κι εμετούσαν.
Κουρσάροι που έμελλε να γίνουν κηπουροί
μπαίναν στου Μόρφου, κλέβαν απ' τη Λάπηθο λεμόνια.
Περιβολάρηδες στης Αμμοχώστου τα πεζούλια
πουλούν πραμάτεια ξένη, αγκαθερή.
΄Εξι χιλιάδες ανιστόρητοι νεκροί
λιπαίνουν τα χωράφια-μας επίμονα καλώντας
τη Δικαιοσύνη, αν έτσι λέγεται, κι αν είναι
πράγμα υπαρκτό στον κόμπο της ελπίδας,
της αναφαίρετης αφέλειας και της μνήμης.

Αλλά ο Σερ ΄Ιαν κάτι τέτοια δεν τα χάφτει,
έχει διαβάσει Θουκυδίδη και Πλαταιείς,
είναι γενναίο παιδί των Κολλεγίων,
από τον κόσμο των Ελλήνων παραδέχεται
τ' Αρχαία Ελληνικά σαν σπόνδυλο της Δύσης.

Μπροστά σ' αυτά υποκλίνεται·
το Κούριο κι ο Απόλλων
καλομονταρισμένοι στη Βάση Επισκοπής,
στη Βάση Δεκελείας (άλλη αρχαία λέξη)
τα κύματα επιλέγονται της ιστορίας.

΄Ετσι θα πει χωρίς περιστροφές
πως είστε μούλοι, ω Κύπριοι,
πως αν θελήσετε να ζήσετε στο χώρο
που κατά τύχην βρίσκεστε, να λογαριάστε
πως πρέπει να χωρέσετε σ' ένα κιβώτιο.
΄Εχουν αυτοί κλειδί και μεις τα κόκαλα,
έχουν τα θάρρητά-τους στα παχύρευστα όπλα,
τα κράνη, τις μπογιές, τις αλυσίδες,
τον εκκωφαντικό κρότο καυσίμων
και πιθανόν, αν αληθεύουν οι πηγές-μας,
σε ηλεκτρονικά ολισθήματα κανόνων.

Το είπε καθαρά για το καλό-μας:
Η βία δεν ξέρει να γεννάει το ψέμα,
ότι από κείνο γεννημένη οφείλει να είναι φιλαλήθης.
΄Ηταν σαφής και σύντομος σαν που ταιριάζει

σ' άγγελο του θανάτου με τα σύμβολα της νίκης.
Θέλετε φαγητό; Κοπιάστε πρώτα
να συζητήσουμε τους όρους του χωνέματος.
Μην προκαλείτε, διάβολε, το φύλακα άγγελό-σας·
η Εγγυήτρια Δύναμη θυμώνει αν τη ζορίσεις.

Σας δέσαμε πιστάγκωνα μιαν αυγινήν ημέρα
και τη μαχαίρα δώσαμε σε κείνον
που θα σας μάθει να γερνάτε στην υποταγή.
Μιλάτε για εισβολή και μου πετάτε λέξεις.
Απο το πέτο πιάνω εγώ την αβασανισιά-σας,
τα χείλη-σας τραντάζονται ξετείχιστα, στακάτα.

΄Ηρθαν να σας επισκεφθούν σαρανταδυό επί χίλια
και τέσσερα επί εκατό και σκίσατε τον πισινό-σας.
Αχαριστία δεν ήτονε; Υπάρχουν βέβαια λέξεις
αμφίστομες, αλλιώτικες για πράματα παρόμοια·
το μη κακό και το κακό τρίβονται μεταξύ-τους,
πάρτε να δείτε λεξικά της OXFORD και του CAMBRIDGE.

Τώρα θα φύγω για δουλειά, δεν ήρθα για να επέμβω.
Αν ήθελαν μας ζητηθούν καλές υπηρεσίες
τις θέτουμε στη διάθεση των δυό-σας κομματιών.
Είναι το κόκαλο άτιμο, δεν κόβεται όπως πρέπει,
αλλά ο μπαλτάς ενδέχεται να φτάσει το ταχύ.
Ψήσιμο εύχομαι λοιπόν καλό - ήλιο που έχετε!
Τον θηλυκώνω στο πορτοφολάκι-μου μ' εσπέρια φρούτα,
κρασί αβασίλευτο, χρυσά νομίσματα και τερακότες.
Είπε, και δίνει μια στον αρχηγό του Κράτους
κι ανέβηκε ψηλά σαν ελατήριο ΄Αγγλος -
ελεύθερο πουλί σημαίνει αυτή η λέξη·
΄Αγγλος από το άγγελος, το κατά συγκοπήν
που λένε οι ετοιμόλογοι της ετυμολογίας.

Σ' ένα παιχνίδι λέξεων μα και πολιτικής
άλλος ταιριάζει να τραβάει κουπί, άλλος τη βάρκα
να κάνει και τα κύματα κι άλλος τον ήλιο.
Αυτός εδώ ο σπληνέμπορας από την Ιγγλετέρα
ζώνει με φόβο την οπλειά και τα φωτιστικά-της.
Γεννήθηκε φτωχός, φτωχός θα παραμείνει.
Δε φταίει πολύ θαρρώ, άλλοι τον πλάσαν έτσι.
Μπορεί κι ο Πλάστης-μου και Θεός να φρόντισε γι' αυτό·
Οικονομία του Κόσμου, Θεία Δικαιοσύνη.

Μούλοι: ημίονοι
Οπλειά: πούλια

[Ο ποιητής συνόδευσε την «Τυραννία των λέξεων» με ένα σημείωμα προς το περιοδικό-μας. Κρίναμε χρήσιμο να το παραθέσουμε εδώ για τα στοιχεία που περιέχει. Ο ΚΥΚΛΟΣ]

Το ποιημα ειναι γέννημα οργής και πεισματερής απελπισίας (απαισιόδοξης όχι) μπροστά στις δηλώσεις του Βρεττανού Αναπληρωτή Υπουργού Εξωτερικών, Λόρδου Σφραγιδοφύλακα Σερ ʼΙαν Γκίλμουρ.

Οι λεπτομέρειες της παράστασης δίνουν καλύτερα το πλαίσιο: Ο Σερ ʼΙαν έφτασε στην Κύπρο 19 Απρίλη 1980 για να δει και να μάθει, όπως είπε: «I am just really coming to look and learn». (Αεροδρόμιο Λάρνακας, μόλις πάτησε το πόδι-του στο νησί). Οι αθώοι Κυπριώτες προσπαθούν να πείσουν την Εγγυήτρια Δύναμη για τις ευθύνες-της — ο ερχομός του ʼΙαν Γκίλμουρ είναι καλή ευκαιρία. Αυτός πηγαίνει στον ένα και τον άλλο, «βλέπει-μαθαίνει» και στις 22 Απρίλη κάνει τις γνωστές δηλώσεις-του.

Φυσικά, αν ήμασταν μεγάλο κράτος θα κατακεραυνώναμε το Βρεττανό. ʼΟταν όμως η Μεγάλη Δύναμη σου έχει το μαχαίρι στο λαιμό, η παραμικρή κίνηση, ακόμα και για άμυνα, μπορεί να αποβεί θανάσιμη για σένα. Βέβαια είναι και το άλλο· αν δεν υπήρχαν στην Κύπρο υπηρέτες πρόθυμοι να ξεπουλήσουν την πατρίδα-τους, ασφαλώς ο Σερ ʼΙαν θα μετρούσε τις λέξεις-του. Το πράγμα όζει και οι μύγες το ξέρουνε.

Τότε ήταν που μ' έπιασε ένα σφίξιμο, η οργή και το πείσμα. Να ένα κράτος έλεγα, που το χτυπούν, το μαγαρίζουν το ακυρώνουν με αυθάδεια κι αυτό το καημένο προσέχει ακόμα και τη διαμαρτυρία-του. Λάε-μου, τί εποιησάν-σοι; Αισθάνομαι το σεντόνι να τυλίγει το σώμα του νησιού-μου.

Με απορροφητική αγωνία άρχισα να συλλέγω κάθε τι που αφορούσε τον ʼΙαν Γκίλμουρ και τις δηλώσεις-του. ʼΗταν ανάγκη πρώτα να εξευρεθούν οι πόροι του ποιήματος. Πέρασα δυο σκληρές αβάσταχτες μέρες. ʼΟμως ο ʼΙαν, *ο δικός-μου* ʼΙαν, φρικιούσε μέσα-μου. Τον είχα παγιδέψει για καλά. Ο πρώτος έφυγε κι έμεινε εδώ για πάντα ο άλλος ʼΙαν, εκείνος που το θάνατό-του έχουμε μεις στην εξουσία-μας.

Το ποιημα με βρήκε καταρρακτωδώς, 24 Απρίλη βράδυ. ʼΗμουνα κι εγώ παγιδεμένος, κλεισμένος μέσα στο ποιημα. Αντιμετριόμουνα με τον Σερ ʼΙαν, είχαμε παλιούς λογαριασμούς, εκείνος σαν πατρώνα της πολιτικής, εγώ σαν ποιητής θυρεός. Είχα διαλέξει τα όπλα-μου, το χώρο και το χρόνο, τη δύναμη των λέξεων.

Παναγιά η Κανακαριά

Στις 12 Ιουλίου 1980 ο Διευθυντής Αρχαιοτήτων Κύπρου κατάγγειλε σε διεθνείς οργανισμούς και στην κοινή γνώμη την καταστροφή που έγινε από βανδάλους στο γνωστό μωσαϊκό της εκκλησίας Παναγίας της Κανακαριάς, στην Καρπασία (που τώρα βρίσκεται στο κατεχόμενο από τον τουρκικό στρατό τμήμα της Κυπριακής Δημοκρατίας).

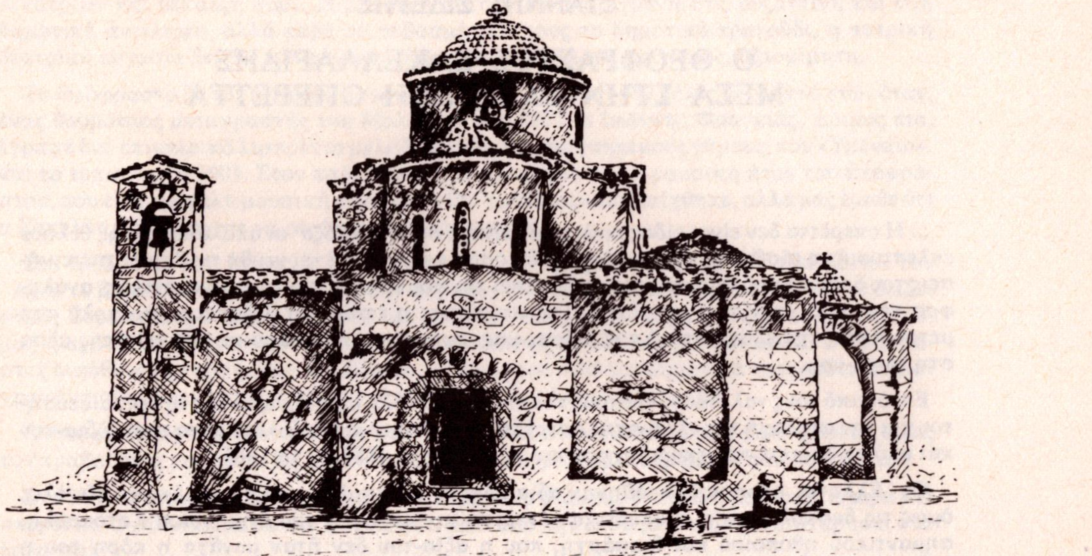
Αναφέρει η καταγγελία: «*Έξι μήνες πριν πληροφορήθηκα από δυό ξένους επισκέπτες που είχαν πάει στην εκκλησία ότι το μωσαϊκό αυτό είχε καταστραφεί. Ένας τρίτος ξένος επισκέπτης τον οποίο έστειλα την περασμένη εβδομάδα να επιθεωρήσει και να μου αναφέρει, επέστρεψε επιβεβαιώνοντας την πληροφορία που είχα και έφερε μαζί-του μερικά κομμάτια που βρίσκονταν στο δάπεδο.. (...) .. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι έχουμε να κάνουμε με μια περίπτωση βανδαλισμού. Φοβούμαι πολύ πως μερικά κομμάτια των μωσαϊκών μπορεί να εμφανισθούν στην αγορά*».

Η καταστροφή αυτή αποτελεί σειρά παρόμοιων πράξεων που σκοπό έχουν πέρα από ευτελή κίνητρα εμπορίας (για την περίπτωση), την εξαφάνιση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου. Τούτο εντάσσεται και μέσα σε πλαίσια γενικότερης πολιτικής της Τουρκίας (μετονομασία πανάρχαιων κυπριακών τοπωνυμίων, διαστρέβλωση της ιστορίας κ.α.)

Η διεθνής κοινότητα παρακολουθεί απαθής.

Με τις μικρές-μας δυνάμεις κι όσο διαθέτουμε φωνή θα διαμαρτυρόμαστε για τέτοιες πράξεις βαρβαρότητας.

Καὶ εἰς τὴν Νῆσον Κύπρον ἦτον ποτὲ Ναὸς τῆς Ὑπερ-
αγίας Θεοτόκου. Ἔξω δὲ τοῦ ναοῦ ἐπάνωθεν τῆς πόρτης
ἦτον μία εἰκὼν τῆς αὐτῆς Παναγίας καὶ ἐκράτει τὸν
Χριστὸν ὡς βρέφος εἰς τὰ γόνατά της· δύο δὲ ἄγγελοι
ἐστέκοντο ἀπὸ τὰ δύο μέρη της μετὰ φόβου πολλοῦ.
Μίαν γοῦν τῶν ἡμερῶν ἐπέρασεν ἀπ' ἐκεῖ Ἀράπης τις πη-
γαινάμενος εἰς τὸ σπίτι του καὶ ὡς εἶχεν τὸν Διά-
βολον μέσα του, τοῦ ἐφάνη καλὸν καὶ ἐτόξευσε τὴν
Παναγίαν εἰς τὸ δεξιὸν γόνατον καὶ παρευθύς, ὢ
τοῦ θαύματος! Διὰ νὰ δείξῃ ἡ Παναγία τὴν ἐνέργειαν
τῆς εἰκόνος, αἷμα ἐχύθη περισσὸν ἀπὸ τὴν πληγὴν
καὶ ἔσταξε εἰς τὴν γῆν. Ὁ δὲ Ἀράπης, ὡς εἶδε τὸ
θαῦμα, τρέμοντας καὶ φεύγοντας διὰ νὰ ὑπάγει εἰς
τὸ σπίτι του ἐξεψύχησεν εἰς τὴν στράταν: Μαρ-
τυρία Δαμασκηνοῦ, ὁσιοδιακόνου κ/στουδίτου, ιϛ' αἰῶνα

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΙΔΕΡΗΣ

Ο ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΠΕΡΕΤΤΑ

... Η οπερέττα δεν είναι είδος πρώτης ανάγκης, όπως η πρόζα· οι απολαύσεις-της θέλουν εκλεπτυσμένη αίσθηση, που να ξέρει από κόσμο και που να έχει γευθή τις βαριές συγκινήσεις του δραματικού θεάτρου, για να ζητήσει την κομψότητα και το, φαινομενικώς, ανάλαφρο κέφι που χαρίζει η οπερέττα. Της οπερέττας η επίδραση βρίσκεται πιο πολύ στη μετουσίωση την εξαγνιστική της πείρας-μας, που συντελείται από τα στοιχεία-της μέσα στη ψυχή-μας.

Εκτός από τους γαλλικούς θιάσους που είπαμε, το πολύ κοινό-μας έλαβε την εκπαίδευσή-του για την υποδοχή της ελληνικής οπερέττας και από το κωμειδύλλιο με τα τραγούδια-του και από το βαριετέ που εκυριάρχησε πιο πρίν, από τα 1880 ώς τα 1885.

Οι Έλληνες ηθοποιοί εστάθηκαν αδιαλείπτως διψασμένοι για το καλύτερο. Με όλες όμως τις δυσκολίες-της, η οπερέττα κέντρισε την επιθυμία του Δημητρίου Κοτοπούλη, σημαντικού ηθοποιού και θιασάρχη, που η αξία-του δεν ήταν μονάχα η κόρη του η πολυσέβαστη, η αλησμόνητη μητέρα-τροφός, η Μαρίκα. Ο Δημήτριος Κοτοπούλης, λοιπόν, ονειρεύθηκε στα 1895 ν' ανεβάσει οπερέττα· το έργο θα ήταν γαλλικό και θα είχε τον τίτλο «Η κόρη του ιατρού»· δεν παίχθηκε· φανερώνει όμως μια καλή πρόθεση. Κι αν οι προθέσεις οι καλές δεν έχουν, όπως λένε, σημασία για την κριτική, έχουν για την ιστορική πορεία και δεν επιτρέπεται να τις αγνοούμε.

Δεν θα είχατε αντίρρηση να δούμε το Θεόφραστο μέσα στον κύκλο των διαπρεπών συνθετών της βιεννέζικης οπερέττας, γύρω από το Λέχαρ· σ' εκείνους θα καταταχθεί και ο δικός-μας και γιατί αγάπησε το παράδειγμά-τους και γιατί ταιριάζανε τα χρόνια-τους με τα δικά-του: Ο Λέχαρ ήταν δεκατρία χρόνια πρεσβύτερος από το Σακελλαρίδη· η δράση-του όμως, γι' αρκετό διάστημα, συμπίπτει. Ο Λέο Φαλ ήταν δέκα χρόνια νεότερός-του, ο Κάλμαν ένα χρόνο πρεσβύτερος, και ο Στόλτς τρία.

Αν ο Θεόφραστος δεν εχάρηκε τη διεθνή δόξα, η αγάπη-μας και η κρίση-μας θέλουν να τον βλέπουν πλάι-τους.

Γεννήθηκε στα 1883· είχε την ίδια ηλικία με το Μελά· ο Χόρν, ο Παντελής, τον περνούσε δύο χρόνια, Ο πατέρας-του, ο Ιωάννης Σακελλαρίδης γεννήθηκε στο Λιτόχωρο του Ολύμπου, τριάντα χρόνια νωρίτερα. Ήτανε γιός καλλιφώνου ιερέως, τέλειωσε γυμνάσιο της Θεσσαλονίκης και φοίτησε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στην Ιατρική και στη Φιλολογία. Στη Θεσσαλονίκη μελέτησε και την εκκλησιαστική μουσική και, γοργά, έγινε πρωτοψάλτης σε μεγάλες εκκλησίες. Έφυγε από τη ζωή στα 1938, αφού χάρηκε τη δόξα του γιού-του· τη «χάρηκε» πραγματικά, δεν εμπόδισε το γιό-του καθόλου να επιδοθεί στο ελαφρό, λεγόμενο, θέατρο. Ο Θεόφραστος είχε την όχι και τόσο συχνή ευτυχία να μην του εμποδίσει το σπίτι-του τα ιδανικά-του: στο σπίτι-του αντηχούσαν με ισότητα, εκκλησιαστικές μελωδίες και εύθυμοι σκοποί.

Είχε όμως ο Ιωάννης Σακελλαρίδης και με το θέατρο σχέσεις. Ετόνισε δύο αρχαίες τραγωδίες, την «Αντιγόνη» στα 1896 και την «Ηλέκτρα» στα 1899. Ώστε, όταν οι δύο κυρίες του «Βαφτιστικού» μιλούν για την «Ηλέκτρα» και για τη «Νανά», μιλούν για έργα που τα ήξερε ο ποιητής-τους από άμεση επαφή.

Ο Θεόφραστος θ' άκουσε τη μουσική του πατέρα-του, την τραγωδιακή, αφού ήταν

δεκατριών και δεκαέξη ετών. Η μουσική αυτή ήταν στηριγμένη στη βυζαντινή και στη δημοτική αντίληψη, αλλά παρά το σεβασμό-του προς το δημοτικό τραγούδι, η πατρική θεατρική εργασία δεν θα του φάνηκε, όπως και σε πολλούς κριτικούς, αξιομίμητη.

Το Θεόφραστο θα τον είχαν ως μουσικό παιδί-θαύμα. Θα ήταν μόλις δεκαοκτώ ετών όταν, ένας θαυμάσιος μεταφραστής του Μολιέρου στα 1877, ο Ιωάννης Φραγκιάς, ώριμος πια, έγραψε ένα επικαιρικό λιμπρέττο μελοδράματος για πριγκηπικούς γάμους, τον «Υμέναιο», και το τύπωσε στα 1901. Στον πρόλογο μας πληροφορεί πως η μουσική ήταν του Θεόφραστου, που είχε «μεγάλη μουσική ιδιοφυΐα». Ο «Υμέναιος» δεν παίχθηκε, αλλά μας έμαθε ότι ο Σακελλαρίδης άρχισε να συνθέτει από τόσο παιδί.

Στα 1903 είναι στο Μόναχο. Τον είχε πάρει ο πατέρας-του, μαζί με τον αδελφό-του τον Άρη, το βαρύτονο, για ένα ταξίδι στην Ευρώπη, Ιταλία, Γαλλία, Γερμανία· ήθελε να δείξει στους Ευρωπαίους τ' αποτελέσματα των μελετών-του απάνω στη μουσική του δημοτικού-μας τραγουδιού. Στην αίθουσα του Ωδείου του Μονάχου έδωσαν μια συναυλία. Ο Θεόφραστος διηύθυνε την ορχήστρα του Ωδείου, ο Άρης τραγούδησε δημοτικά τραγούδια: είκοσι χρονών μαέστρος μέσα στο Μόναχο! Η κριτική δεν έμεινε αδιάφορη.

Ο Θεόφραστος είχε φοιτήσει και στη Φιλολογία, στην Αθήνα, δυό -τόσα- χρόνια, όμως τον τραβούσε η μουσική. Ως φοιτητής βέβαια θα έγραψε μελοδράματα που παιχθήκανε.

Στο Μόναχο και στις άλλες πόλεις που περάσανε θ' άκουε θεατρική μουσική, όπερα και οπερέττα. Ο Μίλλαικερ θα τον συγκίνησε: κάτι από την αίσθησή-του έχει διατηρήσει στα έργα-του.

Το καλοκαίρι του 1904, ο Χρηστομάνος ανέβασε στη «Νέα Σκηνή»-του, Αριστοφάνη: «Εκκλησιάζουσες». Κυνηγητής καθώς ήτανε του καινούργιου και των καινούργιων ανθρώπων, εκάλεσε για τη μουσική το Θεόφραστο. Εδώ θα έκανε την πρώτη γνωστή-μας αθηναϊκή-του, εμφάνιση, με τιμή και με υπόληψη, σα συνεργάτης ενός τέτοιου σοφού και εμπνευσμένου πρωτοπόρου. Ο Χρηστομάνος είχε ανεβάσει πιο πριν «Άλκηστη» με μουσική του Γκλούκ, και «Αντιγόνη» με μουσική του Μέντελσον· τώρα στον Αριστοφάνη θέλησε μουσική ντόπια. Όπως και στις μέρες-μας, οι σκηνοθέτες προτιμούν λαϊκές μελωδίες, και ο Χρηστομάνος θα παρακίνησε το νεαρό συνθέτη να γράψει, κατά τους πικρόχολους κριτικούς, ένα τραγούδι «αμανατζίδικο» και ένα χορό «ζεϊμπέκικο», για να χορέψει με τρόπο «προκλητικό», κόρδακα, ο Χρυσομάλλης και καν-καν ο Μήτσος Μυράτ. (Το επίθετο «προκλητικό» είναι της κριτικής. Δεν είδα την παράσταση για να ξέρω, όμως δε θέλω ν' αδικήσω τη μνήμη του Μήτσου Μυράτ, την αγαπητή, που, ωστόσο, έκανε μία «νεάνιδα» εκείνο το βράδυ).

Τον άλλο χρόνο έγραψε μια «Εισαγωγή» σ' ένα δραματικό ειδύλλιο κι επτά τραγούδια σ' αυτό, και στα 1907 ένα μελόδραμα, τον «Πειρατή»). Αλλά πώς να ευδοκιμήσει κανείς γράφοντας βραχύβια μελοδράματα, όταν μελοδραματικός θίασος ταχτικός δεν υπήρχε στον τόπο-μας. Πλησίασε λοιπόν θιάσους ζωντανούς που ήταν σταθεροί, δραματικοί, με σημαντικούς ηθοποιούς, και που παίζανε -για πολλές παραστάσεις- επιθεώρηση. Από τα 1907 ώς τα 1911 ήταν διευθυντής της ορχήστρας-τους. Τα τραγούδια των επιθεωρήσεων, εκείνα τα χρόνια, δεν είχαν μουσική εντελώς πρωτότυπη. Η μουσική-τους ήταν προσαρμογή ξένων ήχων επάνω στα ελληνικά στιχουργήματα· αυτή την προσαρμογή την έκανε ο Σακελλαρίδης και, ταυτοχρόνως, τα δίδασκε στους ηθοποιούς. Τούτο ήταν μια πρώτης γραμμής προπαιδεία κι εξάσκηση στο τι θ' άρεσε στο κοινό.

Στο μεταξύ έγραψε και μια μουσική κωμωδία, στα 1909, το «Σιά και αράξαμε». Η μουσική-του δε μίλησε καθόλου στη ψυχή των ακροατών-του, τούτο είναι διαπίστωση του καιρού-του. Έγραφε και κριτική σε σοβαρό περιοδικό. Συνέχιζε όμως να συνθέτει, παραλλήλως, και μελοδράματα, ώσπου ήρθε η «Περουζέ» στα 1911. Η «Περουζέ» γίνεται ανάμεσα σε τσιγγάνους. Ήταν της μόδας, τότε, οι ατσίγγανοι: ο «Δωδεκάλογος του Γύφτου» του Παλαμά βγήκε στα 1907, η Μαρίκα Κοτοπούλη είχε παραστήσει τη τσιγγάνα «Μελάχρα»

του Χόρν στα 1909.

Η «Περουζέ» παίχθηκε σαράντα βραδιές θριαμβευτικά· ο Θεόφραστος είχε προσεγγίσει την αθηναϊκή ψυχή, την είχε γοητεύσει. Εγνώρισε το έργο πολλές επαναλήψεις αργότερα· και την ξανάπαιξε και η Εθνική Λυρική Σκηνή. Μέσα στην «Περουζέ» υπάρχουν δυνάμει τα στοιχεία που προμαντεύουν τις οπερέττες που θα έρθουν.

Είχε όμως ωστόσο, στο αναμεταξύ, κι ένα φως που τον οδήγησε να «γνωρίσει τον εαυτό-του»: την παράσταση της «Μαμζέλ Νιτούς», γνωστής από πολύ παλιά στους Αθηναίους· ο θίασος της Ροζαλίας Νίκα και του Εδμόνδου Φύρστ, που έπαιζαν το ίδιο καλοκαίρι, του 1908, «Σαλώμη» και τους «Πετροχάρηδες», ένα σπουδαίο δράμα του Χόρν, ανέβασε -πρωτοανέβασε- ξαφνικά την οπερέττα που είπαμε. Το έργο και το είδος άρεσαν. Σε λίγο και σύντομα παίχθηκε η «Νυχτερίδα»· σκηνοθέτης της «Νυχτερίδας» ο Θωμάς Οικονόμου. Άλλη οπερεττική επιτυχία η «Νυχτερίδα». Σε λίγο η «Ωραία Ελένη». Διευθυντής της ορχήστρας της «Νιτούς» ήταν ο Σακελλαρίδης· μαζί και ο Παπαϊωάννου. Ηθοποιοί έξοχοι, με σημαντικότατο παρελθόν στην πρόζα και στην τραγωδία, ήταν οι ηθοποιοί της «Νιτούς».

Όπου ήρθε, αρχές του 1909 η Μίλα Τέρεν. Η Μίλα Τέρεν ήταν ξακουστή πρωταγωνίστρια της γερμανόγλωσσης οπερέττας· δε φαίνεται να είχε λιγεράδα ούτε ομορφιά ιδιαίτερη, είχε όμως την οπερέττα μέσα-της! Οι παραστάσεις-της επήραν ιδιαίτερο χαραχτήρα στο γκρεμισμένο από χρόνια και περίφημο «Δημοτικό Θέατρο Αθηνών».

Σ' ένα θεωρείο ήταν ο Παπαϊωάννου, άλλοι φίλοι, και ο Φώτης Σαμαρτζής, έμπορος ακόμη στον Πειραιά· αυτό έχει γραφεί πολλές φορές. Τ' όραμα ενός θιάσου αφιερωμένου τελειωτικά στην οπερέττα, που μαντευόταν πια η ευδοκιμησή-της, εμέθυσε τους ενοίκους εκείνου του θεωρείου. Τ' όνειρο του Σακελλαρίδη να υπάρξει θίασος οπερεττικός, ειδικός, είχε εκπληρωθεί. Πρώτος χρηματοδότης ο Σαμαρτζής, θιασάρχης ο Παπαϊωάννου· μαζί η Κυπαρίσση, η Κολυβά: ο πρώτος επαγγελματικός ελληνικός θίασος οπερέττας είχε συγκροτηθεί και άρχισε να παίζει. Ο Σακελλαρίδης δε βιαζότανε· θα είχε μελετήσει, χωρίς αμφιβολία, το του Σολωμού «με καιρό και με κόπο».

Ωστόσο θα ξεπροβάλλουν και οι ελληνικές οπερέτες: Ο Ζάττας είχε γράψει το «Νοστραδίν Χότζα», η Οπερέττα Λαγκαδά είχε παίξει την «Ωραία βλαχοπούλα» του Μαστρεκίνη πατρός, ο Σειόπουλος είχε παραδώσει το λιμπρέττο του «Αποκριάτικου χορού» που παίχθηκε από τον Παπαϊωάννου, στα 1913, με τη μουσική της Λαμπίρη. Όταν αρχίσουν και γράφουν οι ντόπιοι ένα είδος καινούργιο, το είδος αυτό έχει σπείρει τους σπόρους-του. Ένας πλούσιος καρπός θα έρθει. Και ήρθε. Βοηθήσανε μεγάλα γεγονότα.

Εύχομαι να υπάρχουν απόψε ανάμεσά-μας κύριοι που να θυμούνται την ατμόσφαιρα της Αθήνας αμέσως μετά τους πολέμους του 1912-13, με τα θριαμβευτικά-τους αποτελέσματα: Όσο προετοιμαζότανε το έθνος για να δοξαστεί με την παλληκαριά-του στα πεδία των μαχών, το γλέντι δεν ήταν η κυριότερη ασχολία των Ελλήνων, ούτε καν των κοσμικών: έχουμε ρητή μαρτυρία γι αυτό.

Όταν όμως ήρθαν οι νίκες και όταν τα σύνορά-μας γινήκανε πολύ πλατύτερα και ανοίχθηκαν καινούργιες προοπτικές της κοινής ευτυχίας, οι αυτοπεριορισμοί διαλυθήκανε και η τάση για τα ξεφαντώματα βρήκε μια αισιόδοξη έκφραση. Επί δυο χρόνους, από τα μέσα του καλοκαιριού του 1913, ώς τα μέσα του καλοκαιριού του 1915, θα ξεσπάσει, ανέφελα, μια τέτοια διάθεση για γλεντοκόπι, που δεν είχε ξαναφανεί. Χτυπητά φαίνεται τούτο στο θέατρο και γενικότερα στο θέαμα.

Οι άρχοντες δίνανε στα μέγαρά-τους γιορτές και παραστάσεις με την πρόθυμη συμμετοχή ξένων διπλωματών, που ζούσαν κι εκείνοι άνετα τη χαρά της ελληνικής νίκης, ίσως και για να κατασιγάσουν μέσα-τους τις αγωνίες, αφού οι δικές-τους χώρες είχαν εμπλακεί στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, που είχε ήδη αρχίσει. Βασικό θέμα ήταν η δίκαιη αποθέωση των ανδραγαθημάτων του ελληνικού λαού,με σύμβολο τον εύζωνο·για τον εύζωνο είχαν δοθεί

και διαλέξεις - ο λαϊκός άνθρωπος, ο απλός Έλλην της υπαίθρου γινόταν ως ήρως, αντικείμενο της προσοχής και της τέχνης και της κοινωνίας. Οι πολεμιστές-μας που γυρίσανε δεν ήταν πια άτομα δισταχτικά και τρομαγμένα: ήταν θαρραλέοι· το αντίκρυσμα του θανάτου τους είχε οδηγήσει στο ν' αγαπήσουν τη ζωή και τις χαρές-της. Μια γενική μέθη εθνικής μεγαλοφροσύνης είχε διαχυθεί παντού. Ήταν πολύ ωραίο ν' ανεβαίνεις την οδό Σταδίου διακοσμημένη στα πεζοδρόμια-της μ' εχθρικά λάφυρα, με πολυβόλα, και ήταν επίσης ωραίο, μπαρουτοκαπνισμένοι άντρες να εξηγούν στους διαβάτες, πώς λειτουργούσαν και πώς είχαν κυριευθεί.

Δύο παράγοντες του συμπαρασταθήκανε του λαού-μας και του υπογραμμίσανε τα κατορθώματά-του: Το Λύκειο των Ελληνίδων, με τις έξοχες εκείνες παρελάσεις των κοριτσιών-του, με τις εθνικές ενδυμασίες, και το ελαφρό μουσικό θέατρο, η επιθεώρηση πρώτη. Το «Πανόραμα» του καλόκαρδου Μωραϊτίνη, το καλοκαίρι του 1913, ξεκινάει το λαϊκό πανηγυρισμό, και φτάνει τις εβδομήντα παραστάσεις. Τα «Παναθήναια», άλλη ξακουστή επιθεώρηση, ορμούν ταυτόχρονα και συμπληρώνουν τις διακόσιες παραστάσεις. Ο κόσμος ξεχύνεται, η επιθεώρηση δίνει, όχι μόνο στο λαό, παρά και στους κοσμικούς, πολλές ευκαιρίες. Όλοι οι Έλληνες χαιρόντουσαν μαζί· τα μικρά θεατράκια, τα περιφερειακά, του Θησείου π.χ., και του Μεταξουργείου, συγκεντρώνουν όλο το κοινό και το δροσίζουν και το ενθουσιάζουν.

Η επιθεώρηση μας είχε παρηγορήσει και στην Κατοχή. Στα χρόνια που λέμε, αναριπίζει την εθνική υπερηφάνεια - ας μη ξεχνούμε πως το ελληνικό θέατρο συμπαραστάθηκε πάντα στις περιπτώσεις της πατρίδας: τον Ιερό Λόχο τον εσυγκρότησαν ελληνόπουλα, παιδιά των ανωτέρων σχολών της Βλαχίας· από εκείνα είχαν βγει οι ερασιτέχνες ηθοποιοί, με τους δασκάλους-τους για σκηνοθέτες· το Δραγατσάνι έχει πολλά να πει για τους εφήβους εκείνους που εδημιούργησαν το ελληνικό θέατρο.

Λοιπόν τότε ήρθε και η ελληνική οπερέττα στην πρώτη ακμή-της. Ότι είχε συντελεσθεί νωρίτερα, στην περιοχή-της, θα γίνει βάση για την καινούργια-της εξόρμηση· το θαυμάσιο ανθρώπινο υλικό-της θα μπει μπροστά: Η πληθώρα των οπερεττικών ηθοποιών-μας, που είχε ξεπηδήσει μόλις, δεν ήταν απλώς κάποιοι που τους άρεσε να βγαίνουν στη σκηνή· οι κυρίες, αργότερα, θα δρέψουν, εκτός από τις οπερεττικές, και μελοδραματικές δάφνες. Δεν αντέχω να μη θυμηθούμε τώρα μερικές, έστω. Πολύ επιθυμώ οι φιλοθέατροι ακροατές-μας να εκτιμήσουν τις ελληνικές αξίες τις οπερεττικές, σωστά όσο μπορεί: Η Κολυβά π.χ., τραγούδησε στην Ιταλία «Κάρμεν» με το θίασο Λομπάρδο, και στην Πόλη «Εύθυμη χήρα» και «Ονειρώδες βάλς» με τον ίδιο θίασο· η Αφροδίτη Λαουτάρη «Τραβιάτα» στην Αθήνα, η Έλλη Αφεντάκη θα τραγουδήσει «Τζίλδα».

Δεν ήταν «άκουσμα ες το παραχρήμα» οι πρωταγωνίστριες ούτε, βέβαια, οι κύριοι οι δοκιμασμένοι στο Σαίξπηρ και στον Ουάιλδ, πριν βγουν στην οπερέττα. Αργότερα τρεις μεγάλες θα έχουν σχέση με την οπερέττα: Σακελλαρίδη θα παίξει η Σαπφώ Αλκαίου· η ίδια η Μαρίκα Κοτοπούλη θ' ανεβάσει οπερέττα. Η Ελένη Παπαδάκη θα εμφανισθεί στο θίασο Μακέδου, που ήταν θίασος οπερέττας (και επιθεωρήσεως).

Στα 1913, τέλος, η Οπερέττα Γκούντμαν επισκέφθηκε την Αθήνα· σουμπρέττα-του είχε την Έλσα Ένκελ, το τρισχαριτωμένο το Ελσάκι, με την ομορφιά-του, με το τάλαντό-του, με τη μόρφωσή-του. Έφυγε ο θίασός-της, εκείνη του τό 'σκασε και ξαναγύρισε· έμεινε κοντά-μας: Οι Έλληνες επιχειρηματίες είναι γλυκοαίματοι, πώς να φύγουν οι όμορφες πρωταγωνίστριες, οι ξένες, μια και πάτησαν τα χώματά-μας;

Οι Έλληνες οπερεττικοί είχαν τάλαντο και προκοπή. Η Ένκελ μας έφερε τον ευρωπαϊσμό: Δίδαξε χορούς στα «Παναθήναια», τραγούδησε με τη χορωδία-τους, κι έλαβε μέρος και στην ελληνική χαρά· έμαθε και τα ελληνικά τέλεια και, φυσικά, σουμπρεττικά και χορευτικά, χαριτωμένα δηλαδή. Έπαιξε με τον Παπαϊωάννου, όταν παραλλήλως, ερμηνευε τις πριμαντότες, θαυμαστή η Κολυβά. Εμφανίσθηκε στην «Εύα» του Λέχαρ, που την

είχε μεταφράσει «εμμέτρως» -τα τραγούδια-της, προφανώς- ο Σακελλαρίδης, διευθυντής της ορχήστρας του Παπαϊωάννου.

Αν όταν ο μαέστρος-μας διηύθυνε την ορχήστρα, στην επιθεώρηση, οραματιζότανε ίσως και τις μελλοντικές δικές-του επιτυχίες στην οπερέττα, μπροστά στον έξοχο θίασο του Παπαϊωάννου θα αισθανόταν πιο κοντά το όραμά-του! Περίμενε όμως, δε βιαζόταν. ΄Οτι είχε σκιρτήσει στην ψυχή-του στη «Νιτούς», όταν μάθαινε στον Παπαϊωάννου το τραγούδι του Λοριό, τώρα θα γινόταν θέληση. Η γνωριμία-του με τον Παπαϊωάννου τον είχε συγκλονίσει: Η τύχη βοήθησε και παρουσιασθήκανε μαζί στην οπερέττα.

Θα έρθει ωστόσο και του Σακελλαρίδη η στιγμή: Στα 1914, με τα «Παραπήγματα»· πιο πριν, είχε παιχθεί το «Πόλεμος εν πολέμῳ» του Σαμάρα: Η επιτυχία ήταν του Σακελλαρίδη. Το δείχνουν οι επαναλήψεις-τους.

Εγκαίρως έθεσε την ικανότητά-του στην εξυπηρέτηση της οπερέττας κι ένας επιχειρηματίας με διεθνείς ορίζοντες, ο Απόστολος Κονταράτος, ο γνωστός ως «δαιμόνιος», καθώς τον λέγανε, και ήταν και με το επιβλητικό και σοβαρό παρουσιαστικό-του και με την πολύμορφη εξυπνάδα-του.

Κατορθώθηκε λοιπόν, στην περίοδο 1914-15, να φουντώσει η ιδέα της οπερέττας· θεωρήθηκε «γεγονός» να σταθούν, χειμώνα, στην Αθήνα δύο θίασοι οπερεττικοί, όχι ένας. ΄Ηταν βέβαια μια θεατρική ακμή, αλλά και δυσκολίες· ο θίασος του Κονταράτου π.χ., ξέρουμε πως υπόφερε: Βραδινά έξοδα 555 δραχμές, 500 το μισθολόγιο. ΄Εχανε κάθε βράδι 700 δραχμές.

Τότε οι κυρίες του καλού κόσμου βοηθήσανε· το ίδιο και το παλάτι· προπαγανδίζανε το θίασο, συγκροτήσανε επιτροπές για συνδρομές, οι εφημερίδες βούιζαν ότι θα ήταν ντροπή για τις 200 χιλιάδες τους Αθηναίους και Πειραιώτες να μη μπορεί να διατηρήσουν ένα τέτοιο συγκρότημα! Οι προσπάθειες πέτυχαν και το κοινό γέμισε το θέατρο· με τον πολύ κόσμο μπόρεσε να καταργηθούν οι αργίες της Δευτέρας και της Παρασκευής, και να σταθεροποιηθούν οι απογευματινές της Κυριακής.

Πόσο είχε αγαπηθεί η ελληνική οπερέττα και πόση έγνοια την είχε θερμάνει, φαίνεται και από τα τεράστια ποσά που έτυχε να ξοδευτούν, για ν΄ανεβεί η «Πριγκήπισσα της Σάσωνος» του Σαμάρα: Δύο χιλιάδες κόστισαν οι σκηνογραφίες του Αραβαντινού. Για τα εβδομήντα κοστούμια-της πληρώθηκαν πέντε χιλιάδες δραχμές, του Αραβαντινού κι αυτά. Η πρεμιέρα-της ήταν κάτι το φαντασμαγορικό: Η αθηναϊκή και η πειραϊκή κοινωνία βρήκαν την ευκαιρία να δείξουν την αίγλη-τους· ένα υπέροχο θέαμα ξετύλιξε η προσέλευση των κυριών και των κυρίων με τα «λαμπρά αυτοκίνητα· το «λαμπρά» είν΄ έκφραση της εποχής γι΄ αυτή την περίπτωση. ΄Ηταν και αμάξια· θα ήταν «λαμπρά», δεν το είπανε όμως τότε!

΄Αλλο υπέροχο πράμα ήταν ο συνωστισμός-τους, καθώς ανεβαίνανε τα σκαλοπάτια τα πολλά, τα πλατιά, τα μαρμάρινα του Δημοτικού Θεάτρου. ΄Ενας ξένος διπλωμάτης, βλέποντας τα χτενίσματα και τα ντυσίματα των δεσποινίδων και των κυριών, δήλωσε ότι τόση ομορφιά σε θέατρο δεν είχε δει ούτε σε μεγάλες πρωτεύουσες της Ευρώπης που είχε υπηρετήσει!

Ωστόσο η μουσική του Σαμάρα δεν εσυγκίνησε το κοινό· του αμφισβητήσανε και την ικανότητα να συλλάβει τα ελληνικά μοτίβα, που τα χρειαζόταν και η διάθεση των ακροατών και το θέμα· μερικοί κριτικοί -όχι τυχαίοι- οργισθήκανε και το Σαμάρα τον θεωρήσανε μουσουργό Ιταλογάλλο.

Λίγες μέρες πιο πριν είχε παιχθεί και το «Τι είν΄ ο έρως» με μουσική του Αττίκ, του «παρισινού», που η Αθήνα είχε δεχθεί με πολλή συμπάθεια τη χάρη-του, τα ευγενικά-του νιάτα, και το σφρίγημά-του το διπλό. Του είπανε όμως πως δεν έφερε εις πέρας μια οργανωμένη μουσική οπερέττα, παρά έβαλε βιαστικά μερικές έτοιμες ήδη καντσονέτες-του για να γίνει το έργο.

Στην αρχή του 1915 η ΄Ενκελ έδωσε την τιμητική-της· πολλά δώρα της προσφερθήκανε, κατά την ωραία συνήθεια της εποχής, βαρύτιμα δώρα. Το πιο συγκινητικό ήταν ένα στεφάνι - άλλοι το γράφουν ανθοδέσμη: της το είχε στείλει ο «Σύλλογος αμαξηλατών». ΄Ηθελε να της διατρανώσει την ευγνωμοσύνη των βιοπαλαιστών μελών-του γιατί, με τις συνεχείς και πολύκοσμες παραστάσεις του θιάσου-της, τους είχε βοηθήσει να κερδίσουν μεροκάματα που άλλο χειμώνα δεν τα είχανε χαρεί. 1913-15 ήταν η ελληνική belle époque.

Το κοινό-μας είχε ποθήσει ένα συνθέτη δικό-του, όχι με ξενικές συνήθειες, που να το νοιώσει, και που ήθελε να τον αγαπήσει. Ηθοποιούς είχε περίφημους, ο ΄Ελλην συνθέτης του έλειπε. Τον είχαν διαισθανθεί στα «Παραπήγματα». ΄Ομως ένα έργο δε φτάνει. Αλλά και ο Σακελλαρίδης ετοιμαζότανε, μελετούσε και η ψυχή-του έπιασε, σα μια μακρινή κι επιτακτική μελωδία, της κοινωνίας-μας την απαντοχή ν΄ αποκτήσει τα τραγούδια-της, τα δικά-της: τ΄ αθηναϊκά, τα πειραιώτικα, τα πανελλήνια.

Το καλοκαίρι του 1915 ο Παπαϊωάννου, ύστερ΄ από μια πολύ πετυχημένη περιοδεία, θα παίξει στο «Πανελλήνιον». Το «πετυχημένη περιοδεία» σημαίνει πως η επαρχία-μας υποδέχεται την οπερέττα και μυείται στην ευχαρίστηση που αυτή δίνει. Το «Πανελλήνιον» ήταν το σημερινό «Μοντιάλ». Ο Κονταράτος με την ΄Ενκελ, έπαιζε στο Νέο Φάληρο και, αργότερα, στο θέατρο Συντάγματος, κι ανέβαζε Σακελλαρίδη κι εκείνος. Απάνω σε μια ταυτόχρονη επιθυμία θιάσου και κοινού, θ΄ ανεβεί το «Πικ νικ» του Σακελλαρίδη.

Για να δούμε πόσο αληθινά χαλύβδινος ήταν ο Παπαϊωάννου, ο γεμάτος τιμή προς το συνθέτη-του, το Σακελλαρίδη, ας θυμηθούμε ότι στις δοκιμές του «Πικ νικ» τον ρωτήσανε: «Πού αποδίδετε, κύριε Παπαϊωάννου, την εφετεινήν θεατρικήν κρίσιν;». «Με συγχωρείτε», απάντησε,. «αλλά εγώ τουλάχιστον, δεν έχω αντιληφθεί ότι υπάρχει θεατρική κρίσις. Είμαι τόσο απησχολημένος βλέπετε...»

Ο Σακελλαρίδης από καιρό αναγράφεται στη διαφήμιση ως «δημοφιλής»· την «Περουζέ» και τα «Παραπήγματα» θα τα έπαιξαν ξένοι θίασοι και μετά, θα γίνει λόγος για κάτι παρόμοιο. Και στο «Πικ νικ» οι σκηνογραφίες ήταν του Αραβαντινού· η πρώτη πράξη παράσταινε το Νέο Φάληρο, η τρίτη την Κολοκυθού. Βλέπετε τι ζητάει ο «Αθηναίος» ο Σακελλαρίδης; Θέλει να δώσει με την σκηνογραφία την ευχαρίστηση του Αθηναίου να χαίρεται το νέο είδος εξαθηναϊσμένο. Τρεις χιλιάδες δραχμές κόστισαν οι σκηνογραφίες. 8 Ιουλίου η «πρώτη» με 1600 δραχμές είσπραξη· στις 30 Αυγούστου εορτάσθηκε η 50ή του «Πικ νικ»· δε μπορούσε να παίζεται κάθε μέρα. Στο μεταξύ ανέβαιναν όπερες, «Τραβιάτα», «Ριγολέττος», και μεγάλοι ξένοι της οπερέττας, Λέχαρ, Γκιλμπέρ· και πάλι «Πικ νικ»: πάνω απ΄ όλους ο Σακελλαρίδης.

Η οπερέττα, με την ελληνική-της μορφή -με την αθηναϊκή-της, καλύτερα- ριζώνει πια στην Ελλάδα ως ένα είδος ισότιμο με το δραματικό θέατρο. Με το Σακελλαρίδη κοντά-του, ο Παπαϊωάννου, όλο και μπορεί ν΄ ανανεώνει το προσωπικό-του και να το εκπαιδεύει. Στο θίασο του Παπαϊωάννου είχαν ενωθεί δυο ιδιότητες: το θέατρο, το σχολείο. Και αργότερα ο Παπαϊωάννου θα ονειρευτεί Σχολή οπερέττας ξεχωριστή.

Στο «Πικ νικ» αρχίζει να επιβάλλεται ένα καθάριο τάλαντο μεγάλης ισχύος, η Αφροδίτη Λαουτάρη· καθιερώνεται η ΄Ελλη Αφεντάκη, και πολύ την επαινούν. Πολλούς ηθοποιούς της οπερέττας θα βοηθήσουν τα έργα του Σακελλαρίδη ν΄ αναδειχθούν, κι εδώ και στις περιοδείες.

Το 1916 θα είναι, απανωτά, πιο καρποφόρο· η Αθήνα έδινε, ανέκαθεν, τον τόνο για τη θεατρική πρόοδο. Η Σμύρνη, δεχόταν, καθώς και τ΄ άλλα κέντρα του υποδούλου και του αποίκου ελληνισμού, τους θιάσους της μητρός Ελλάδος· τους αγαπούσαν και τους πλουτίζαν, όχι μονάχα οι ολοζώντανοι εκείνοι ΄Ελληνες, αλλά και το διεθνές κοινό και οι Τούρκοι. ΄Ομως κατά τις περιπέτειες του πολέμου, τη Σμύρνη την απομόνωσαν οι Σύμμαχοι με τον αποκλεισμό-τους, καθώς και όλη την Τουρκία· κατά τη διάρκεια του αποκλεισμού, αναπτύχθηκε μια επιτόπια ελληνική θεατρική κίνηση γεμάτη αξία κι ευαισθησία. Η

ελληνική οπερέττα είχε μια νέα εκδήλωση: παίχθηκαν, με την προσοχή ενός καλού ερασιτεχνισμού, καινούργιες οπερέττες, που θα τις γνωρίσει αργότερα η Αθήνα. Γρήγορα αναδείχθηκαν και άλλοι ηθοποιοί, που θα διακριθούν σε λίγο στο θέατρό-μας: Μέσ' από αυτούς τους κύκλους ξεπήδησε ο έξοχος Γιώργος Γληνός, και η Ζαζά Μπριλλάντη, η Μαρίκα Κοτοπούλη του μουσικού θεάτρου.

Ως προς την Αθήνα υπάρχει μια χτυπητή εξέλιξη: Ο Παπαϊωάννου έχτισε το δικό-του θέατρο. Μέσα σε οχτώ χρόνια, η ελληνική οπερέττα υψώνει κι ένα χτίριο αφιερωμένο ειδικά στη λατρεία-της· το ξέρετε, στην οδόν Πατησίων. Αυτές τις μέρες -«αυτές», εννοώ τις δικές-μας- περνάει τις τελευταίες της ζωής-του. Έζησε πενηντατρία χρόνια, είδε την επιβεβαίωση της αξίας του Σακελλαρίδη και του Παπαϊωάννου, είδε, μέσα στο χαμηλό-του περιτοίχισμα, τη δύναμη των νέων καλλιτεχνών ν' ανδρώνεται, και -από την πρώτη-του χρονιά- ξεπροβόδισε, προς τις επιτυχίες, και το Νίκο το Χατζηαποστόλου με τη «Μοντέρνα καμαριέρα»-του.

Τα εγκαίνιά-του γινήκανε μεγαλόπρεπα, με τη συμμετοχή των εκλεχτών του ελληνικού θεάτρου, και την ημέρα εκείνη πρωτοακούστηκαν αποσπάσματα από την «Πρόθυμη χήρα» και από την «Τιπ-τοπ» του Σακελλαρίδη, που θα παιχθούν μέσα στο ίδιο καλοκαίρι. Στο νέο θέατρο υπηρέτησαν, για πρώτη φορά σε θερινό-μας, και δύο ταξιθέτριες· θεσμός νέος. Και οι δυό-τους ήταν «χαριτωμένες», όπως τις ονομάσανε· η καινοτομία έκανε πάταγο, της αφιερωθήκανε πολλά σχόλια και υπονοούμενα λογοπαίγνια. Μπόρεσε να διασωθεί τ' όνομα της μίας: λεγότανε Κούλα Γεωργίου Μακρή και ήξερε από εθνικούς και ξένους χορούς· τους είχε διδάξει σε αθηναϊκά σπίτια. Της άλλης τ' όνομα δεν μπόρεσα να το ανακαλύψω· θα μου συγχωρέσετε, ελπίζω, την «έλλειψη»· η έρευνα έχει και τις ατυχίες-της. Θ' άρεσε, φαίνεται, η δεσποινίς Μακρή· μια εφημερίδα, μάλιστα, εσημείωσε: «Ο κ. Παπαϊωάννου είναι άξιος συγχαρητηρίων δια την πρόσληψίν-της»! Στο ίδιο θέατρο εγκαινιάστηκαν και ειδικές κοσμικές βραδιές, οι «διπλωματικές εσπερίδες», και οι «απογευματινές της Κυριακής» πήραν ένα οικογενειακό χαραχτήρα.

Στο ίδιο καλοκαίρι, στο Νέο Φάληρο, έπαιζε πάλι ο του Κονταράτου, με την 'Ελσα 'Ενκελ. Είναι η χρονιά του «Ξιφίρ Φαλέρ»· η πολυτέλεια εισβάλλει και κυριαρχεί στο μουσικό θέατρο· είχε πρωτοεμφανισθεί στα έργα του Σαμάρα.

Εννιά χρόνια μετά την πρώτη-του μουσική κωμωδία, το ξεχασμένο «Σιά κι αράξαμε», ύστερ' από αδιάκοπη συνθετική εργασία, και ύστερ' από σκηνική πείρα προσεγμένη, πανταχού παρών ο Σακελλαρίδης, ακόμα και ανάμεσα στους κοσμικούς κύκλους, αφού ασχολήθηκε ακόμα και με τον κινηματογράφο, αφού, για χάρη-του έγραψε το πολυθόρυβο εκείνο τραγούδι της «Κόρης των κυμάτων», και αφού, επί πλέον, έγραψε και σχολικές οπερέττες, φτάνει —τέλος— στο καλύτερό-του, στο «Βαφτιστικό», στα 1981, καθώς ξέρετε.

Της μουσικής του «Βαφτιστικού» η σημασία δεν βρίσκεται μόνο στο ότι είναι τόσο ευχάριστη, τόσο σωστή ως οπερεττική αίσθηση: είναι κάτι που μιλάει για τα σύγχρονά-της γεγονότα-μας, είν' ένα ξέσπασμα στη δική-της περιοχή, καταστάσεων ελληνικών, όταν η νεότητα πολεμούσε. Ολόκληρος ο Σακελλαρίδης, και προπαντός ο «Βαφτιστικός», βγαίνουν απο τη ψυχή της Αθήνας είναι κομμάτι από μας· γι' αυτό μας μιλάει ακόμη, και τόσο ζωηρά.

Ο Ξενόπουλος, ο Μελάς και ο Χόρν είναι, όπως ξέρουμε, οι δραματικοί συγγραφείς που κυριαρχούν· ο Καλομοίρης με τα δύο μεγάλα-του μελοδράματα, τον «Πρωτομάστορα» στα 1916, και με το «Δαχτυλίδι της μάνας», 1917, και ο Σακελλαρίδης, έρχονται να συμπληρώσουν τον ελληνικό πνευματικό πολιτισμό εκείνου του καιρού. Πολέμησαν κι εκείνοι, με την τέχνη-τους, για την ανύψωση αυτού του πολιτισμού-μας, όπως πολέμησε, για να του καταστήσει δυνατή τη συγκρότησή-του, και ο λαός που τους χειροκροτούσε.

'Οσοι γνώρισαν το Σακελλαρίδη, τελευταία, τον θυμούνται ως έναν παχουλό χαριτωμένο

κύριο, με το χαμόγελο στα χείλη, έτοιμο να πετάξει ένα λογοπαίγνιο πετυχημένο, συνήθως· έδινε την εντύπωση ανθρώπου καλόκαρδου και αγνού. Και ήταν, στ' αλήθεια, καλόκαρδος και αγνός. Η καλοσύνη της καρδιάς-του είναι, ακριβώς, εκείνη που έδινε στη μουσική-του τη χάρη να μας αιχμαλωτίζει· μόνο μια καθαρή καρδιά μπορεί να δώσει ευπρόσδεχτα έργα. Απο την καλοσύνη-του, επίσης, πηγάζει και η σπουδαιότατη δύναμή-του ν' ανανεώνεται· αν ήταν ένας εγωπαθής, θα πίστευε πως το κάθε τι εμπεριέχεται στο «Βαφτιστικό» και θα σταματούσε σ' αυτόν ή θα στέρευε, δε θα προχωρούσε· δέχτηκε την πρόοδο, την εξέλιξη, και συγχρόνιζε κάθε φορά τα έργα-του. Και όχι μόνο αυτό, αλλά πρόσφερε στην ελληνική οπερέττα πολλές επιτυχίες, επί σειράν ετών· μια από τις επιτυχίες-του αυτές είναι η «Χριστίνα», πρωτοπαιγμένη δέκα χρόνια μετά το «Βαφτιστικό».

Ο Σακελλαρίδης ήταν,στο βάθος,μελαγχολικός. «'Οταν κανείς βρίσκεται με συντροφιά είναι υποχρεωμένος να κάμει πνεύμα», είχε πει ο ίδιος, «όταν όμως βρίσκεται ανάμεσα στους τέσσερις τοίχους του γραφείου-του και σκύβει απάνω στο χειρόγραφό-του, περιπίπτει σε μια ψυχική στενοχωρία που του σφίγγει την καρδιά. Γράφει όχι σα να είναι το θέμα-του η οπερέττα, παρά σα να γράφει νεκρολογία».

Η τρυφερότητά-του φαίνεται και από το ότι είχε παράπονα με τους κριτικούς· διηγήθηκε κάποτε ότι στο Μόναχο, που είπαμε, ήρθαν κριτικοί και μουσικολόγοι να τους ενημερώσει· στην Αθήνα, κανείς δεν τον ρώτησε να μάθει για ένα καινούργιο-του έργο, τίποτε, και τούτο τον επλήγωνε· οι κριτικοί-μας δεν το κάνανε για να τον πληγώσουν, αλλά έτσι γίνεται... Αν όμως διάβαζε τους ύμνους που του έγραψαν, στα 1950, όταν έφυγε από τη ζωή, η Αύρα Θεοδωροπούλου και ο Καλομοίρης, θα γινόταν ευτυχισμένος, όπως και του άξιζε.

Προσπαθήσαμε να δούμε το Σακελλαρίδη και την οπερέττα-μας, μέσα στην ακμή-της· ό,τι θα γίνει αργότερα, ώς το 1931 που έπαψε η προοδευτική-της πορεία, θα είναι συνέχεια του ότι είχε συμβεί ώς το «Βαφτιστικό». Θα είχα, βέβαια, να σας μιλάω, με τις ώρες, για πολλά, σπουδαία πρόσωπα, για πολλά, σημαντικά πράγματα, για δοξασμένα ονόματα -πολλά επίσης, όμως τούτο δεν είναι δυνατό κι έχω, νομίζω, γι' αυτό δικαιώματα στην ευγνωμοσύνη-σας.

Ο Κάλμαν είπε κάποτε: «Ξέρω ότι όλες οι οπερέττες-μου, μαζί, δεν αξίζουν ούτε μισή σελίδα από το έργο του Λιστ. Ξέρω όμως, ακόμη, ότι αυτή η μισή σελίδα του Λιστ απαιτεί ένα κοινό μεγά λης και ειδικής μορφώσεως, επομένως ένα ελάχιστο μέρος του κοινού που πηγαίνει στο θέατρο. Οι μεγάλοι μουσικοί θα ζουν και θα θαυμάζονται αιώνια. Ωστόσο δεν είναι κακό να υπάρχουν και άλλοι, που με την εύθυμη νότα κατορθώνουν να διασκεδάζουν ένα κόσμο γεμάτο φροντίδες της καθημερινής ζωής. 'Εγραψα μουσική που πάει αμέσως στο αυτί ή στην καρδιά του κοινού. Και αυτό, μα την αλήθεια, δεν είναι τόσο εύκολη δουλειά».

Και ο Σακελλαρίδης: «Η ελληνική οπερέττα έδωσε στο σαλόνι το ταγκό-του, και εις τον λαόν το τραγούδι-του. Αλλά και εις τον στρατιώτην που πολεμούσε έδωσε το πολεμικό τραγούδι, και είναι γνωστόν ότι εις τις πολλάς εφόδους, εις τα μικρασιατικά πεδία, οι στρατιώτες-μας ορμούσαν... τραγουδώντας το στρατιωτικό τραγούδι του «Βαφτιστικού», *Ψηλά στο μέτωπο!*»

Κείμενο, ομιλίας που έγινε στη Λέσχη Λάιονς Αθηνών-Πατήσια, στην αίθουσα της «Ελληνοαμερικανικής Ενώσεως», Μασσαλίας 22, την Πέμπτη, 20 Φεβρουαρίου 1969, με συμμετοχή των καλλιτεχνών: Ανθ. Ζαχαράτου, Γαλάτειας Αμαξοπούλου, Ν. Παπαχρήστου, Ν. Γρηγορόπουλου.

Επανάληψη στον «Πειραϊκό Σύνδεσμο», την Δευτέρα, 16 Μαρτίου 1969, με συμμετοχή των καλλιτεχνών: Λ. Ζωγράφου, Γαλ. Αμαξοπούλου, Ν. Γρηγορόπουλου, και Γιώργου Τερζάκη.

Το κείμενο παραχωρήθηκε στο περιοδικό από τον Γιάννη Κατσούρη. Διατηρήθηκαν τα προφορικά γνωρίσματα του κειμένου.

ΡΗΝΑ ΚΑΤΣΕΛΛΗ

ΑΔΟΥΛΩΤΗ ΕΛΙΑ

απόσπασμα θεατρικού

Τα μέλη του προσφυγικού σωματείου «Αδούλωτη Ελιά», στη Λευκωσία, ετοιμάζουν ερασιτεχνική θεατρική παράσταση με έργο από τη σύγχρονη Κυπριακή πραγματικότητα. Συγγραφέας-του, ο Αντρέας Αριστοφάνους, και σκηνοθέτης ο Φάνος Γεωργιάδης. Τη δοκιμή παρακολουθεί και η ποιήτρια Ξένη Πλάτωνος. Μέλη του θιάσου διαφωνούν για το τέλος του έργου ζητώντας να γίνει πιο αγωνιστικό. Η σκηνή, κατά τη διάρκεια σύντομης διακοπής των δοκιμών. Στην αίθουσα βρίσκονται η Ξένη και ο Αντρέας.

ΞΕΝΗ: Εστενοχωρήθης πολλά με τες αλλαγές!...

ΑΝΤΡΕΑΣ: Φυσικά εστενοχωρήθηκα. Τελεφταία στιγμήν! Τζ᾽ είντα αλλαγές; Ηλίθιες.

ΞΕΝΗ: Αφού έθελες να παιχτεί το έργο-σου, έπρεπε να περιμένεις τούτα τα βάσανα γιατι η παράσταση εν δουλειά ομαδική, εν την κάμνεις μόνος-σου.

ΑΝΤΡΕΑΣ: Το κείμενον όμως εν δικό-μου, μόνον δικό-μου!

ΞΕΝΗ: Εν θα δεχτείς την αλλαγήν του τέλους;

ΑΝΤΡΕΑΣ: Εσύ να μου πεις αν πρέπει να τη δεχτώ.

ΞΕΝΗ: Εν κρίμαν να μεν γίνει η παράσταση την Δεφτέραν. Τόσοι κόποι που τόσους αθρώπους... Στο κάτω κάτω, το πρώτον τέλος έννεν άσιημον. Φυσικά αρέσκει-μου παραπάνω το δέφτερον, αλλά μπορεί να μεν το καταλάβουν οι παραπάνω. Για τούτον, άφης-τους να το παίξουν με τες αλλαγές που θέλουν τζ᾽ άμαν το εκδόσεις εσύ σε βιβλίο, γράφεις-το όπως θέλεις. Η παράσταση εν εφήμερη, το βιβλίον εν πιο μόνιμο. ῾Ετσι, τζ᾽ εσύ έννα ικανοποιηθείς, τζαι η «Αδούλωτη Ελιά» εν θα ζημιωθεί, νομίζω. Σωστά;

ΑΝΤΡΕΑΣ: Πάντα νούσιμη, πάντα λογική η Ξένη, η κυρία Πολυξένη!...

ΞΕΝΗ: Αφούς ανήκουμεν στα λογικά όντα, πρέπει να σκεφτούμαστιν, να προβληματιζούμαστιν.

ΑΝΤΡΕΑΣ: Χμ! Να προβληματιζούμαστιν!... Αθθυμάσαι την τελευταίαν φοράν που εβρεθήκαμεν, που μου ελάλες πως σε προβληματίζει η «῾Εκτη Γενεά»;

ΞΕΝΗ: Α, ναι! «Εις την ῾Εκτην Γενεάν πάψσατε το τραγούδι»... Κατά τον Ορφέα, μια μελλοντική γενιά χωρίς αδικία, χωρίς πόνο, τόσο που κανένας δημιουργός εν θα᾽σιει ανάγκην να τραουδά, να κάμνει Τέχνην, γιατι η ζωή εν νά᾽νει τραούδιν τζαι τέχνη!...

ΑΝΤΡΕΑΣ: Είπες-μου πως εσύ μπορείς να μπεις που τα τώρα σε τούτην την μακαρίαν εποχήν, μόνη-σου, χωρίς νά᾽νει ανάγκη να την καρτεράς να βασιλέψει στον κόσμον.

ΞΕΝΗ: Μπορώ να δοκιμάσω, αν θέλω. Αν το κάμω όμως, εν νά᾽μαι ασυχώρητη.

ΑΝΤΡΕΑΣ: Γιατί;

ΞΕΝΗ: Γιατι η θέση-μου εν κοντά στους δικούς-μου.

ΑΝΤΡΕΑΣ: Ποιούς εννοείς «δικούς-σου»;

ΞΕΝΗ: Κάποτε λαλώ εν ο άντρας-μου, τα παιδκιά-μου, ο πατέρας-μου... ῾Υστερα, άμα βρεθώ σε καμιάν συγκέντρωσην εχτοπισμένων της πόλης-μου, λαλώ τούτοι εν οι δικοί-μου. ῾Ομως τα σύνορα έννεν ξεκαθαρισμένα. ῾Αμαν ερεβνώ τζαι βρίσκω παλιούς αθρώπους, συντοπίτες-μας, που έγραψαν, που αγωνιστήκαν, λαλώ εν τζαι τούτοι δικοί-μου τζαι πρέπει να ξιθάψω τον αγώνα-τους, τη ζωή-τους... Ξέρω γω;

ΑΝΤΡΕΑΣ: Είσαι αξιοθάβμαστη, Ξένη.

ΞΕΝΗ: Είμαι για κλάματα, Αντρέα. Αιωρούμαι κάπου, λλία μέτρα ψηλά, σ᾽ έναν στενόν διαμέρισμαν. Ο κήπος-μου εμπήκεν σε δκυό γλάστρες, τζ᾽ ο γουμάς-μου σ᾽ έναν κλουβούδιν με καναρίνια, Κάθουμαι τζαι γράφω για τον τόπον-μου, που τώρα λαλούν άλλοι πως εν δικός-τους, είμαι πρόσφυγας, μα ζιω στην πατρίδα-μου που γεννήθηκα, τζ᾽ όσον περνούν τα χρόνια τζ᾽ εν πάμεν πίσω, αντί να μερέψει ο πόνος, γίνεται πιο άγριος. Νομίζω πως τα πρώτα χρόνια είχα παραπάνω κουράγιον.

ΑΝΤΡΕΑΣ: Μα τζαι τώρα έσιεις! Τζαι πιστέφκεις παραπάνω που ούλους στην επιστροφήν, εν ένι; Είσαι σίουρη πως μιαν ημέραν εν να πάεις πίσω.

ΞΕΝΗ: Ναι. Λαλεί-το τζαι το ψήφισμαν 3212 των Ηνωμένων Εθνών. ῾Εχω τζαι το κλειδίν του σπιδκιού-μου. Τώρα πον να πεθάνω να μου το βάλουν πάνω στο στήθος. Τουλάχιστον το κλειδίν! ῾Ετο!...

ΑΝΤΡΕΑΣ: Ξένη, είντα πον τούτα που λαλείς;

ΦΑΝΟΣ *[μπαίνοντας]* Α, είσαστιν δαμαί; Αντρέα, εν θέλεις να δεις τες σκηνές του έργουσου που εγύρισεν η τηλεόραση;

ΞΕΝΗ: Δείχνει-τες τώρα;

ΦΑΝΟΣ: ῾Οι, θέλει ακόμα λλία λεπτά. Το έργον-σου, Αντρέα, το έργον-σου...

ΑΝΤΡΕΑΣ: Το έργον-μου εν ναν για κλάματα έτσι που εν να γίνει.

ΦΑΝΟΣ: Το έργο-σου, το παλιόεργο-σου, έσιει προτερήματα, συγκινεί, τζαι ούλοι εδουλέψαμεν καλά.

ΑΝΤΡΕΑΣ: Παρηορκά στον άρωστον. Ξέρεις γιατι έγραψα τούτον το έργον; ῾Εγραψα-το για να λειτουργήσει σε τούτον τον τόπον τζαι τους αθρώπους-του. Τούτους τους αθρώπους που η μόνη-τους αμαρτία ένι πως εμείναν ῾Ελληνες τες τελεφταίες τέσσερεις σιιλιάδες χρόνια. Που αξίζαν καλλύττερην μοίραν τζ᾽ όι να τσιλιούνται σαν τα σκουλούτζια που σιίλιες πάντες: που τα πετρόλαδα της Μέσης Ανατολής, που τους πουπάνω, που τους πουκάτω, που τους μακρά, που τους κοντά, που τους έσσω, που τους έξω, που.. για τούτα! Τζαι στο τέλος είντα πον να φκει; ῾Εναν μνουσιησμένον έργον ούλον λόγια... λόγια... Σαν τες προκηρύξεις των πολιτικών κομμάτων.

ΦΑΝΟΣ: Τζ᾽ είντα που λαλείς σ᾽ έναν λαό που θέλουν να τον αφανίσουν; Πιάσ᾽ τα όπλα τζαι κάμε μιαν θεαματικήν αυτοκτονίαν; Παρακάλα καμιάν μεγάλην δύναμην να σε υπερασπιστεί - μή κακόν-της; Κλαίε ώσπου να πνιείς τελειωτικά; Γλέντα τζαι κάμε πως εν θωρείς τον κρεμμόν;

ΑΡΤΕΜΙΣ *[μπαίνοντας]* Θεέ-μου, είσαστιν δαμαί; Ο κύριος Αριστείδης έφαν-μας που την γλώσσαν να σε πάρουμεν να σε τζεράσει.

ΑΝΤΡΕΑΣ: Φοάται άμπα τζ᾽ εν έρτω να τον θαβμάσω στην τηλεόρασην πον να μιλήσει;

ΑΡΤΕΜΙΣ: Αντρέα, τα καμώματα να λείπουν. Εγώ πάω, τζ᾽ έρκεστε.

ΦΑΝΟΣ: ῾Ερκουμαι μαζί-σου, ῾Αρτεμις. *[Φέβγει με την Αρτεμι.]*

ΑΘΑΝΑΣΗΣ *[῾Ερχεται να μαζέψει τα φλυτζάνια]* Ακόμα εν εσοζυάσετε εσείς;

ΞΕΝΗ: Σιγά, σιγά, κύριε Αθανάση!

ΑΘΑΝΑΣΗΣ: Μιάν παράστασην τζ᾽ εκατακοφτήκετε, είντα λως εν να δούμεν χαΐριν σε τούτον τον τόπον!

ΞΕΝΗ: Τούτα τα πράματα έτσι έχουν. Εν ξέρεις εσύ, κύριε Αθανάση.

ΑΘΑΝΑΣΗΣ: Ξέρω, καλό εν ηξέρω; Εγώ το 36 έπαιξα «Αθανάσιο Διάκο».

ΞΕΝΗ: Σοβαρά; ῾Επαιξες τον Αθανάσιον Διάκον;

ΑΘΑΝΑΣΗΣ: ῾Οι, την Ελένην, την αγαπημένην-του. ῾Ημουν δεκάξι χρόνων. Τζείνον τον τζαιρόν έπρεπε να παίζουμε τζαι τες γεναίτζες, γιατί εν αφήνναν κοπελλούδαν οι γονιοί-της να παίξει όπως τώρα. Επαίζαμεν-το δέκα φορές, σε πέντε χωρκά. Τζαι κρυφά, χωρίς άδειαν που τους Εγγλέζους τότες, που εν μας αφήνναν να κάμουμεν τίποτε ύστερα που τα Οχτωβριανά του 31 τζαι το κρούσιμον του Κυβερνείου.

ΑΝΤΡΕΑΣ: ῾Ακου πράματα!...

ΞΕΝΗ: ῾Ωστε ήσουν σε σύλλογον τζ᾽ έπαιξες τζαι θέατρον.

ΑΘΑΝΑΣΗΣ: Στους συλλόγους τζαι στα σωματεία που εμπήκα εγώ, που εδούλεψα να στηθούν, τούτοι ούλλοι όρομαν εν τα θωρούν. Κοπελλουρούδκια! Νομίζουν πως τώρα αρκινούν οι αγώνες τζαι ο κόσμος, επειδή τώρα αρκινούν-τα ίδιοι.

ΑΝΤΡΕΑΣ: ῾Επρεπεν να γινείς συγγραφέας εσύ, κύριε Αθανάση, μιλάς ωραία.

ΑΘΑΝΑΣΗΣ: Χμ!...

ΞΕΝΗ: Τζαι να παρακαλεί να του παίξουν τα έργα-του τζαι νά᾽σιει βάσανα όπως εσύ;

ΑΝΤΡΕΑΣ: Ξένη, είσαι φοβερή, είντα πον να σε κάμω;

ΞΕΝΗ: Να με δέχεσαι όπως είμαι τζαι να πάεις μαζίν-μου να δεις τες σκηνές του έργου-σου που την τηλεόρασιν.

ΑΝΤΡΕΑΣ: Καλάν, πάμεν πριν να με κάμεις χώμαν. Να σε τζεράσω τζαι κάτι.

ΞΕΝΗ: Αφού τζερνά ο κύριος Αριστείδης. *[Προχωρούν στο διάδρομο. Καθώς βγαίνουν, χτυπά το τηλέφωνο. Το παίρνει ο Αθανάσης που βγαίνει πίσω-της με το δίσκο.]*

ΑΘΑΝΑΣΗΣ: Εμπρός!... Ποιόν; Δκυό λεπτά!... ῾Εσιει καμιάν Ξένην Πλάτωνος που ποτζεί, αρωτάτε να δούμεν;

ΞΕΝΗ: Εγώ, εγώ είμαι... *[Παίρνει το τηλέφωνο. Ο Αθανάσης φέβγει]* . Ναί; Ναί, γιατρέ! Καθαρές; Δηλαδή;... Τίποτε; Εν έχω τίποτε; Καθ᾽ όλα υγιής! Σίουρα;.... Εφχαριστώ!... Ναι, εν να περάσω τη Δεφτέρα να τες πιάσω. Εφχαριστώ. Καληνύχτα γιατρέ!

ΑΝΤΡΕΑΣ: Ξένη, συμβαίνει τίποτε;

ΞΕΝΗ: Τον περασμένον μήναν είχα κάτι ενοχλήσεις, κάτι ύποπτα συμπτώματα. Δκιαβάζουμεν τζαι τόσα για τον καρκίνον, ξέρεις, που μου επέρασεν η ιδέα πως κάτι είχα, τζ᾽ είπα πως μπορεί να᾽νι καλλύττερα έτσι. Προχτές όμως επήα τζ᾽ έκαμα αναλύσεις. Τουλάχιστον για να ξέρω το πότε. Τώρα ετηλεφώνησέν-μου ο γιατρός πως είμαι καλά. Πως είμαι *καθ᾽ όλα υγιής. Καθ᾽ όλα!*

ΑΝΤΡΕΑΣ: Θέλεις να πεις, τόσην ώραν επερίμενες τηλεφώνημαν που τον γιατρόν για έτσι αποτελέσματα; Ω, Θεέ-μου, τζ᾽ εγώ εζάλιζα-σε με το έργον-μου!... Συγνώμην!... Εφτυχώς που εν ήταν τίποτε.

ΞΕΝΗ: Ευτυχώς;

ΑΝΤΡΕΑΣ: Μεν μου πεις πως είσαι τόσον απελπισμένη, που εν σε κόφτει.

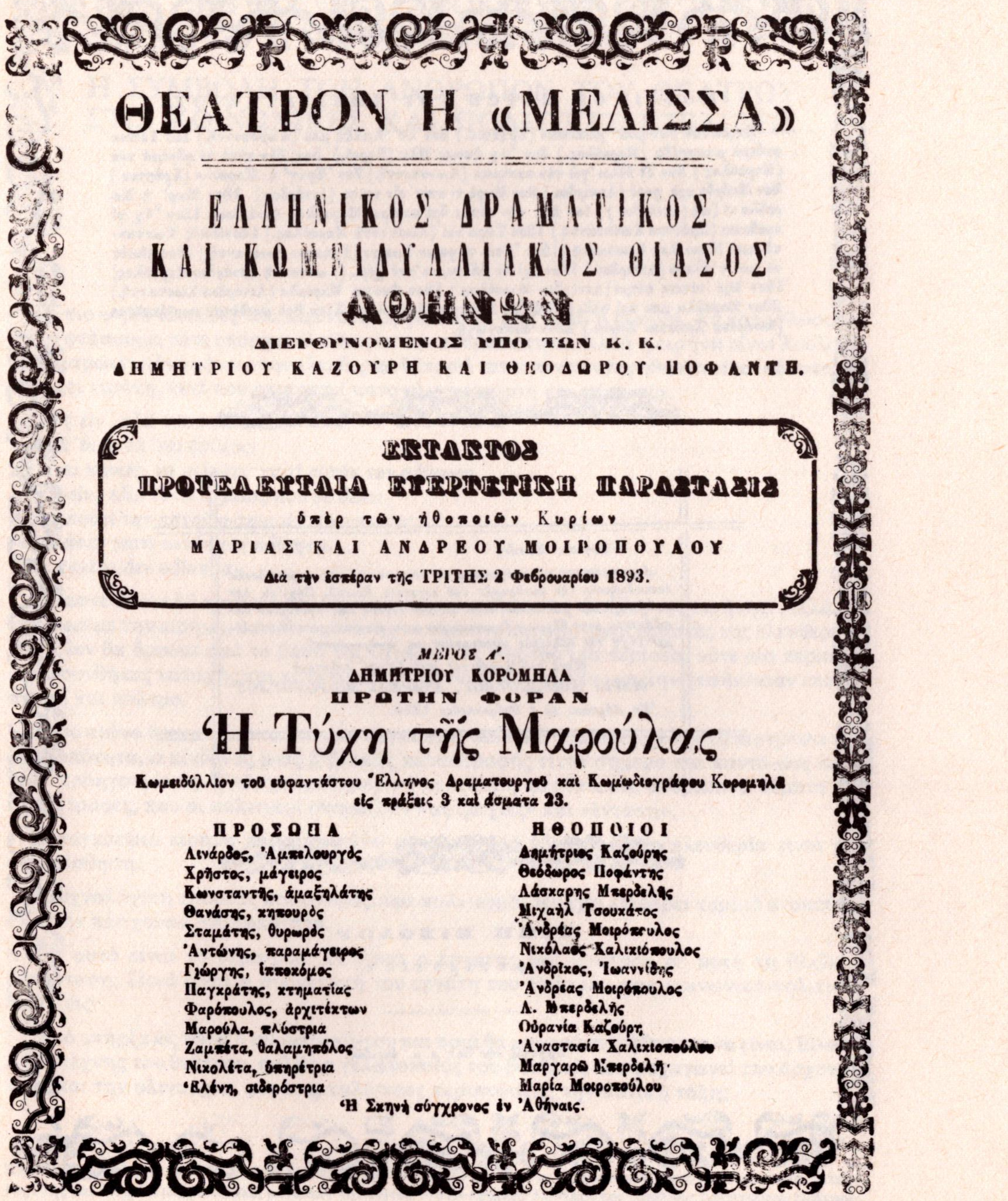
ΞΕΝΗ: Εν ξέρω αν νεν απελπισία, Αντρέα, εν ξέρω. Τούτον εν που με κάμνει τζαι φοούμαι: που εν με έκοφτεν αν είχα τίποτε. Φαίνεται πως ο πόνος επέθανέν-μου τόσα πράματα που ο φυσικός θάνατος εννεν τίποτε για μέναν πιόν. ῾Ετσι τουλάχιστον αποδείχτηκεν. Τώρα έχω τύψεις γιατί έπρεπεν τουλάχιστον να στενοχωρηθώ που είσιεν να αφήσω τους δικούς-μου. Τον άντραν τζαι τα παιδκιά-μου, αν μεν εν τίποτε άλλον...

ΦΩΝΕΣ: Αντρέα!...Αντρέα, αρκινά... ῾Ελα... Εν να το χάσεις, βούρα!...

ΑΝΤΡΕΑΣ: Θέλεις να πάμεν, οξά...

ΞΕΝΗ: Πήαιννε εσύ. Εγώ εν να κάτσω λλία λεπτά μόνη-μου μέσα. Πήαιννε!... Είμαι εντάξει, μεν φοάσαι! *[Ο Αντρέας φέβγει. Η Ξένη κάθεται σκεφτική, και κοιτάζει ξανά τα κλειδιά του σπιτιού-της.]*

ΘΕΑΤΡΟΝ Η «ΜΕΛΙΣΣΑ»

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΣ
ΚΑΙ ΚΩΜΕΙΔΥΛΛΙΑΚΟΣ ΘΙΑΣΟΣ
ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΣ ΥΠΟ ΤΩΝ Κ. Κ.
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΖΟΥΡΗ ΚΑΙ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΟΦΑΝΤΗ.

ΕΚΤΑΚΤΟΣ
ΠΡΟΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΥΕΡΓΕΤΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ
ὑπὲρ τῶν ἠθοποιῶν Κυρίων
ΜΑΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΔΡΕΟΥ ΜΟΙΡΟΠΟΥΛΟΥ
Διὰ τὴν ἑσπέραν τῆς ΤΡΙΤΗΣ 2 Φεβρουαρίου 1893.

ΜΕΡΟΣ Α΄.
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ
ΠΡΩΤΗΝ ΦΟΡΑΝ

Ἡ Τύχη τῆς Μαρούλας

Κωμειδύλλιον τοῦ εὐφαντάστου Ἕλληνος Δραματουργοῦ καὶ Κωμῳδιογράφου Κορομηλᾶ
εἰς πράξεις 3 καὶ ᾄσματα 23.

ΠΡΟΣΩΠΑ	ΗΘΟΠΟΙΟΙ
Λινάρδος, Ἀμπελουργός	Δημήτριος Καζούρης
Χρῆστος, μάγειρος	Θεόδωρος Ποφάντης
Κωνσταντῆς, ἁμαξηλάτης	Λάσκαρης Μπερδελῆς
Θανάσης, κηπουρός	Μιχαὴλ Τσουκάτος
Σταμάτης, θυρωρός	Ἀνδρέας Μοιρόπουλος
Ἀντώνης, παραμάγειρος	Νικόλαος Χαλικιόπουλος
Γιώργης, ἱπποκόμος	Ἀνδρῖκος, Ἰωαννίδης
Παγκράτης, κτηματίας	Ἀνδρέας Μοιρόπουλος
Φαρόπουλος, ἀρχιτέκτων	Λ. Μπερδελῆς
Μαρούλα, πλύστρια	Οὐρανία Καζούρη
Ζαμπέτα, θαλαμηπόλος	Ἀναστασία Χαλικιοπούλου
Νικολέτα, ὑπηρέτρια	Μαργαρὼ Μπερδελῆ
Ἑλένη, σιδερόστρια	Μαρία Μοιροπούλου

Ἡ Σκηνὴ σύγχρονος ἐν Ἀθήναις.

ΜΟΥΣΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΚΩΜΕΙΔΥΛΛΙΟΥ.

Ἆσμα 1ον Σὰν μοῦ μπαίνουν (Χρήστου.) 2ον Στ' Ἁμάξη μου (Κωνσταντῆ.) 3ον Τέτοια φοβερὰ μπουγάδα (Μαρούλας.) 4ον Ἄχ ὅποιος θέλει (Χοροῦ.) 5ον Σὰν αὐτό τὸ φόρεμά του (Μαρούλας) 6ον Τί θέλω 'γὼ τὴν παντρειὰ (Κωνσταντῆ.) 7ον Ἔφαγ' ἡ Μαρούλα (Χρήστου.) 8ον Μοῦρθε μιὰ φορὰ (Λινάρδου.) 9ον Μωρὲ τί σπίτ' εἶν τοῦτο (Λινάρδου.) 10ον Μωρ' ἡ Μαρούλα τί ζωὴ (Λινάρδου) 11ον Δὸς τὴν πέτρα βρὲ πατέρα (Μαρούλας Λινάρδου.) 12ον Ἄχ τί προδοσία (Χρήστου Κωνσταντῆ.) 13ον Τώρα ναὶ (Κωσταντῆ Μαρούλας.) 14ον Ποιὸς Κωσταντῆ μου (Μαρούλας Κωσταντῆ) 15ον Ἔτσι τώφερεν ἡ μοῖρα (Χρήστου Κωσταντῆ.) 16ον Ποιός νὰ μοῦ τ' ὤλεγε (Λινάρδου.) 17ον Γιὰ νὰ βάλουμαι 'στὸ χέρι. (Κωσταντῆ Λινάρδου Μαρούλας) 18ον Μιὰ τέτοια πέτρα (Λινάρδου Μαρούλας.) 19ον Φευγω Μαρουλα (Λινάρδου Κωσταντῆ.) 20ον Μαρούλα μου καὶ πάλι (Λινάρδου Χρήστου Μαρούλας.) 21ον Βρὲ παιδάτσα μου ἀκοῦστε (Λινάρδου Χρήστου Χοροῦ.) 22ον Εισαγωγή.

Εὐγενὲς Κοινόν,

Δημοσιεύοντες τὸ πρόγραμμα τῆς εὐεργετικῆς μας παραστάσεως ἐπικαλούμεθα τὴν συνδρομὴν τοῦ εὐγενοῦς Κοινοῦ. Οὐχὶ εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν μας ἀξίαν, ἀλλ' εἰς τὴν εὐγενῆ Σας προθυμίαν βασιζόμενοι, μετὰ θάρρους δημοσιεύομεν αὐτὸ εὐελπιζόμενοι ὅτι θέλομεν τύχη τῆς ὑμετέρας προστασίας καὶ [illegible]

Μετὰ τοῦ ἀνήκοντος πρὸς Ὑμᾶς σεβασμοῦ

ΜΑΡΙΑ ΜΟΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΟΙΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἐν Λάρνακι τῇ 1 Φεβρουαρίου 1893.

ΤΙΜΗ ΕΙΣΟΔΟΥ

Προαιρετική.

Ἄρχεται τὴν 8ην μ. μ. ἀκριβῶς.

ΝΙΚΟΣ ΣΙΑΦΚΑΛΗΣ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Το πιο ψηλό ιδεώδες του Διεθνούς Οργανισμού-μας είναι η ειρήνη. Αν κατορθώσουμε να το φτάσουμε, τότε υπάρχει ελπίδα για την ανθρωπότητα. Αλλά η ειρήνη είναι λουλούδι που φυτρώνει μόνο πάνω στην ελευθερία. Μπορώ ταπεινά να εισηγηθώ ότι είναι αδύνατο να υπάρξει ειρήνη, εκεί που επικρατεί κατοχή, καταπίεση και τυραννία.

«Ποιός είν' εδώ τόσο ταπεινός
που θά 'θελε νά 'ναι δούλος;
Αν είναι κανείς, να μιλήσει· γιατί αυτόν τον αδικησα.
Ποιός είν' εδώ τοσο αχρείος που δε θέλει
ν' αγαπήσει την πατρίδα-του; Αν είναι κανείς,
να μιλήσει· γιατι αυτόν τον αδικησα.
Τότε κανένα δεν αδικησα».

Είμαστε όλοι εδώ εργάτες του θεάτρου αφοσιωμένοι στο ιδεώδες της ειρήνης. Αλλά, αν επιθυμούμε την ειρήνη, θα πρέπει επίσης να είμαστε και φλογεροί εραστές της ελευθερίας. Γιατι δεν θα βρούμε από τα βάθη της ιστορίας ώς σήμερα μια περίοδο, ούτε μια περιοχή, όπου συνθήκες κατοχής και καταπίεσης τυραννίας και αδικίας να μην ξεσήκωσαν επανάσταση και πόλεμο.

Μισό αιώνα ύστερα από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, που είχε σχεδόν καταστρέψει την ανθρωπότητα, ο κίνδυνος μιας βιβλικής καταστροφής είναι σήμερα πιο κοντά-μας παρά ποτέ προηγουμένως. Υπάρχει καθημερινή εμπόλεμη κατάσταση, ανθρώπινα θύματα και καταστροφές, που οι πολιτικοί ονομάζουν «αψιμαχίες» και «ένταση».

Η παγκόσμια ειρήνη περπατά πάνω σε ολισθηρό έδαφος και η ελευθερία είναι μια ψευδαίσθηση.

Η τεχνολογική πρόοδος που ονομάζουμε πολιτισμό, δεν έχει επιφέρει καμμιά ανακούφιση στην πάσχουσα ανθρωπότητα.

Και αυτό είναι το θέμα-μου. Τί κάνει ο εργάτης του Θεάτρου σ' αυτή τη θλιβερή κατάσταση; Ποιά είναι η συμμετοχή του εργάτη του Θεάτρου στις κοινωνικο-πολιτικές εξελίξεις;

Ποιά υπήρξε ώς τώρα η συμμετοχή-του και ποιά θα μπορούσε ή θά'πρεπε να είναι; Είναι ο καλλιτέχνης του θεάτρου, απλώς ο γελωτοποιός του βασιλιά, που ψυχαγωγεί την άρχουσα τάξη και την ολιγαρχία και στις καλύτερες περιπτώσεις, την αστική τάξη;

Κείμενο χαιρετισμού προς τη Διεθνή Διάσκεψη για το Θέατρο του Τρίτου Κόσμου, που έγινε στη Λευκωσία, μεταξύ της 21ης και 26ης Οκτωβρίου 1980, κάτω από την αιγίδα του Κυπριακού Κέντρου του Διεθνούς Ινστιτούτου Θεάτρου.

Ας μου επιτραπεί να αναφερθώ στον Τσε Γκουεβάρα που λέει:

«Ο καλλιτέχνης εκπαιδεύεται σε κείνο το είδος της τέχνης που επιβάλλεται από το υπεροικοδόμημα. Οι επαναστάτες εξανδραποδίζονται από τους μηχανισμούς και μόνο τα εξαιρετικά ταλέντα μπορούν να δημιουργήσουν το δικό-τους έργο. Οι άλλοι μετατρέπονται σε ντροπιασμένους μισθοσυντήρητους υπαλλήλους ή συντρίβονται».

Ο καλλιτεχνικός πειραματισμός επινοείται και προσφέρεται σαν ορισμός της ελευθερίας, αλλά αυτός ο πειραματισμός έχει όρια που γίνονται αντιληπτά μόνο όταν ένας έρθει σε μετωπική σύγκρουση μαζί-τους, όταν δηλαδή καταπιαστεί με τα πραγματικά προβλήματα και την αποξενωμένη κατάσταση του ανθρώπου. Το ανόητο άγχος ή και η χυδαία ψυχαγωγία είναι οι άνετες βαλβίδες ασφαλείας για την ανθρώπινη ανησυχία. Η ιδέα όμως να μετατραπεί η τέχνη σε όπλο καταγγελίας και κατηγορίας γίνεται αντικείμενο πολεμικής.

Αν οι κανόνες του παιγνιδιού τυγχάνουν σεβασμού, τότε απονέμονται όλες οι τιμές: Οι τιμές που θα μπορούσαν να απονεμηθούν σε μια εκγυμνασμένη μαϊμού. Οι όροι είναι να μην επιχειρείται απόδραση από το αόριστο κλουβί.

΄Εχει συμφωνηθεί στο Ελσίνκι, έχει συμφωνηθεί στη Βενετία. ΄Εχει συμφωνηθεί στη Ναϊρόμπι. ΄Εχει συμφωνηθεί στο Παρίσι. Και συμφωνείται εδώ και τώρα, ότι ο καλλιτέχνης πρέπει να ενθαρρυνθεί και να υποστηριχτεί για να διαδραματίσει τον καλλιτεχνικό και τον ιδεολογικό-του ρόλο, κάτω από συνθήκες αυτονομίας και ελευθερίας.

Στη τελευταία Διάσκεψη του Παρισιού, που ο πρόεδρος-μας κ. Βαρμίνσκι ονόμασε —και πολύ ορθά— «Παγκόσμια Θεατρική Βουλή», είχαμε καθορίσει το κοινωνικό «στάτους» του καλλιτέχνη του Θεάτρου και κάναμε έκκληση στην Ουνέσκο και στα κράτη μέλη-της να χωρήσουν στην αναθεώρηση της οικονομικής βοήθειας που χορηγούν στην καλλιτεχνική έκφραση και να αφιερώσουν στο θέατρο, με την πλατύτερη έννοια του όρου, το ποσοστό εκείνο του προϋπολογισμού-τους που είναι απαραίτητο για την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων-του.

Είχαμε επίσης υπενθυμίσει τη διαβεβαίωση της Ουνέσκο και των κρατών μελων-της ότι κάθε δημόσια υποστήριξη πρέπει να δίνεται στον καλλιτέχνη κάτω από συνθήκες που να εγγυώνται την αυτονομία-του και την ελευθερία της δημιουργίας-του.

Θα είμαστε πολύ κακοί κοινοβουλευτικοί εκπρόσωποι, αλήθεια, αν ικανοποιούμαστε μόνο με τη ψήφιση του νομοσχεδίου και αν δεν μεριμνούσαμε για το σεβασμό και την εφαρμογή του νόμου, από όλους και για όλους. Και αφού είμαστε Παγκόσμια Βουλή θα πρέπει να απαιτήσουμε ώστε ο νόμος να γίνει σεβαστός προς όφελος όλων των συμπολιτών-μας σε όλες τις χώρες, τόσο στις αναπτυσσόμενες όσο και στις υποανάπτυκτες.

Εδώ είμαστε όλοι εργάτες του θεάτρου, ενωμένοι σ' ένα κοινό σκοπό. Καταγόμαστε από διάφορες χώρες με διαφορετικά συστήματα και καθεστώτα, αλλά είμαστε σύντροφοι. Και αυτό είναι το πλεονέκτημά-μας vis a vis με τους πολιτικούς. Και γι' αυτό το λόγο έχουμε καλύτερη ευκαιρία — αν κατανοήσουμε τις δυνατότητές-μας και αν κάνουμε πλήρη χρήση των δικαιωμάτων-μας — να κατοχυρώσουμε την αυτονομία και τους νόμους περί Ελευθερίας που έχουν ψηφιστεί στην Παγκόσμια Βουλή των Αντιπροσώπων.

Πρέπει όμως να αντιληφθούμε ότι αυτή η αυτονομία και αυτή η Ελευθερία δεν πρόκειται να είναι εύκολο δώρο. Ούτε ακόμα και στις πιο δημοκρατικές χώρες. Θα πρέπει να διεξάγουμε αγώνα για να την αποκτήσουμε. Οι υπερδομές και τα κατεστημένα, έχοντας πλήρη γνώση των δυνατοτήτων του Θεάτρου, του αποστερούν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο εκείνη τήν απόλυτη ελευθερία που θα μπορούσε να το μεταβάλει σε μια εμψυχωτική δύναμη που θα ξεσήκωνε τις μάζες και θα αποτελούσε απειλή κατά της δυναστείας-τους.

Ο εργάτης, του θεάτρου και ιδιαίτερα, ο εργάτης του θεάτρου των αναπτυσσόμενων χωρών, θα πρέπει να κατανοήσει ότι έχει να διεξάγει σκληρόν αγώνα για τα δικαιώματα-του. Αν οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της χώρας-του είναι τέτοιες ώστε να αποτελούν

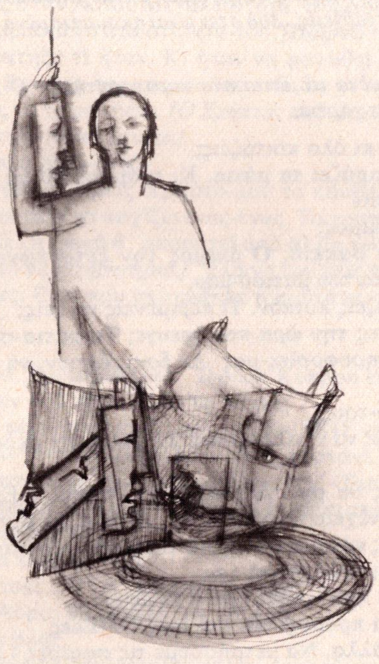

εμπόδιο στο ιδεολογικό και καλλιτεχνικό-του λειτούργημα, τότε θα πρέπει να εμπλακεί ενεργά σ αυτές τις συνθήκες.

Θα πρέπει να αντιληφθούμε ότι το θέατρο μπορεί να συμβάλει σ' ένα μεγάλο βαθμό στην επίτευξη της παγκόσμιας ειρήνης, της ελευθερίας και της ευημερίας. Το θέατρο μπορεί να πλάσει τον άνθρωπο του εικοστού πρώτου αιώνα. Δε θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι μια δυναμική παράσταση, ενός δυναμικού έργου, θα μπορούσε να αλλάξει μιαν ολόκληρη κοινωνία μέσα σε μια νύχτα, ή τουλάχιστο να διασαλεύσει τις πεποιθήσεις-της.

Ο εργάτης του Θεάτρου δεν είναι ένα απομονωμένο περίεργο ζώο, που κάνει τους συνανθρώπους-του να γελούν ή να κλαίνε. Ο εργάτης του θεάτρου είναι οραματιστής. Είναι γεμάτος αγάπη για τον συνάνθρωπό-του και γνοιάζεται πρώτος και καλύτερος για τα βασικά-του δικαιώματα - για διατροφή, υγεία και παιδεία, κάτω από συνθήκες ειρήνης και ελευθερίας.

Πιστεύω ότι ο καλλιτέχνης του θεάτρου πρέπει να είναι άμεσα αναμεμιγμένος στις κοινωνικο - πολιτικές εξελίξεις της χώρας-του.

ΧΡΙΣΤΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΠΑΧΝΑΛΗ

μονόπρακτο

ΠΡΟΣΩΠΑ: Πέτρος
Χρήστος όλοι γύρω στα 30 ῾Ενας γέρος.
Κώστας

῾Ενα δωμάτιο γυμνό. Στη γωνιά ένα τραπέζι κι απάνω ένα τηλέφωνο. Στους γυμνούς τοίχους σημάδια από σφαίρες. Το μοναδικό παράθυρο που κοιτάει στο δρόμο, είναι φραγμένο με σακκιά άμμο. Στη μέση δυο τρύπες -μόνιμο παρατηρητήριο. Είναι μισοσκόταδο, τα φώτα της πράσινης γραμμής ρίχνουν φτωχικές ανταύγειες. Δυό στεν είναι ακουμπισμένα στον τοίχο. Οι σφαιροθήκες ακουμπισμένες στο τραπέζι.

Ο Χρήστος έχει ακουμπισμένα τα μάτια στο παρατηρητήριο. Ο Πέτρος, με τη βοήθεια ενός κλεφτοφάναρου, διαβάζει κάτι χαρτιά.

ΠΕΤΡΟΣ: Τί έπαθες απόψε κι όλο κοιτάζεις;
ΧΡΙΣΤΟΣ: Ο αέρας μου πειράζει τα μάτια. Κι η άμμος σα νά ῾μαστε ξαπλωμένοι στην παραλία της Αμμοχώστου.
ΠΕΤΡΟΣ: Πού βρέθηκε η άμμος.
ΧΡΗΣΤΟΣ: Δεν κοιτάς τα σακκιά; Ο άνεμος την ξετρυπώνει όπου και νά ῾ναι. Και νάσου-την στα τοιχώματα του ματιού-μου.
ΠΕΤΡΟΣ: Ε, πάψε να κοιτάζεις λοιπόν. Τί περιμένεις να δεις;
ΧΡΗΣΤΟΣ: Δεν τον άκουσες την ώρα που έφευγε; Τα μάτια-σας εικοσιτέσσερα απόψε. ῾Εχουμε και μεις τις πληροφορίες-μας. Αν δοκιμάσουν, να γιομίσετε τους απαυτούς-τους σφαίρες.
ΠΕΤΡΟΣ: Γιατί τον απαυτό-τους;
ΧΡΗΣΤΟΣ: ῾Ετσι τό ῾πε, πώς να τ᾽ αλλάξουμε. Εξάλλου τουρκόσποροι δεν είναι; Αυτοί θα τρέχουν.
ΠΕΤΡΟΣ: Ενώ εμείς; Εμάς θα μας γιομίσουν τα στήθια... Εμείς κρατάμε σόι από το Λεωνίδα. Φρουρούμε συνέχεια Θερμοπύλες... Δεν μας παρατάς, λέω γω;
ΧΡΗΣΤΟΣ: Είναι κι ο ΟΗΕς κάτω από το ηλεκτρικό. Μιά ώρα τον κοιτάζω. ῾Εχει γίνει ένα με το στύλο - μια φυσική προέχτασή-του.
ΠΕΤΡΟΣ: Είναι η ακινησία πού ῾ρχεται μετά το μεθύσι.
ΧΡΗΣΤΟΣ: Ο άλλος είπε να προσέχουμε και τους ΟΗΕδες.
ΠΕΤΡΟΣ: Ο άλλος είπε κι άλλα. Να μετρήσουμε τις σφαίρες - μπας και φάμε καμμιά. Τα μάτια-μας στο δρόμο και τ᾽ αυτιά-μας στο τηλέφωνο... ῾Ηθελε σώνει και καλά να πάρει τη σκάλα μαζί-του. ῾Ετσι που να μην υπάρχει υποχώρηση. *[Παύση.]*
ΧΡΗΣΤΟΣ: Ο ΟΗΕς άλλαξε στάση.
ΠΕΤΡΟΣ: ῾Οτι και να κάνει κρεμασμένος κάτω απ᾽ το φανάρι θα μείνει... Μόλις μπούνε στην οδό Ρήγαινας αρχίζουν να ζουν τούτοι. Πάλι κρεμασμένοι βρίσκουνται, στα ποτήρια και στ᾽ αχαμνά των κοπέλλων... ῾Εχουμε βλέπεις ανάγκη από εξωτερικό-

εσωτερικό τουρισμό. Είναι η οικονομία-μας... Η βάση του αγώνα-μας: Γιομάτα στομάχια -στήθεια μάρμαρο.
ΧΡΗΣΤΟΣ: Διορθώνεις γραπτά και σε πήρε η λογοδιάρροια. Ρε άσε τους μικρούς και τους μεγάλους στο χάλι-τους, κι έλα να δούμε τί γίνεται ο Τούρκος... *[Σηκώνει τα μάτια από το παρατηρητήριο.]* Κι είχα μια όρεξη να φάω Τούρκο απόψε.
ΠΕΤΡΟΣ: Σιγά πού ῾γινες ανθρωποφάγος. ῾Ετσι, αντί στη ζούγκλα με τον Ταρζάν, θά ῾ρχονταν στην οδό Πάχναλη για να φαγωθούν. *[Ο Χρήστος σιάζει τα μαλλιά-του. Είναι περιποιημένα και γυαλίζουν στο μισόφωτο.]* Πάλι άρχισε το κομμωτήριο;
ΧΡΗΣΤΟΣ: Δεν μας αφήνεις στο χάλι-μας. Ούτε να ξεμουδιάσουμε δε γίνεται; Εθελοντές -εθνοφρουροί σου λέει ο άλλος.
ΠΕΤΡΟΣ: Ξεμουδιάζουν ρε τα μαλλιά; Λαδώθηκες σαν ποντικός που πέρασε την πράσινη γραμμή... Βλέπεις το σημείο που σκοτώθηκε η πουτάνα κι αρχίσανε τα γεγονότα... Ε ρε Χρήστο και να σ᾽ έβλεπε απόψε με τα περιποιημένα μαλλιά-σου και το στεν - θα στέναζαν τό ῾να απ᾽ τη μιά και κείνη από την άλλη. Πάχναλη, άλλως η οδός των αναστενάρηδων. *[Ο Χρήστος πηδάει κάτω από το παρατηρητήριο.]*
ΧΡΗΣΤΟΣ: Παράτα τα γραπτά και πιάσε το δρόμο. ῾Αμα δεις Τούρκο ειδοποία-με - να τον φάω εγώ, να μου περάσει η φαγούρα που νοιώθω στα χέρια-μου.
ΠΕΤΡΟΣ: *[ακουμπάει τα χαρτιά-του στο έδαφος.]* ῾Εφαες και συ τον πόλεμο με το κουτάλι σαν το διμοιρίτη-μας... Τον πόλεμο της Αγγλίας, λέει. Εδώ πολεμήσανε οι πάντες μ᾽ αυτός έμεινε κολλημένος στην Αυτού Μεγαλειότητα. Θυμάσαι το βράδυ πού ῾ρτε μ᾽ ένα τενεκεδένιο σταυρό κρεμμασμένο στα στήθεια-του; *[Παίρνει τη θέση-του στο παρατηρητήριο.]* Κανένας δεν τον ρώτηξε τί ήταν. Κι ήταν να φαγωθεί απο το κακό-του. Βρε τον έπαιρνε στα χέρια-του. Βρε τον ταρακουνούσε από δω κι από κει. Πετούσε και κάνα Βικτώρια κρος - μα ποιός να το ρωτήσει. *[Ο Χρήστος πηδάει κάτω. Ο Πέτρος ακουμπάει τα γραπτά σε μια γωνιά και σηκώνεται απάνω.]*
ΧΡΗΣΤΟΣ: ῾Εφαες τα γραπτά σιγά-σιγά.
ΠΕΤΡΟΣ: Βλέπεις το επάγγελμα. Εμεις Χρήστο-μου το κουβαλούμε μαζί-μας. Μέχρι το φυλάκιο... Μπαίνεις στην τάξη κι αρχίζει ένας-ένας. Τα γραπτά-μας κύριε; ῾Οσο και να τον στραβοκοιτάξεις - άλλη φωνή θ᾽ ακουστεί από άλλη γωνιά. *[Πηδάει στην εξέδρα κι ακουμπάει τα μάτια-του στο παρατηρητήριο.]* ῾Ελα να του πεις πως περιδιαβάζαμε την οδό Πάχναλη με τα μάτια-μας. Εκεί που σκοτώθηκε η πουτάνα, κύριε;
ΧΡΗΣΤΟΣ: Βλέπεις τίποτα;
ΠΕΤΡΟΣ: Εσύ είδες;
ΧΡΗΣΤΟΣ: Και βέβαια είδα. Ραδιοφωνικόν ῾Ιδρυμα Κύπρου είχα μεταβληθεί. Μετέδιδα επί 1500 μεγακύκλων. Δεν σου περίγραφα τα πάντα;
ΠΕΤΡΟΣ: Βλέπω κείνα που περιγράφεις: Το φανάρι, τον ΟΗΕ να κρέμεται από κάτω-του... Νά και μιά γάτα. Θυμάσαι τον διμοιρίτη; Κι οι γάτες περνάνε λέει στον ελληνικό τομέα. -Γιατι υπάρχουν πολλά ποντίκια; τον ρωτάει ο Θανάσης - Γιατι υπάρχει φαϊ, ρε ρεμάλι.. Μ᾽ αυτό λέω, κύριε διμοιρίτα. *[Ο Χρήστος ξαφνικά πετιέται απάνω. Κρατάει στό ῾να χέρι το στέν και στ᾽ άλλο τη χειροβομβίδα.]*
ΧΡΗΣΤΟΣ: Απάνω-τους και τους φάγαμε.
ΠΕΤΡΟΣ: Αέρα στα πανιά-τους... Τί σ᾽ έπιασε ξαφνικά;
ΧΡΗΣΤΟΣ: Κάνω πρόβες. Αύριο θα φέρεις την κάμερα.
ΠΕΤΡΟΣ: Με φλας ή χωρίς φλας.
ΧΡΗΣΤΟΣ: Ασιχτίρ. Ούτε μια σοβαρή κουβέντα δεν μπορούμε να πούμε. Κακό είναι να με φωτογραφίσεις;
ΠΕΤΡΟΣ: Εσύ χρειάζεσαι ζωγράφο. Τί να σου κάνει ο φωτογράφος; Θυμάσαι το φωτογράφο πού ῾φερε ο διμοιρίτης; Κρατούσαμε σκουπόξυλα και κάναμε πυρ και κίνηση.
ΧΡΗΣΤΟΣ: Χρειάζομαι και μερικές φωτογραφίες.
ΠΕΤΡΟΣ: Και κείνος λέει χρειαζόταν μια διμοιρία - παραδειγματική, έτσι για την παρέλαση της νίκης... Βρε χριστιανέ-μου άσε-μας στην ησυχία-μας. Μα κείνος δόστου βήμα

στις ανοιχτωσιές της Λακατάμιας: Βήμα και σκουπόξυλα. Θα πρέπει να εξαφανιστήκαν από τις γειτονιές. *[Παύση. Ο Πέτρος χώνει τα μάτια-του στις τρύπες του παρατηρητηρίου.]* Οι κοιμισμένοι κι οι σκοτωμένοι δρόμοι είναι το ίδιο. Μόνο ο ΟΗΕς ξαγρυπνά. Κοίτα-τον αλλάζει πόδια συνέχεια - έγινε ένα με το ηλεκτρικό φανάρι. Η Πάχναλη θά 'πρεπε νά 'χε γίνει Ρήγαινας. *[Ο Χρήστος έχει ακουμπήσει το στεν στον τοίχο και τις χειροβομβίδες στο πάτωμα. Είναι ξαπλωμένος κατάχαμα κι έχει καρφώσει τα μάτια στον τοίχο.]* Μελετάς το ταβάνι;

ΧΡΗΣΤΟΣ: Είναι η δεύτερη-μας νύχτα απόψε.

ΠΕΤΡΟΣ: Πρέπει να συμπληρώσουμε τη βδομάδα.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Ύπνος, λέει, μεταξύ 2 και 6 το πρωί. Στις 7 γραφείο.

ΠΕΤΡΟΣ: Εσύ καλά την έχεις. Κλείνεσαι στους τέσσερις τοίχους του γραφείου-σου, ανοίγεις τα κιτάπια-σου και κάνεις πως δουλεύεις... Εμείς, μέσα στην τάξη,. ούτε και να χασμουρηθούμε δεν το μπορούμε. Χασμουριέσαι, κι αρχίζουν όλοι οι διαόλοι να χασμουριούνται μπροστά-σου. Και το δειλινό είναι η Μαρία με τα κουτσούβελα... Τί γίνεται αν ένας καβάλλα στον αετό κόψει με μαχαίρι τον ουρανό και πέσει απάνω-μας; Πώς να εξηγήσεις σ' ένα μωρό, ρε Χρήστο, τον ουρανό; Όταν το μυαλό κάνει το πρώτο-του πέταγμα προς το χάος.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Έχουνε κι άλλοι τις σκέψεις-τους. Δεν τό 'χεις μονοπώλιο. Κάθε καλοκαίρι στην Άσσια κάτω από τις μισοξεραμένες αθασιές - με τη φωτιά να χορεύει μέσα στα χωράφια-μας ονειρευόμουνα. Νερό και κοπέλλα.

ΠΕΤΡΟΣ: Τη βρήκες;

ΧΡΗΣΤΟΣ: Τί ήθελα τις φωτογραφίες; Για να τις πάω στη μάνα-μου; Εκείνη τις κρατάει μέσα στο μυαλό-της. Έγινα ένα με τους τοίχους και τις πόρτες-της.

ΠΕΤΡΟΣ: Γι αυτό τελευταία γυαλίζουν παράξενα τα μαλλιά-σου. Οι άλλοι ερωτεύονται με τα μάτια-τους. Εσύ με τα μαλλιά-σου. Βρε παγίδες που σου στήνει η ζωή!

ΧΡΗΣΤΟΣ: Τη βλέπω να περπατά στους δρόμους - καθιστή αντίκρυ στο γραφείο-μου. Το παράθυρο γιομίζει τη μορφή και τα μαλλιά-της. Χωμένη μέσα στο κρεββάτι-μου. Μα τί να στα λέω όλα αυτά σε σένα;

ΠΕΤΡΟΣ: Εγώ την έχω χωμένη μέσα-μου. *[Σιωπούν κι οι δυό. Ο ένας να κοιτάζει το ταβάνι, ο άλλος το παρατηρητήριο. Ξαφνικά ο Χρήστος παίρνει δυό χειροβομβίδες και τις χτυπάει τη μια στην άλλη. Μέσα στην απόλυτη σιωπή ο μεταλλικός ήχος αντηχεί παράξενα ξερός.]*

ΠΕΤΡΟΣ: *[Τραβιέται, σα να τον κτύπησαν, από το παρατηρητήριο. Κοιτάζει το Χρήστο άγρια.]* Βρε κέρατο βερνικωμένο, τί κάνεις εκεί;

ΧΡΗΣΤΟΣ: *[ατάραχος.]* Τις δοκιμάζω να δω αν είναι λειτουργήσιμες.

ΠΕΤΡΟΣ: Ασιχτίρ. Μέχρι που να το καταλάβεις θά 'ναι αργά και για τους δυό-μας. Αυγά είναι και τα δοκιμάζεις αν είναι κλούβια; *[Ο Χρήστος πετιέται απάνω· στο κάθε χέρι κρατάει μια χειροβομβίδα.]*

ΧΡΗΣΤΟΣ: Τη βλέπω σου λέω παντού. Ε ρε Πέτρο και νά 'χες μια κάμερα. Έτσι βλέπεις μπορεί να ορίζουμε τον κόσμο. Ρεμάλια Τούρκοι, χασικλήδες. Τον πρώτο που θα δώ απόψε θα το βάλω κάτω. *[Ο Πέτρος γελά. Ένα γέλιο που αρχίζε και κορυφώνεται σ ένα κρεσέντο]*

ΠΕΤΡΟΣ: Στην αρχή είχαμε κείνο. Να μετρήσουμε τις σφαίρες, να ζωστούμε τα φυσεκλίκια. Ήθελε, λέει, να σηκώσει τη σκάλα απ' όπου ανεβήκαμε. Για να μη υπάρχει υποχώρηση. Γιατί ρε φιλαράκο; Να σπάσουμε και τα πόδια-μας. Τώρα έχουμε σένα. Τί ζώστηκες ρε τις χειροβομβίδες;

ΧΡΗΣΤΟΣ: Για την πατρίδα ρε κόπανε και για την κοπέλλα-μου. Κι αν δεν είναι λειτουργήσιμες;

ΠΕΤΡΟΣ: Από την άλλη πλευρά νομίζεις πως δεν κάνουν τίποτα παρά να ονειρεύονται την επίθεση; Σκατά. Ξέρεις τί έβλεπα στο δρόμο; Τη γυναίκα-μου και τα κουτσούβελα. Πότε να περπατούν, πότε να τρέχουν για το πρόχειρο χαράκωμα. Κι η πουτάνα που σκοτώθηκε στη μέση του δρόμου είχε γίνει ένα τεράστιο κεφάλι που χαχάνιζε. Πίσω απο κάθε

πόλεμο είναι και μια πουτάνα μ' ένα τεράστιο κεφάλι να χαχανίζει.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Εσύ φίλε-μου δεν είσαι για πόλεμο.

ΠΕΤΡΟΣ: Είδες ρε κουτσούβελα να περπατούν στο δρόμο; Πώς να σκοτώσεις το δρόμο χωρίς να τ' αγγίξεις... Εσένα, αλλού σε τρώει κι αλλού κνήθεσαι.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Άιντε παράτα-με. Ο καθείς εφ' ώ ετάχθη. Είμαι ο χειροβομβιστής. Δοκίμασα τη λειτουργικότητα-τους. Αυτό είναι όλο.

ΠΕΤΡΟΣ: Λειτουργικότητα στο θάνατο. Ο θάνατος λειτουργεί από μόνος-του. Εμείς, τα παιγνιδάκια-του, είναι ώρες που δεν το νοιώθουμε. *[Από 'να γκρεμισμένο παράθυρο γλυστράει σα σκιά ο Κώστας, καθηγητής της μουσικής, ψηλός, ξερακιανός, με μαλλιά μπούκλες.]*

ΚΩΣΤΑΣ: Βρε τύποι, εδώ είσαστε; Τί στο διάολο θέλετε και συζητάτε; Εμείς με το Σταύρο απλώς συνυπάρχουμε. Κι εγώ πού και πού κοιτάζω το δρόμο.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Κι οι χειροβομβίδες;

ΚΩΣΤΑΣ: Ακουμπισμένες στο πάτωμα. Χαϊδεύουμε πού και πού τα στέν. Έτσι να θυμόμαστε πως μπορεί να υπάρξει και κρίση.

ΠΕΤΡΟΣ: Εμείς την έχουμε κάθε στιγμή. Τρώμε τους δρόμους και τ' αντικρινά παράθυρα με τα μάτια-μας. Πού και πού τις ζωνόμαστε - δηλαδή άλλοι τις ζώνουνται - τα φυσεκλίκια και τις χειροβομβίδες.

ΚΩΣΤΑΣ: Εμάς το φυλάκιο είναι τάφος. Ο Σταύρος γίνεται μια προέχταση του τοίχου. Πού το βρήκε τόσο ύπνο; Την ώρα της σκοπιάς-του τη βγάζω εγώ. Όταν έρτει η επίσημη ώρα να κοιμηθεί, τον ξυπνώ. Τί συμβαίνει ρε Κώστα; Έρχονται; Είναι η ώρα-σου να κοιμηθείς, επίσημα. Χαμογελάει, στόμα και μάτια. Και γυρνάει ξανά στον τοίχο και κοιμάται.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Ρίξε και καμιά ματιά στο δρόμο.

ΠΕΤΡΟΣ: Κάθε φορά που κοιτάζω το δρόμο τον βλέπω μπροστά-μου. Θυμάσαι τον Ερόλ; Μαθητής στην πέμπτη τάξη. Ήθελε λέει να σπουδάσει χημικός. Γιατί ρε Ερόλ; Φοβάμαι το θάνατο και θέλω να βρω το ελιξήριο της νεότητας.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Αυτός ήταν τρελλός για δέσιμο.

ΚΩΣΤΑΣ: Η μουσική τον συγκλόνιζε. Έτρεμε ολόκληρος.

ΠΕΤΡΟΣ: Είχε ένα όραμα φρικτό μέσα στα μάτια-του. Το όραμα του τέλους.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Σκατά πατημένα. Χρησιμοποιεί σε μεγάλη κλίμακα το χέρι-του και τη φαντασία-του. Όταν στεκόταν πλάι σε κοπέλλα ζάρωνε, τα γόνατά-του λύγιζαν. Ρε Ερόλ; Τιναζόταν σαν τεντωμένο λάστιχο. Τα μαλλιά-του έπεφταν σκοτωμένα στο μέτωπό-του.

ΠΕΤΡΟΣ: Δεν έβαζε γράσο ρε Χρήστο, σαν κάποιες ψυχές.

ΧΡΗΣΤΟΣ: *[αγνοώντας-τον]* Κι έτρεχε μέσα στους θάμνους σαν κυνηγημένος.

ΠΕΤΡΟΣ: Όταν πύκνωσαν οι πυροβολισμοί κείνο το Σάββατο τον βρήκα να τριγυρνά τα γήπεδα. Το μάτς, είχε τελειώσει. Τα άλλα τουρκάκια είχανε φύγει. Ρε Ερόλ, τί κάνεις εδώ; Με κοιτούσε χωρίς να μιλά. Και ξαφνικά ξέσπασε σ' ένα κλάμα.

ΚΩΣΤΑΣ: Τό 'χε πολύ εύκολο. Λες κι είχε μια βρύση μέσα-του. Την άνοιγε όποτε ήθελε.

ΠΕΤΡΟΣ: Παψε ρε Ερόλ, είσαι άντρας. Με κοίταξε παράξενα μέσα απ' τα βουρκωμένα μάτια-του. -Δε θέλω να πεθάνω μού 'πε. Τον πήρα από το χέρι. Σαν άρχισε να σκοτεινιάζει γλυστρίσαμε σα σκιές τοίχο-τοίχο κατά το Λήδρα Πάλας. Μ' άγγιξε για μια στιγμή στον ώμο. Κι ύστερα χάθηκε.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Τώρα θα βρίσκεται στ' αντικρινό φυλάκιο κατάφατσα στους πρώην καθηγητές-του. Η σφαίρα που θα σου φυτέψει στο κούτελο, νά 'σαι σίγουρος, δε θα τρέμει καθόλου. Ούτε θα γλιστράει σα σκιά. Θά 'ναι τροχιά φωτιάς.

ΠΕΤΡΟΣ: Το όραμα του τέλους. Δεν έχει σημασία πού αρχίζει και πού τελειώνει στη δοσμένη στιγμή. Οι δοσμένες στιγμές είναι ατέλειωτες... Άντε σειρά-σου στο παρατηρητήριο.

ΚΩΣΤΑΣ: *[πηδάει αυτός αντί του Χρήστου.]* Η οδός Πάχναλη σ όλη τη νέκρα-της... Πρώτη φορά καταλαβαίνω τί σημαίνει σιωπή. *[Ο Χρήστος παίρνει τη θέση-του στο παρατηρητή-*

ριο. Σιάζει τα πουκάμισα-του. Σου δίνει την εντύπωση πιλότου που ετοιμάζεται να καθήσει στο τιμόνι.]

ΠΕΤΡΟΣ: Εσύ με τους ήχους-σου πού να καταλάβεις τι σημαίνει σιωπή.

ΚΩΣΤΑΣ: Ο ήχος είναι η προέκταση της σιωπής. Δεν υπάρχουν ήχοι χωρίς τη σιωπή.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Η σιωπή είναι το θηλυκό - οι ήχοι το αρσενικό. Μια και το ρίξαμε στη φιλοσοφία, ας μαλακιστούμε όλοι λίγο. Δεν έχει να ζημιώσει τίποτα η φιλοσοφία... Ε ρε Κώστα, μόλις μπήκες μέσα είπα: Νά τη μουσική. Ο δρόμος λέω θα σπάσει τη μονοτονία-του. Μα έγινες ένα με το φυλάκιο.

ΚΩΣΤΑΣ: Τις έξι-μού ωρες με το Σταύρο τις περνάω μόνος. Αυτός κοιμάται και χαμογελάει στον ύπνο-του.

ΠΕΤΡΟΣ: Θυμάσαι στο δάσος της Αθαλάσσας που μας κουβάλησαν να προσέχουμε τα τσιατήρια. Βρε αμάν, θα φύγουν οι σκηνές. Βρε Σταύρο, δε γίνεται, θα πιάσουμε κανένα ζευγαράκι. Ο άντρας θά 'ναι αιχμάλωτος πολέμου και το άλλο πράμα λάφυρο πολέμου. Γελούσαν και τα μάτια-του.

ΚΩΣΤΑΣ: Τα μεσάνυχτα κοιμόταν κανονικά... Βλέπεις τίποτα ρε Χρήστο;

ΧΡΗΣΤΟΣ: Ο πρώτος που θα φανεί θα την παραλάβει συστημένη μάλιστα... Κι ύστερα θα κάνουμε επίθεση.

ΠΕΤΡΟΣ: Εσείς μπροστά και μείς πίσω. Κι ο Κώστας θα βγει να παίζει την Ηρωϊκή του Μπετόβεν.

ΚΩΣΤΑΣ: Καιρός να παίξω το σιωπητήριο. Ο Σταύρος θα έπληξε. Δε μπορεί να σεργιανάει με τα μάτια-του στους δρόμους. Χρειάζεται να κλείσει τα μάτια για ν' αρχίσει να ζει... Γειά-σας. Στις έξι φεύγουμε.

ΠΕΤΡΟΣ: Από τη σκάλα όπως ήρταμε. *[Ο Κώστας χάνεται σα σκιά όπως ήρτε. Ο Πέτρος βολεύεται όσο πιο αναπαυτικά μπορεί στο δάπεδο. Ακουμπά το κεφάλι στον τοίχο και κλείνει τα μάτια.]*

ΧΡΗΣΤΟΣ: *[μονολογεί σ' ένα χαμηλόφωνο τόνο]* Σιωπητήριο - παρατηρητήριο... Βρε κέρατο αβερνίκωτο χάθηκες απόψε. Τώρα που μας έχουν δώσει κανόνια δεν βρίσκονται στόχοι... 'Οταν βρίσκονται στόχοι δεν υπάρχουν κανόνια... Ούτε γάτες δεν κινούνται... Ο ΟΗΕς είναι δίπλα στο φανάρι. Από το Βορρά βρέθηκε στο Νότο. Το Βόρειο Σέλας στην καρδιά της Μεσόγειος... Κι ο Ερόλ; Πού τον θυμήθηκε απόψε; Τεντωμένο λάστιχο τη μια στιγμή -σκοτωμένο την άλλη. Και τα χείλη-του να τρέμουν... Θα δεχτεί ν' αρραβωνιαστούμε; Κάπου πρέπει ν' ακουμπήσουμε και μείς. *[ασυναίσθητα περνάει το χέρι απ' τα μαλλιά-του.]* Ε ρε Χρήστο, άρχισες να μπαίνεις στα χρόνια *[Ρίχνει μια ματιά στον Πέτρο]*. Πάει, κοιμήθηκε κι αυτός. *[Το φώς χαμηλώνει σιγά-σιγά και στο φυλάκιο πέφτει σκοτάδι. Ξανανάβουν τα φώτα. Είναι τρείς μετά τα μεσάνυχτα. 'Ενας γέρος βρίσκεται καθισμένος στο δάπεδο. Ο Χρήστος είναι στο παρατηρητήριο. Ο Πέτρος μόλις έχει ξυπνήσει. Χασμουριέται.]*

ΠΕΤΡΟΣ: Τ' αηδόνια δεν μ' αφήνουνε να κοιμηθώ στις Πλάτρες. Εμάς γέρο ποιητή πολλά πράγματα δεν μας αφήνουνε.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Πού τη βρήκες τέτοια όρεξη. Κι ακόμα δεν έχει ξημερώσει... Ακούεις την ανάσα του πρωϊνού;

ΠΕΤΡΟΣ: 'Ημουνα λέει στις Πλάτρες. 'Ενα σπίτι εξοχικό καταμεσίς του δάσους. Τα νερά γουργούριζαν ασταμάτητα σαν άδειο στομάχι. Και τα πιτσιρίκια δόστου και κατρακυλούσαν. Πού να βρουν τέρμα; Τέρμα υπήρχε μονάχα στα πανταλόνια και τα βρακιάτους. Κι η Μαρία να φωνάζει και ύστερα να τα αλλάζει... Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες... Καλημέρα Πάχναλη. *[Πηδάει απάνω. Βλέπει το γέρο]*. Παρατηρητής γέρο; Καλημέρα.

ΓΕΡΟΣ: *[τα χάνει προς στιγμή]* Είναι το σπίτι-μου, παιδιά, δηλαδή το δωμάτιο που νοίκιαζα από το χάνι. Νά, εκεί στη γωνιά χτύπησε το παιδί-μου το πόλιο. 'Ετσι τό 'λεγαν οι γιατροί. Η μάνα-του σχωρέθηκε στο χωριό. 'Οταν μας πούλησαν το χωράφι-μας. Η γη κι ο άνθρωπος είναι ένα.

ΠΕΤΡΟΣ: Τώρα γίναμε ένα με τα χαλάσματα και τους δρόμους γέρο...

ΧΡΗΣΤΟΣ: Και με τα σίδερα.

ΓΕΡΟΣ: 'Ολα γιέ-μου είναι γη - πέτρα και χώμα... Το βρήκα που λες να κάθεται στη γωνιά, τα μάτια-του είχαν ασπρίσει και κοιτούσε το ταβάνι... Ο πυρετός φούσκωσε τα πάντατου, από τα μαλλιά-του ίσαμε το κορμάκι-του... Πάσκισαν οι γιατροί, μα τούτο δεν ξαναπερπάτησε. Κείνο το παράθυρο ήταν ο κόσμος-του.

ΠΕΤΡΟΣ: Κι από βοήθεια γέρο;

ΓΕΡΟΣ: Ο άνθρωπος-μου έγινε ένα με τη γή. 'Εχω το καροτσάκι-μου. Το φόρτωσα φτηνοπράματα - αλογάκια! Σ' όλες τις στάσεις. Να κάθονται, να τρέχουν να στέκονται. Και περπατούσα στους δρόμους. Περπάτησα και για τους δυό-μας. Περπατώ ακόμα.

ΠΕΤΡΟΣ: Κι από μεροκάματο γέρο;

ΓΕΡΟΣ: Τί να γίνει γιέ-μου, ένα ξεροκόμματο κάπου θα βρεθεί... Το βράδυ που λες γύριζα εδώ... Του ξάπλωνα όλα τ' άλογα στο πάτωμα... Στις πιο απίθανες γωνιές... 'Αναβα τη λάμπα. Την έστηνα πότε δω πότε κει... Κι αυτό περπατούσε με τα μάτια-του και τις σκιές.... 'Υστερα μ' έβαζε να του μιλώ για τους δρόμους. Τί είδα... Τί πούλησα, τί αγόρασα. Καταλεπτώς.

ΠΕΤΡΟΣ: Τα παιδιά είναι παιδιά, γέρο. Την κίνηση την έχουν σ' όλα-τους, στ' αυτιά-τους, στα μάτια-τους, στα πόδια-τους.

ΓΕΡΟΣ: Τα πόδια-του πάνε γιέ-μου. 'Εγιναν ένα καρότσι και ψεύτικα άλογα.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Κάτι φώτα αναβοσβύνουν αριστερά

ΓΕΡΟΣ: Κείνο το Σάββατο έγινε πολύς θόρυβος. Σκότωσαν την πουτάνα κάτω στο δρόμο.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Πέφτουν φωτοβολίδες. *[Παίρνει μηχανικά το αυτόματο.]*

ΓΕΡΟΣ: Οι σφαίρες άρχισαν να πέφτουν από παντού. Περνούσαν τα παράθυρα και καρφώνονταν στους τοίχους. *[Πετιέται απάνω.]* Το παιδί βρισκόταν στο κρεββάτι. Είδες γιέμου την κίνηση καρφωμένη σ' ένα κρεββάτι; *[Απο μακριά ακούεται ένας πυροβολισμός. 'Υστερα ακόμα ένας.]*

ΧΡΗΣΤΟΣ: Το κέρατό-σας, χολεριασμένοι. Θα μας πρήξετε τ' αρχίδια με τα καμώματάσας. Μα θα σας βάλουμε να μας τα ξύσετε. Νά τι θα κάνουμε. Βαράτε-τους ρέ.

ΓΕΡΟΣ: Με κοίταζε βουβά. Δεν τολμούσε ν' ανοίξει το στόμα. Το σκέπασα με το κορμίμου. Κι οι σφαίρες έπεφταν. *[Πυκνώνουν οι πυροβολισμοί.]* Μα εγώ είχα γίνει ένα με το παιδί-μου. Κι οι σφαίρες δε μπορούσαν να μας αγγίξουν.

ΠΕΤΡΟΣ: Κοίτα ρε Χρήστο την τροχιά-τους; Πώς σκίζουν τη νύχτα σα μαχαίρια! *[Μια σφαίρα σφυρίζει πάνω από τα κεφάλια-τους και καρφώνεται στον απέναντι τοίχο]* Φυλάξου γέρο.

ΓΕΡΟΣ: Δε μ' αγγίζουν εμένα παιδί-μου. Νά, θα καρφώνονται ψηλά... Το πρωΐ θά 'χω να του λέω. Ο πόλεμος περνάει από δίπλα-μας. Μα εμένα και το παιδί-μου δε μας αγγίζει *[Ακόμη μια σφαίρα καρφώνεται στον απέναντι τοίχο.]*

ΧΡΗΣΤΟΣ: Η Τουρκία βάλτηκε να μας χαλάσει το κέφι. *[Γεμίζει το όπλο-του και τραβάει μια στο ψαχνό.]* Ο ΟΗΕς καλύφτηκε κάτω από την πόρτα. Ρίξε ρε Πέτρο. Κάποιο θα φάμε. *[Γίνεται σωστό πανδαιμόνιο. Ρίχνει κι ο Πέτρος.]* Η πρώτη-σου σφαίρα;

ΠΕΤΡΟΣ: Εσένα;

ΧΡΗΣΤΟΣ: Η τέταρτη. Μα δεν ξέρω αν έφαγα άνθρωπο.

ΠΕΤΡΟΣ: Κάνουμε ομπρέλα πάνω από το δρόμο. *[Ρίχνει]* Νά, και η δεύτερη.

ΓΕΡΟΣ: Ο δρόμος, γιέ-μου. Είναι ότι μας έμεινε. Οι τοίχοι γέμισαν σφαίρες. Το δωμάτιο γέμισε σφαίρες. Ο δρόμος είναι ελεύθερος. Τραβάς - τραβάς και τους σέρνεις μαζί-σου τους θορύβους. *[Ακούεται ξαφνικά το τηλέφωνο. Ο Πέτρος παίρνει το ακουστικό]*.

ΠΕΤΡΟΣ: Φυλάκιον Πάχναλη. Τί; μια στιγμή. Μας βάρεσαν; Ναι. Τους βαρέσαμε και μεις. Να μετράμε τις σφαίρες; Καλά - καλά. Μείνετε ήσυχος. Δεν το κουνούμε από τη θέση-μας, δε θα περάσουν.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Γιά δοκιμάστε να περάσετε βρε; *[Μέσα στο πανδαιμόνιο των πυροβολισμών σβύνουν τα φώτα]*.

ΠΕΤΡΟΣ: *[Στο τηλέφωνο.]* Μα τι λέτε κύριε λοχία; Ποιός κάνει λόγο για υποχώρηση... Ο σύντροφος-μου είναι ειδικός στις χειροβομβίδες. *[Ο Χρήστος τον κοιτάει άγρια.]* Ναι, ναι αν χρειαστεί θα γιομίσουμε το δρόμο. Και τα απέναντι σπίτια. Οι ΟΗΕδες; Απ' ότι

μπορώ να δω έχουν ξεπεταχτεί ένα σωρό σημαίες-τους. Δεν κατάλαβα από πού ξεφύτρωσαν... Εντάξει. Φυσικά δεν είμαστε μεις. ᾽Αντε γειά... Τί; Δεν έχει αλλαγή; Καλά -καλά! *[Παίρνει τη θέση-του. Μέσα - μέσα ρίχνει και καμιά σφαίρα. Ο γέρος είναι ακουμπισμένος στον τοίχο. Τα μάτια-του ανέκφραστα περιφέρονται στο φυλάκιο.*

ΧΡΗΣΤΟΣ: ᾽Εφαες κανένα;

ΠΕΤΡΟΣ: Σουβλάκι είναι; Και κείνο αν δε το διατάξεις δε θα το φάεις. *[Οι πυροβολισμοί αραιώνουν.]*

ΧΡΗΣΤΟΣ: Εγώ έβαζα στο στόμα της φωτιάς. Πού ξέρεις; Τί έλεγε ο ᾽Ανιφτος;

ΠΕΤΡΟΣ: Δεν υπάρχει υποχώρηση - ούτε αλλαγή. Εδώ θα κάτσουμε όλη μέρα. ᾽Εχουμε χειροβομβιστή βλέπεις.

ΧΡΗΣΤΟΣ: Ασιχτίρ. *[Οι πυροβολισμοί μοιάζουν τώρα νυσταγμένοι. ᾽Ερχονται σαν τα αραιά χασμουρητά.]*

ΓΕΡΟΣ: Γειά-σας παιδιά. Πάω πίσω στο παιδί. Θα τα ξαναπούμε καμιά άλλη φορά.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ: Γειά-σου γέρο. *[Ξαναχτυπάει το τηλέφωνο.]*

ΠΕΤΡΟΣ: Ξενοδοχείον Λήδρα Πάλας. Τμήμα Προκρατήσεως δωματίων. Τί στο διάολο θέλουν πάλι; *[Πού και πού ακούεται κανένας μακρινός πυροβολισμός - σαν τον απόηχο ξενύχτικου τραγουδιού. Σηκώνει το ακουστικό.]* Φυλάκιον Πάχναλη. Who? UNFICYP? Who started it? The bloody hell, how do I know! Shooting has stopped. Yes. O.K. Good morning. *[Κατεβάζει το ακουστικό, ξαναπαίρνει τη θέση-του.]* Και πού να ξέρω ποιός τ᾽ άρχισε; Τους μικρούς ενόχους δε χρειάζεται να τους ξέρεις. Τους μεγάλους δεν πρέπει να ξεχνούμε. Who started it? Γιατί δε στέλλει τηλεγράφημα στη Νέα Υόρκη;

ΧΡΗΣΤΟΣ: Για κοίτα ρε Πέτρο το φώς πώς σέρνεται αθόρυβα; Ξαναμπαίνει ο δρόμος μέσα στα μάτια-μας. Κι οι κοπέλλες με τα μαλλιά τα ριγμένα πίσω.

ΠΕΤΡΟΣ: Και τα πιτσιρίκια ν᾽ ανοίγουν την πόρτα. Πού να τα χωρέσει το σπίτι! Who started it. The bloody hell if I don᾽ t know.

Το φως σβύνει σιγά-σιγά με τους δυό να κοιτάζουν το δρόμο, ενώ ακούεται σιγά το τραγούδι του Μάνου Λοΐζου: Ο δρόμος είχε τη δική-του ιστορία.

ΑΥΛΑΙΑ

Καλοκαίρι ᾽77

ΦΟΙΒΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ο ΣΑΒΒΑΣ ΤΣΕΡΚΕΖΗΣ ΚΑΙ ΤΟ «ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ»-ΤΟΥ

Το δίτομο χειρόγραφο αυτοβιογράφημα του Σάββα Τσερκεζή, από το χωριό Μαζωτός, της επαρχίας Λάρνακας, καλύπτει περίοδο τριανταοκτώ χρόνων (1886-1924) από τη ζωή του συγγραφέα-του.

Ο Σ. Τσερκεζής, παρά την ελάχιστη «τυπική» μόρφωσή-του είναι ένας ταλαιπωρημένος Κύπριος με μεγάλη ευαισθησία, παρατηρητικότητα και πείρα της ζωής. Διαθέτει φυσικό αφηγηματικό ταλέντο και ισχυρή μνήμη, στοιχεία που του επιτρέπουν να αναπλάθει πειστικά τα γεγονότα της πολυτάραχης ζωής-του.

Πέρα όμως από την οποιαδήποτε αφηγηματική αξία-του, το «Ημερολόγιο του Τσερκεζή αποκτά και σημασία σα «ντοκουμέντο» μιάς εποχής, τόσο για τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Κύπρο κατά την περίοδο, όσο και για τα προβλήματα των όπου γης Ελλήνων μεταναστών της εποχής. Αποτελεί, επίσης, πολύτιμη μαρτυρία δυό ελληνικών πολέμων (1897, 1912) στους οποίους ο συγγραφέας πήρε μέρος σαν εθελοντής. Οι αναφορές του Τσερκεζή στους δυό αυτούς πολέμους είναι ιδιαίτερα εκτεταμένες και ζωντανές.

Το χειρόγραφο περιλαμβάνεται σε δυό δεμένα τετράδια διαστάσεων 20.5 Χ 13 και 20.5 Χ 13.5 αντίστοιχα. Το πρώτο τετράδιο αποτελείται από 92 φύλλα, δύο όψεων, αριθμημένα με το χέρι και γραμμένα με μελάνι, εκτός των σελίδων 83β-87α και 89α-90α που είναι γραμμένες με μολύβι. Από το πρώτο τετράδιο έχουν αφαιρεθεί τα φύλλα 55-57, προφανώς από το συγγραφέα, εξ αιτίας του έντονα προσωπικού περιεχομένου-τους (αναφέρονται σε άτυχο έρωτά-του για συγχωριανή-του, κατά το 1901). Το δεύτερο τετράδιο επιγράφεται «Τόμος Δεύτερος, Βιβλίον Δεύτερον» και αποτελείται από 192 σελίδες, αριθμημένες με μηχανή. Το κείμενο καλύπτει τις σελίδες 1-136 και είναι γραμμένο με μελάνι.

Βιογραφικά του Σ. Τσερκεζή:

Ο Σάββας Τσερκεζής (Χατζησάββας) γεννήθηκε στο χωριό Μαζωτός, στις 9 Απριλίου 1874, από πολύ φτωχούς γονείς. Το 1880 έχασε τη μητέρα-του και ένα χρόνο πιο ύστερα μικρότερο αδελφό-του. Είχε ακόμη μια αδελφή τέσσερα χρόνια μεγαλύτερή-του.

Το 1883, με την ίδρυση σχολείου στο χωριό-του, πάει για δυό χρόνια σχολείο, ο πατέρας-του όμως —εξαιτίας οικονομικών δυσκολιών— τον υποχρεώνει να διακόψει, παρά τις διαφωνίες άλλων συγγενών. Επιδίδεται τότε «εις χιλίων ειδών εργασίας» ώς το 1888, όταν ο πατέρας-του αποφασίζει να τον στείλει να εργαστεί στη Σμύρνη.

Στις 7 Αυγούστου 1888, δεκατεσσάρων μόλις χρόνων και χωρίς χρήματα φεύγει, λαθρεπιβάτης, μαζί με δυό ενήλικα εξαδέλφια-του, από τη Λάρνακα για το εξωτερικό. Φθάνει εις Βουρνόβα Σμύρνης και εργάζεται εκεί για έξι χρόνια, κάτω από σκληρότατες συνθήκες. Επιστρέφει στην Κύπρο το 1894 για ένα χρόνο κι εργάζεται στο χωριό-του και στη Λευκωσία. Τον Ιούλιο του 1896 φεύγει στη Βηρυτό για αναζήτηση εργασίας χωρίς όμως επιτυχία. Από εκεί θ᾽ αναχωρήσει «για το άγνωστον», χωρίς αρκετά χρήματα, για να αποβιβαστεί, τελικά, βίαια στην Ιόππη, όπου εργάζεται για δυό μήνες σε μοναστήρι ορθοδόξων προσκυνητών. Από την Ιόππη φεύγει για την Αλεξάνδρεια όπου εργάζεται τέσσερις μήνες.

Στις 18 Μαρτίου 1897 εγγράφεται εθελοντής στον ελληνοτουρκικό πόλεμο και μαζί με άλλους 85 Κυπρίους εθελοντές φεύγει για τον Πειραιά. Η συμμετοχή-του στην πολεμική περιπέτεια του 1897 και η παραμονή-του στην Ελλάδα θα διαρκέσει ώς τις 31 Ιανουαρίου 1898. Φεύγει τότε για την Αλεξάνδρεια όπου παραμένει για δυό μήνες αναζητώντας δουλειά. Από εκεί επιστρέφει στην Κύπρο, Παρασκευή του Πάσχα, 1898. Την ίδια χρονιά ταξιδεύει για 35 μέρες στην Ιερουσαλήμ, επιστρέφει στην Κύπρο κι αμέσως ύστερα φεύγει για τη Σμύρνη όπου εργάζεται για αρκετούς μήνες σε παλιό προϊστάμενό-του.

Τον Αύγουστο του 1900 γυρίζει στην Κύπρο, συνοδεύοντας ηλικιωμένο ιερέα θείο-του που χρειάζεται τη βοήθειά-του. Σε φιλικό σπίτι, κατά τη διάρκεια χορού, γνωρίζει και ερωτεύεται κοπέλα από το χωριό-του. Ο δεσμός-τους κράτησε ένα περίπου χρόνο κατά τη διάρκεια του οποίου ο Τσερκεζής λείπει, τον περισσότερο καιρό, στη Σμύρνη. Το 1903 επιστρέφει στην Κύπρο και —με επιθυμία της κοπέλας— διαλύει το δεσμό. Ξαναγυρίζει στη Σμύρνη κι επαναπροσλαμβάνεται στον παλιό προϊστάμενό-του.

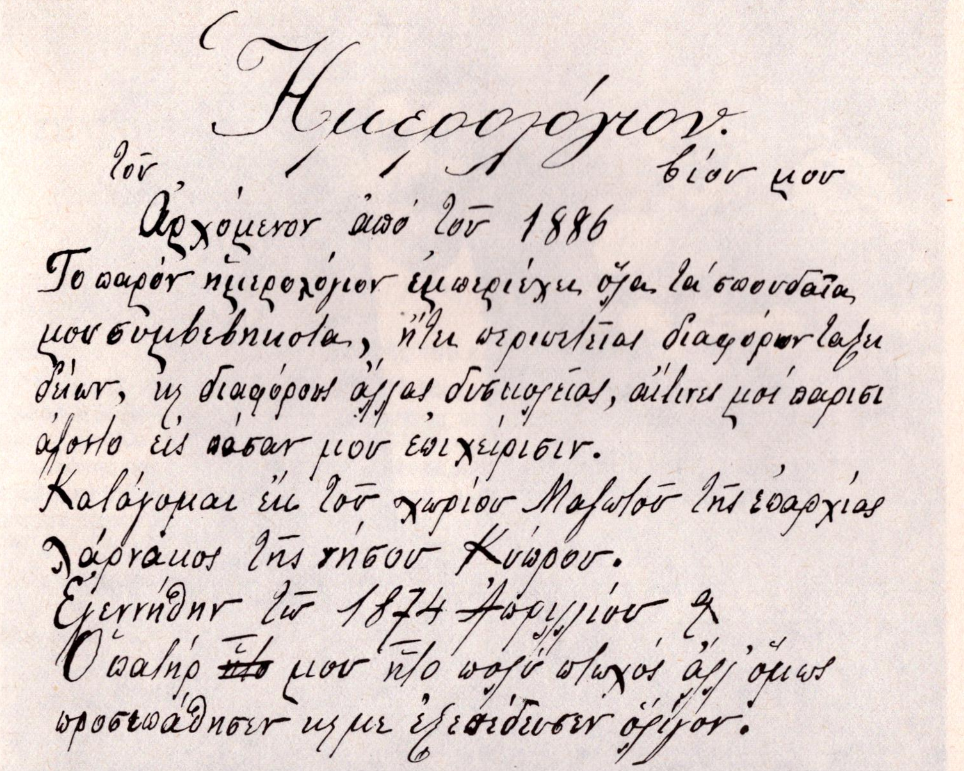
Είναι ήδη 29 χρονών. Παλιά συμπάθειά-του για την κόρη του προϊστάμενου-του μετατρέπεται τώρα σε αμοιβαίο έρωτα που θ' αποτελέσει —παρά την αντίδραση του πατέρα-της και τις δυσκολίες που θα συναντήσουν— την *έμμονη ιδέα* της ζωής-του, για τα επόμενα εικοσιένα χρόνια! Η ψυχρότητα του πατέρα της κοπέλας απέναντι-του τον αναγκάζει να φύγει για την Αθήνα όπου μένει δέκα μήνες. Ξαναγυρίζει όμως στη Σμύρνη κι αποφασίζει να πάει στην Αμερική «προς απόκτησιν πλούτου» που θα του επιτρέψει να παντρευτεί την αγαπημένη-του. Για να εξασφαλίσει τα χρήματα του ταξιδιού θα περάσει πολύς καιρός ακόμη.

Στις 21 Οκτωβρίου 1907, σε ηλικία 33 χρονών ξεκινά για την Αμερική, μέσω Πειραιά και Μασσαλίας. Από τη Μασσαλία πάει στο Μπουένος ῎Αιρες, ύστερα από ταξίδι τριανταδυό ημερών. Προσπαθώντας να βρει κατάλληλη ευκαιρία να μπει στις Ηνωμένες Πολιτείες, για οκτώ μήνες θα ταξιδεύει συνεχώς: Μπουένος ῎Αιρες - Κάρδιφ - Αμβέρσα - Λίβερπουλ - Νιουκάστλ - Χριστιανία - Παρά (Βραζιλία) - Περναμπούκο - Λίβερπουλ - South Shields - και τελικά, Φιλαδέλφεια. Στη Φιλαδέλφεια φθάνει Δεκαπενταύγουστο του 1908. Από εκεί πάει για λίγο στη Νέα Υόρκη και καταλήγει στο Λος ῎Αντζελες, Καλιφόρνια (Οκτ. 1908). Για αρκετό καιρό είναι άνεργος, απασχολείται εποχιακά (μαζεύοντας λεμόνια) ή αγωνίζεται να κάνει δικό-του τσαγκαράδικο. Η τύχη όμως, η οποία «εξ αρχής εδείχθη δυσμενής προς εμέ», για μια ακόμη φορά τον κτυπά, εκεί που άρχισε να του χαμογελά: Τον Ιούνιο του 1911, καθώς και την επόμενη χρονιά υποφέρει από σοβαρή υποτροπή παλιού τραχώματος, σχεδόν τυφλώνεται.

Οι βαλκανικοί πόλεμοι του 1912-3 ξυπνούν, για μια ακόμη φορά τον πατριωτισμό του Σάββα Τσερκέζη. ῎Αρρωστος ακόμη, κατατάσσεται εθελοντής και στις 27 Νοεμβρίου 1912 φθάνει στον Πειραιά για να πολεμήσει. Παίρνει μέρος σε πολλές μάχες, από τις 9 Μαΐου 1913 ώς τις 21 Ιουνίου 1913, όταν τραυματίζεται στην κνήμη. Για 92 μέρες νοσηλεύεται σε νοσοκομεία της Θεσσαλονίκης, Πειραιά, Αθηνών και Αιδηψού. Φεύγει κατόπιν με αναρρωτική για τη Λάρνακα και την επομένη της άφιξής-του πάει στο χωριό-του όπου του γίνεται «όντως βασιλική υποδοχή». ῞Υστερα από διαμονή τεσσάρων μηνών στην Κύπρο, επιστρέφει στην Αθήνα και συνταξιοδοτείται. Τρείς μήνες αργότερα αποφασίζει να φύγει για την Αυστραλία.

Στις 2 Μαΐου 1914 ξεκινά από το Πορτ Σαϊδ για να φθάσει στο Σίδνεϋ ύστερα από ταξίδι 31 ημερών. Κι εδώ δεν καταφέρνει να ριζώσει. Τον Ιανουάριο του 1915 φεύγει για τον ῞Αγιο Φραγκίσκο, Καλιφορνίας, όπου φθάνει έχοντας «μόνον 75 εκατοστά του δολλαρίου». Με τη βοήθεια παλιών φίλων πάει στο Λος ῎Αντζελες. Εκεί ενοχλείται πάλι από τα μάτια-του και για τέσσερις μήνες συντηρείται από φίλους-του χωρίς να μπορεί να εργαστεί. ῞Οταν γίνεται καλύτερα κάνει πολλές δουλειές και, τέλος, ανοίγει ξανά τσαγκαράδικο, πράγμα που του επιτρέπει να εξοφλήσει όλα τα χρέη που δημιούργησε ώς το 1917. Οι συνεχείς όμως ενοχλήσεις των ματιών-του τον οδηγούν στη απόφαση να φύγει οριστικά από την Αμερική

Ἡμερολόγιον
τοῦ βίου μου
Ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ 1886
Τὸ παρὸν ἡμερολόγιον ἐμπεριέχει ὅλα τὰ σπουδαῖα
μου συμβεβηκότα, ἤτοι περιστάσεις διαφόρων ταξι-
δίων, καὶ διαφόρους ἄλλας δυστυχίας, αἵτινες μοὶ παρίστ[illegible]
[illegible] εἰς πᾶσαν μου ἐπιχείρισιν.
Κατάγομαι ἐκ τοῦ χωρίου Μαζωτοῦ τῆς ἐπαρχίας
Λάρνακος τῆς νήσου Κύπρου.
Ἐγεννήθην τῷ 1874 Ἀπριλίου 9.
Ὁ πατήρ μου ἦτο πολὺ πτωχὸς ἀλλ' ὅμως
προσεπάθησεν καὶ με ἐξεπαίδευσεν ὀλίγον.

(1919). Τούτο θα το κατορθώσει μόλις τον Οκτώβρη του 1922.

Εντωμεταξύ έχει συμβεί η τρομερή καταστροφή της Σμύρνης. Η αγαπημένη-του, η οποία όλα αυτά τα χρόνια αποτελούσε τον μοναδικό σκοπό της ζωής-του, χάνεται μέσα στη δίνη του πολέμου και της προσφυγιάς. Θα την αναζητήσει και —όπως σε μυθιστόρημα— θα τη βρει, πρόσφυγα στη Μασσαλία!

«Είχομεν 17 όλα έτη να ιδωθώμεν. Το υπό την τέφραν πυρ δεν είχεν εντελώς σβεσθή, μια ριπή ανέμου ήρκει όπως αναδώση φλόγας και καπνόν μελαίνοντα».

Ο Σάββας Τσερκεζής και η Θεοδώρα Ν. Πιπεράκη παντρεύονται στην Κύπρο το 1924. Τα επόμενα εφτά χρόνια μένουν στο Μαζωτό, όπου ο Τσερκεζής επαγγέλλεται τον καφετζή. Οι παλαιότεροι που τον γνώρισαν, μιλούν για το μεγάλο χάρισμά-του ν' αφηγείται ζωντανά ιστορίες της πολυτάραχης ζωής-του.

Το 1931, ο Τσερκεζής πωλεί το σπίτι-του και φεύγει να εγκατασταθεί σε σπίτι που παραχώρησε στη γυναίκα-του η ελληνική κυβέρνηση, στο συνοικισμό Καλογρέζας. Για ένα διάστημα ασχολείται με το εμπόριο κρασιών. ῎Ερχεται όμως η Γερμανική Κατοχή και πέφτει δυστυχία στον τόπο.

Η Θεοδώρα Τσερκεζή πεθαίνει το 1961. Ο Σάββας Τσερκεζής το 1963.

Το *Ημερολόγιον του βίου-μου*, του Σάββα Τσερκεζή μας παραχώρησε ο ανεψιός-του κ. Σάββας Χαϊλής, τον οποίο και ευχαριστούμε. Το Περιοδικό Ο ΚΥΚΛΟΣ ετοιμάζει ολοκληρωμένη έκδοση του σημαντικού αυτού κειμένου.

ΣΑΒΒΑΣ ΤΣΕΡΚΕΖΗΣ

ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠΟ ΤΟ «ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΤΟΥ ΒΙΟΥ-ΜΟΥ»

Ι. Εθελοντής του πολέμου του 1897

῾Ητο η 18η Μαρτίου του έτους 1897. Μας ειδοποίησαν ότι το Γενικόν Προξενείον της Ελλάδος δέχεται προς εγγραφήν εθελοντάς· ήμην ο πρώτος εκ των προσελθόντων. Ενεγράφημεν, εν όλω, την ημέραν εκείνην 85 Κύπριοι διαμένοντες εν Αλεξανδρεία. Η Κυπριακή Αδελφότης μας επρόσφερεν τρόφιμα δι όλους, και τον ναύλον-μας. Το ατμόπλοιον εις ο επέβημεν ήτο Ρωσσικόν. Την στιγμήν καθ' ην επρόκειτο να αναχωρήσει το ατμόπλοιον, οι πλείστοι εφόρουν φέσια, αλλ' ότε το ατμόπλοιον ανέσυρε την άγκυραν, τα έρριψαν εις την θάλασσαν.

Την 9ην πρωϊνήν της 21ης Μαρτίου εφθάσαμεν αισίως εις Πειραιά, άνευ ουδενός επεισοδίου. Ετύχομεν μεγίστης εν Πειραιεί υποδοχής, μόλις εξήλθομεν του ατμοπλοίου. Ο δήμαρχος Πειραιώς μας εξεφώνησεν έν σύντομον πλην ενθουσιαστικόν λόγον, εξυμνών την Κύπρον δια τον πατριωτισμόν-της. Μετά το πέρας του λόγου, διηυθύνθημεν εις τον σταθμόν Πειραιώς-Αθηνών, προπορευομένης της μουσικής του Ορφανοτροφείου, και παιανιζούσης τον ελληνικόν ύμνον. Εις τον σταθμόν μας εκέρασαν απο δυο κονιάκ. Την στιγμήν καθ ην έφθασεν η αμαξοστοιχία, το πλήθος εξερράγη εις ζητωκραυγάς: ζήτω ο πόλεμος, ζήτω ο βασιλεύς Γεώργιος, ζήτω οι Κύπριοι εθελονταί! Εφθάσαμεν εις τας Αθήνας την 11ην π.μ. Εις τον σταθμόν Ομονοίας μας ανέμενεν σώμα Κυπρίων εθελοντών, συγκείμενον εκ 250 ανδρών, μια στρατιωτική μουσική. και τέσσερις αξιωματικοί του πεζικού.

Δεν δύναμαι να περιγράψω την έξοδόν-μας εκ του σταθμού. ῾Ητο αληθές πανδαιμόνιον· οι πίλοι-μας ανεβιβάζοντο και κατεβιβάζοντο αδιακόπως. Οι αξιωματικοί μας έταξαν εις τετράδας, έμπροσθεν προπορεύοντο τέσσερις καλόγηροι Κύπριοι, κρατούντες μίαν ελληνικήν σημαίαν, την οποίαν εκόμισαν εκ της μονής της Κύκκου. Καθ' οδόν αι ζητωκραυγαί δεν διακόπτοντο ούτε επί έν δευτερόλεπτον, ιδίως εκ μέρους των πολιτών. ῾Οταν εφθάσαμεν εις την πλατείαν του Συντάγματος, το θέαμα ήτο απερίγραπτον· κύριοι και κυρίαι εκρέμοντο εις τους εξώστας και εις τα παράθυρα, ζητωκραυγάζοντες υπέρ των Κυπρίων εθελοντών, λέγοντες ότι η Ελλάς θα ενθυμείται πολύν καιρόν την Κύπρον, δια τον πατριωτισμόν-της. Εφθάσαμεν εις την οδόν Κολονάκι και εκεί διεσκορπίσθημεν εις τα ξενοδοχεία.

Την επιούσαν επήγαμεν όλοι ομού εις το στρατολογικόν γραφείον, εξετάσθημεν υπό υγιεινήν έποψιν και ωρκίσθημεν, και απο εκεί μας επήρεν ένας αξιωματικός εις τα παραπήγματα και ενεδύθημεν στρατιωτικάς στολάς. Κάθε ημέραν εκάμναμεν γυμνάσια εντός του περιβόλου των παραπηγμάτων.

Την 29ην Μαρτίου, ένα τάγμα έλαβε διαταγήν από το Υπουργείον να αναχωρήσει δια Βόλον. Το τάγμα εκείνο ήτο το 2ον έμπεδον των εφέδρων της ταξιαρχίας του Τερτίπη. Μεταξύ των εφέδρων προσελήφθημεν και 20 εθελονταί εξ ων ήμην και εγώ εις. Την 6ην μ.μ., μας έβαλαν εις την γραμμήν, είμεθα όλοι πλήρεις πανοπλίας, μας έδωσαν από 36 φυσίγγια,

και μας παρήγγειλαν ότι όστις από ημάς ρίψει θα τιμωρείται. Παρετάχθημεν εις τετράδας και αμέσως, 18 σάλπιγγες έδωσαν το σημείον της αναχωρήσεως. Διηυθύνθημεν εις τον σταθμόν Ομονοίας βαδίζοντες κανονικώ βήματι, εις τετράδας, όλοι επ' ώμου αρμ. Ο ενθουσιασμός των Αθηναίων ήτο απερίγραπτος· από τους εξώστας και από τα παράθυρα ήναπτον διάφορα πυροτεχνήματα, μας έρριπτον άνθη, και μας ηύχοντο να γυρίσωμεν νικηταί. Πλησίον του σταθμού, οι αξιωματικοί διέταξαν αλτ· εσταθήκαμεν. Εκεί όπου εστάθην εγώ, βλέπω και πίπτει πλησίον-μου εν κυτίον σιγάρων. Εν ροπή οφθαλμού το διεμοιράσθην μετά των συντρόφων-μου. Επειδή ήργει η αμαξοστοιχία, οι αξιωματικοί μας επέτρεψαν να προμηθευθώμεν καπνόν, δια τον πλουν. Έτρεξαν τότε άλλοι εις τα καπηλεία και άλλοι εις τα καπνοπωλεία, αλλά μετ' ολίγον έφθασεν η συνολκή και η σάλπιγξ ήχησεν συνάθροισιν, πάντες δε οι απομακρυνθέντες ήλθον και ετάχθησαν εις τας θέσεις-των, εισήλθομεν εντός των βαγονίων ζητωκραυγάζοντες και αποχαιρετούντες τας Αθήνας, τας οποίας Κύριος οίδε εάν θα τας επαναβλέπαμεν.

Μετά ημίωρον εφθάσαμεν εις Πειραιά και επεβιβάσθημεν ατμοπλοίου μεταγωγικού. Εις τας 9 ακριβώς ανεχωρήσαμεν εκ Πειραιώς και την 31ην Μαρτίου εφθάσαμεν εις Βόλον. Εξήλθομεν εις την πλατείαν Βόλου, μας έδωσαν άρτον και συσίτιον, και εισήλθομεν εντος της αμαξοστοιχίας δια να φθάσωμεν εις Λάρισσαν. Αλλ' αίφνης ήλθεν τηλεγράφημα εκ του αρχηγείου Λαρίσσης, να μένει το τάγμα-μας εις Βόλον μέχρι νεωτέρας διαταγής. Εκαθίσαμεν εις Βόλον μέχρι της 5ης Απριλίου· εκάμναμεν γυμνάσια. Αίφνης, την 6ην Απριλίου, ημέραν Σάββατον, περί ώραν 10ην πρωϊνήν, καθ' ην στιγμήν επεστρέφαμεν απο τα γυμνάσια, είδαμεν τους εφημεριδοπώλας τρέχοντας τήδε κακείσε και φωνάζοντας ούτω: «Έκτακτον τηλεγράφημα εκ Λαρίσσης! Χθες την νύκτα, περί ώραν 2αν μετά το μεσονύκτιον έγινεν η έναρξις του πολέμου. Οι ημέτεροι εξετόπισαν τον εχθρόν».

Ω! Δεν δύναμαι να περιγράψω την φαιδρότητα των στρατιωτών! Ήκουσαν την έναρξιν του πολέμου ως μία ενήλιξ κόρη την είδησιν του γάμου-της· έβλεπες εις όλων τα πρόσωπα εζωγραφισμένην την χαράν, έβλεπες παντού κίνησιν, παντού ευθυμίαν. Εντός της πόλεως ευρίσκετο και το 1ον πεζικόν σύνταγμα, έτοιμον προς αναχώρησιν. Μετ' ολίγον ηκούσαμεν τας σάλπιγγας του τάγματός-μας ηχούσας γενικήν συνάθροισιν· οι αξιωματικοί μας διέταξαν να ετοιμασθωμεν δι αναχώρησιν, διότι ήρχισεν ο πόλεμος. Μετ' ολίγον ήσαν και οι τέσσαρες λόχοι του τάγματός-μας εις την πλατείαν Βόλου, αναμένοντες την άφιξιν της συνολκής. Εκεί ευρίσκετο και η μουσική του 1ου συντάγματος, παιανίζουσα τον ελληνικόν ύμνον· αι καρδίαι των στρατιωτών, μου φαίνεται εκ του εαυτού-μου, έπαλλον. Κατόπιν , η μουσική επαιάνισεν τον καλαματιανόν και εχόρεψαν όλοι οι αξιωματικοί και πολλοί στρατιώται. Μετά ημίσειαν δε ώραν ήλθεν η αμαξοστοιχία και μας παρέλαβεν. Την 1.40 μ.μ. η συνολκή εξεκίνησεν και οι στρατιώται και οι πολίται εξερράγησαν εις εκκωφαντικάς ζητωκραυγάς.

Πρώτος σταθμός όπου εσταθμεύσαμεν ήτο το Βελεστίνον, μετά εφθάσαμεν εις Λάρισσαν. Την στιγμήν καθ' ην εξηρχόμεθα των αμαξών, ήτο έτοιμη έκτακτος συνολκή εφ' ης επέβαινον η Α.Μ. η βασίλισσα Όλγα και η Α.Υ. η πριγκήπισσα Σοφία, κατευθυνόμεναι εις Βόλον και εκείθεν εις Αθήνας, μη δυνάμεναι να μένωσι πλειότερον μετά του διαδόχου, ένεκεν της ενάρξεως των εχθροπραξιών. Πλησίον της εκτάκτου συνολκής ίστατο η Α.Υ. ο διάδοχος, αποχαιρετών την μητέρα και την σύζυγό-του, αίτινες έκλαιον. Η συνολκή απήλθεν ημείς δε παρετάχθημεν εις την γραμμήν ίνα αποδώσομεν τον χαιρετισμόν εις τον διάδοχον, τον και αρχηγόν του εν Θεσσαλία στρατού. Ο αρχηγός διήλθεν έμπροσθεν ημών και ο ταγματάρχης διέταξεν, δια ζωηρού παραγγέλματος, «φέρτε, αρμ, παρουσιάστε αρμ...» και μετά, «κλίνατε επί δεξιά, εμπρός, μαρς» διηυθύνθημεν εκ του σταθμού εις Λάρισσαν.

Όποθεν διηρχόμεθα αι γυναίκες μας έβλεπαν και έλεγον χαμηλοφώνως «ίδε, ίδε τα καϋμένα τα παιδιά, με πόσην φαιδρότηταν τρέχουν να χύσουν το αίμα-των». Εφθάσαμεν εις την πλατείαν Λαρίσσης και παρετάχθημεν εις φάλαγγας τάγματος. Ο ταγματάρχης έδωσεν το παράγγελμα «εις πυραμίδας αρμ», και πριν λύσωμεν τους ζυγούς ήλθεν εις το μέσον του

τάγματος και μας λέγει: «Παιδιά, προσέξετε καλά: είναι η ώρα 6η. Μετά δύο ώρας θα αναχωρήσωμεν δια τα σύνορα και να είσθε όλοι εδώ».

Διεσκορπίσθημεν τότε όλοι, τήδε κακείσε, Εγώ μεθ' ενός φίλου-μου εκαθήσαμεν εις ένα καπηλείον να πίωμεν ολίγην ρετσίναν, διότι -ελέγαμεν- τί μας χρειάζονται τα λεπτά, εις τον πόλεμον. Να φάμεν και να πιούμεν τουλάχιστον εαν σκοτωθούμε να μη εύρει ο εχθρός επάνω-μας ούτε οβολόν. Εγώ, αφού έφαγα και έπιον και αρκετήν ρετσίναν, εξήλθον του καπηλείου και διηυθύνθην εις το ταχυδρομείον, να στείλω επιστολήν εις τον πατέρα-μου, ίνα τον πληροφορήσω την εις τον στρατόν κατάταξίν-μου. Οταν εξήλθον του ταχυδρομείου ησθανόμην φοβεράν δίψαν· εζήτησα από ένα καφενείον ολίγον νερό αλλ' ο καφεψός μοι απήντησεν, ξερά ξερά, ότι «δεν έχομεν νερό, φίλε-μου»· επήγα εις άλλο, πλην και εκεί τα ίδια. Τότε επήγα εις ένα καπηλείον, αλλ' ήτο πλήρες στρατιωτών. Εκεί εύρον ένα στρατιώτην του λόχου-μου ο οποίος άμα ήκουσεν ότι διψώ και ότι δεν δύναμαι να εύρω νερόν, μοι λέγει, «πάμε βρε συνάδελφε εις τον ποταμόν να πιούμεν και να γεμίσωμεν και τα υδροδοχεία-μας και αυτοί οι άθλιοι τώρα ηύραν εποχήν να μαζέψουν χρήματα». Τότε επήγαμεν εις τον ποταμόν Πηνειόν και εκεί, ένεκα της επικρατούσης ησυχίας, ηκούοντο ευκρινέστατα συνεχείς κανονιοβολισμοί, μάλιστα διεκρίναμεν και τας λάμψεις των πυροβόλων. Εκαθήσαμεν μετά του συντρόφου-μου και εβλέπαμεν προς τα σύνορα, όπου την επιούσαν θα ευρισκόμεθα και ημείς πλησίον των πυροβόλων εκείνων! Αίφνης ακούομεν ένα σάλπισμα. «Τί σαλπίζει, βρε συνάδελφε;» λέγω εις τον συστρατιώτην-μου, όστις ήτο έφεδρος και αντελαμβάνετο όλα τα σαλπίσματα. «Συνάθροισιν», μοι απήντησεν, «και τρέχα να πάμεν μην τυχόν τιμωρηθούμεν».

Όταν εφθάσαμεν εις την πλατείαν, μόλις είχον συγκεντρωθεί. Ο ταγματάρχης διέταξε τον σαλπικτήν να σαλπίσει προσκλητήριον, ίππευσεν, διήλθεν ανάμεσα εις τους λόχους, και αφού είδεν ότι είμεθα όλοι παρόντες διέταξεν «αναλάβετε αρμ, κλίνατε επί δεξιά» και έδωσεν το σημείον της αναχωρήσεως. Ελάβομεν, κατά τετράδας, την εις τα σύνορα άγουσαν.

ΙΙ. Άφιξις και διαμονή εις Los Angeles, California

Όταν έφθασα εκεί ήτο Οκτώβριος του 1908. Μεγάλη δυστυχία εμάστιζεν την εργατικήν τάξιν συνεπεία της χρηματικής κρίσεως ήτις συνέβη τω 1907. Όλα σχεδόν τα εργοστάσια ήσαν κλειστά, η βιομηχανία νεκρά, το εμπόριον παραλυμένον. Εκ τούτου και η εργατική τάξις υπέφερεν τα μέγιστα, μάλιστα εις τας ανατολικάς πολιτείας, ως περισσότερον πυκνοκατοικημένας, η κυβέρνησις ηναγκάσθη να λάβη μέτρα, φοβουμένη ταραχάς· διένειμεν άρτον και χρηματικάς βοηθείας εις τους πτωχούς.

Το δεινόν της περιστάσεως με εφόβιζεν και ήμην πάντοτε βυθισμένος εις διαφόρους σκέψεις, διότι το εις τους φίλους-μου χρέος υπερέβαινεν τα 90 δολλ., εκ παιδικής-μου δε ηλικίας εφοβούμην το χρέος και ως εκ τούτου πάντοτε απέφευγα να συνάψω έστω και το παραμικρόν δάνειον. Οι φίλοι-μου με ηρώτων τί είχα και διατί τόσον σκεπτικός, αφού άλλοτε όταν ευρισκόμεθα εις τας Αθήνας ήμην πάντοτε εύθυμος και διασκεδαστικός εις την παρέαν, διατί τώρα μελαγχολώ;

Είς δε εξ αυτών, αστεϊζόμενος, με λέγει «μή φοβήσε Σάββα, λάβε υπ' όψιν-σου ότι ευρίσκεσαι εις τας Ηνωμένας Πολιτείας, και δη εις την χρυσοφόρον Καλιφορνίαν». «Τί να σας πω, βρε παιδιά», τους λέγω, «η εποχή που ήλθα εις την Αμερικήν, αι συνθήκαι υπό τας οποίας ήλθα και το χρέος το οποίον έχω φορτωθεί, με κάμνει να φαίνωμαι απαισιόδοξος». «Αυτό σε φοβίζει;», με λέγει είς εκ των αρίστων φίλων, Κωνστ. Γαβριηλίδης ονομαζόμενος, όστις ήτο χρυσή καρδιά. «Όσον δια την εργασίαν, σιγά σιγά κάπου θα βρεθή και δι εσέ.

'Αλλωστε δεν πεινάς, το χρέος κανείς δεν σε βιάζει , διατί στενοχωρείσαι; Μήπως σου χρειάζονται λεπτά;» «Εαν επρόκειτο μόνον δι εμέ, φίλε-μου», του λέγω «ουδόλως θα εμεμψιμοίρουν, αλλ' έχω και οικογενειακάς υποχρεώσεις. Πλησιάζει ο χειμών και πρέπει να στείλω, άνευ αναβολής, τουλάχιστον 10 δολλ. του πατέρα-μου.» «Πάρε 15», μου λέγει ο Κώνστας.

Και τοιουτοτρόπως, μόλις αφίχθην εις Λος 'Αγγελος, έστειλα 15 δολλ. τα οποία είχα χρεωθεί, και όμως είμαι βέβαιος ότι εις την πατρίδα εσχολιάσθησαν τα 15 δολλ. ποικιλοτρόπως. Διότι, καθώς έχω ακούσει, όταν κανείς εκ των μεταναστών στείλει χρήματα, και πολλοί οίτινες χρεώνονται τον ναύλον πράγμα το οποίον εγώ ευτυχώς δεν το έκαμα διότι ουδείς με εδάνειζεν, διότι ήμην πτωχός και δεν είχα τίποτε να υποθηκεύσω, το πλείστον λέγω των μεταναστών, όταν έλθουν εις την Αμερικήν, δανείζονται από τους συμπατριώτας 100 ή και 200 δολλ., τα στέλλουν μετά 3 μηνών διαμονήν εις την πατρίδα και τοιουτοτρόπως αναστατώνεται ολόκληρον το χωρίον.

Αρχίζει μετά την άφιξιν και εξαργύρωσιν της επιταγής, πρώτα πρώτα η συζήτησις μέσα εις το μικρό του χωρίου καφενεδάκι, με τα λιγδωμένα τραπεζάκια, τες ακρωτηριασμένες καρέκλες, την μαυρισμένην καπνοδόχον και την αραχνοσκέπαστον οροφήν. Πρώτος λαμβάνει τον λόγον ο καφετζής, με το κόκκινον μανδήλι ως εμπροσθέλλαν, αποτεινόμενος προς τους αγρότας οίτινες είναι τακτικοί θαμώνες-του καθ' εκάστην εσπέραν, όπως είναι και τακτικοί καθ' εκάστην Κυριακήν εις την εκκλησίαν, ην οι πλείστοι, φευ!, ενταύθα υστερούμεθα, η οποία και αν υπάρχη εις μερικάς μεγαλουπόλεις, πολύ απέχει από του να ομοιάζη, να έχη δηλαδή την τάξιν, την σειράν της λειτουργίας του χωρίου.

Αρχίζει, λέγω, η συζήτησις, «βλέπετε» λέγει ο καφετζής, «ενθυμείσθε τον Α., τί προκομένο παιδί! Αμ εκείνος εφαίνετο και απ' εδώ. Μόλις είναι τρείς μήνες όπου έφυγεν και έστειλεν 1000 δραχμές». «Και μόνον αυτό, κυρ Γεώργη;» λέγει ο παπάς. «Εξέχασες τον Β., όστις δεν είχε πού την κεφαλήν κλίναι, και τώρα εις διάστημα δύο μηνών έστειλεν 1500 δραχμές. Χρήμα, μωρέ παιδιά, χρήμα! προχθές όπου είχα υπάγει εις τας Πάτρας να ίδω τον Μητροπολίτην, είχε έλθει το υπερωκεάνιον, ένα θεριοπάμπορο. Είδα έναν με αλλοιώτικα ρούχα, τον είχαν τριγυρισμένον κάμποσοι και τον ερωτούσαν για τους συγγενείς-των. Τα δάχτυλά-του ήσαν γεμάτα δαχτυλίδια διαμαντένια», (ο φτωχός ιερεύς γνωρίζει τους αδάμαντας από μακράν) «εγελα δε διαρκώς, είχε και 5-6 δόντια χρυσά, φαντάσου τί λίρα θα είχε αυτός;» Εαν ο απλοϊκός ιερεύς είχε και ολίγας ιατρικάς γνώσεις, όσας είχε περι αδαμάντων, θα διέκρινεν εις τον εξ Αμερικής νεοελθόντα, κοντά στα δαχτυλίδια, στα χρυσά δόντια και τες λίρες που εφαντάσθη, και μερικήν φ υ μ α τ ί ω σ ι ν. Ας είναι, ουδείς τα εξετάζει αυτά, και ουδείς δίδει προσοχήν πόσοι έρχονται εις την Αμερικήν και πόσοι επιστρέφουν, και πώς επιστρέφουν. Ε ά ν μερικοί επιστρέψουν, ένα 5%, αυτό είναι ζήτημα ανήκον εις τους ιατρούς κοινωνιολόγους, ηθικολόγους και λοιπούς.

Ημείς θα ασχοληθώμεν με την εις το καφενεδάκι συζήτησιν των αγροτών. 'Εχει τον λόγον ο εφημέριος: «Νά 'ξερα ότι θα εύρισκα και εγώ καμία θέσιν, θα επήγαινα», λέγει ο παπάς. «Και βέβαια, παπά-μου», λέγει ο καφετζής, «τί κάθεσαι; Δεν το λες του βουλευτή να ενεργήση εις την ιεράν σύνοδον;» Η δίψα του χρυσού κεντά την όρεξιν του πτωχού ιερέως και βάζει εις ενέργειαν την πολιτικήν, την φοβεράν αυτήν μέγαιραν την κρατούσαν όλην την ισχύν εις χείρας-της προ του 1910, την παμφάγον εκείνην Λερναίαν ύδραν, την κατασπαράσσουσαν τα σπλάχνα της δυστυχούς Πατρίδος. Αχ! πόσον επιθυμούσα, εαν αι πνευματικαί-μου δυνάμεις μου το επέτρεπον, να γράψω πολλά, μα πάρα πολλά, δια την εννεακέφαλον ταύτην Μέδουσαν ήτις φέρει τόσα ειδεχθή ονόματα όσας και κεφαλάς: πολιτική, συναλλαγή, ρουσφέτι, μέσον, κομματαρχισμός, υποστήριξις, φ α υ λ ο κ ρ α τ ί α, κ.τ.λ. Ο καφετζής φαντάζεται όλους τους νέους του χωριού επιστρέφοντας από την Αμερικήν με διαμαντένια δαχτυλίδια, με χρυσά δόντια, και φορτωμένους λίρες τες οποίες θα εξοδεύουν αφειδώς μέσα το καφενείον-του. «Φέρτα και από μένα», και με το «ξανακέρασε-μας» εξακολουθεί να διεγείρη τους αγαθούς χωρικούς. «Αχ! μωρέ παιδιά: ας

είχα τα νιάτα-σας! Σας βεβαιώ, αν ήμουν νέος σαν εσάς, ώραν δεν εκάθουμουν.»

Η εξ Αμερικής επιταγή είναι οβίς, και τα λόγια του καφετζή και του ιερέως είναι ασφυξιογόνα αέρια. Τους εζάλισαν όλους, νέους και γέροντας, αρσενικούς και θηλυκούς. Ο νέος ονειρεύεται δαχτυλίδια, χρυσά ρολόγια, καδένες, και την καλύτερη του χωριού. Ο γέρων, ως πλέον μετριόφρων, απαλλαγήν από τα χέρια του τοκογλύφου και επιδιόρθωσιν του παλαιόσπιτου. Η αδελφή, πλούσια εξ Αμερικής δώρα και αρχοντικήν προίκαν. Και η μάνα, ολιγαρκεστέρα, καλά υστερινά και να γυρίση το παιδί-της με το καλό, να το ιδή πριν αποθάνη. Ταλαίπωροι μητέρες, πόσαι δεν αξιώνεσθε να ιδήτε τα παιδιά-σας, και όχι μόνον τούτο, αλλά και πολλαί που σας υστερείτε και αλληλογραφία, η μόνη μητρική παρηγορία.

Ζητεί ο υιός από τον πατέρα να δανεισθή χρήματα δια το εισιτήριον, και ο πατήρ αναγκάζεται να βάλη υποθήκη το αμπέλι εις τον τοκογλύφον. Η μήτηρ κλαίει, η αδελφή ετοιμάζει τα ρούχα του μέλλοντος να ξενιτευθή, και μετ' ολίγας ημέρας ο νέος αποχαιρετά συγγενείς, φίλους, και τον ωραίον του χωρίου αέρα, ίσως δια παντός. Επιβιβάζεται του υπερωκεανείου διευθυνόμενος εις την Αμερικήν, εις τον μέγα τούτον λαβύρινθον, εις τον οποίον μυριάδες κατ' έτος εισέρχονται αλλά δεκάδες μόνον εξέρχονται, διότι αι Αριάδναι είναι ολίγαι, αίτινες δια του νήματος καθοδηγούσιν την είσοδον και την έξοδον των δυστυχών μεταναστών.

Ο 'Ελλην είναι ο μόνος, από όλα τα άλλα έθνη, όστις ανθίσταται κατά της αφομοιώσεως και δι' αυτό οπωσδήποτε δύναται τα πρώτα έτη, εαν επιτύχη υποστήριξιν, πιθανόν να ευδοκιμήση. Διότι, εαν παρέλθουν 3 και 4 έτη, άλλως εαν παρέλθουν 5 έτη και δεν κάμει τίποτε, ξέγραψέ-τον, διότι επι 80 τοις εκατόν εκ των αποτυχόντων, τοις είναι αν ουχί αδύνατον, πάντως όμως δύσκολον να επιστρέψουν εις την πατρίδα. 'Ισως εξ αυτών να καταντήσω και εγώ είς, αλλά δεν δύναμαι να μη γράψω εκείνο το οποίον αντελήφθην. 'Εχω παρακολουθήσει πολλούς πώς διήγον τα πρώτα έτη της αφιξεώς-των, πώς διάγουν αφού παρέλθουν τα 4-5 έτη μετά την απογοήτευσιν, δηλαδή εμελέτησα καλώς την κατάστασιν των πραγμάτων και εκφράζω την ιδέαν. Εύχομαι δε να απατώμαι και να κατορθώσουν όλοι ανεξαιρέτως οι 'Ελληνες να επιστρέψουν εις τα σπιτάκια-τους εκατομμυριούχοι.

ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΤΟ ΣΤΑΥΡΟΛΕΞΟ

διήγημα

Τώρα τελευταία ένοιωθε πολύ κουρασμένος. Αναζητούσε μια δικαιολογία για τις πράξεις-του και δεν την εύρισκε. Υπέθεσε πως η αλλαγή του καιρού θα έπαιζε κάποιο ρόλο, μια και οι δουλειές είχαν πέσει με τον ερχομό του Φθινόπωρου, μα ήξερε πολύ καλά πως δεν ήταν αυτό. Είχε και μια κακή συνήθεια να γυρίζει στο παρελθόν, να σκέφτεται πράγματα που οι άλλοι έχουν ξεχάσει κι αυτό τον έκανε να εκνευρίζεται όλο και περισσότερο.

῎Αφησε το γραφείο-του και προχώρησε με αργά βήματα επάνω στο παχύ χαλί που ήταν στρωμένο στη μεγάλη αίθουσα. Κοίταξε το μεγάλο ρολόι του τοίχου και ύστερα το δικό-του. ῞Ηταν περασμένες δέκα και δεν ήταν κανένας πελάτης μέσα. Ε,λοιπόν, αυτή την κατάσταση δεν μπορούσε να την ανεχτεί. Λες κι όλοι ήταν συνεννοημένοι να έρχονται την τελευταία στιγμή.

Κοίταξε τους συναδέλφους-του κι ένοιωσε πως έπρεπε να κολλήσει κι αυτός κάπου. Πρώτα πέρασε μπροστά απ᾽ τις τρεις κοπέλλες. Εκείνη τη στιγμή γελούσαν με το πάθημα της μιας, που έφτιαξε ένα απαίσιο γλυκό. Χαμογέλασε μηχανικά και προχώρησε προς τους άλλους. Ο ψηλός ήταν κοντά στο γραφείο του τμηματάρχη και μιλούσαν για τον ποδοσφαιρικό αγώνα της Κυριακής. Κάτι τους πέταξε μα ούτε που γύρισαν να τον κοιτάξουν. ῞Ηταν εντελώς άσχετος με το θέμα-τους. Μερικά βήματα πιο κάτω ήταν ο τηλεφωνητής που μαζί με τον κλητήρα προσπαθούσαν να βρουν ποιά είναι τα καλύτερα φυσίγγια. Σε λίγες μέρες ήταν η μεγάλη έξοδος.

Ακούμπησε στον τοίχο δίπλα-τους και τους κοίταξε όλους προσεκτικά. ῞Ενιωθε πολύ μόνος-του, και παράξενα, λες κι ήταν ξένος σ᾽ αυτό το περιβάλλον κι ας ήταν τόσα χρόνια εδώ.

Κάθησε σε μια καρέκλα μπροστά σ᾽ ένα πάγκο, στη γωνιά. Μπροστά-του ήταν κάμποσες εφημερίδες και περιοδικά. Πήρε στην τύχη ένα, το άνοιξε κι ευθύς το πρόσωπο-του φωτίστηκε. Λοιπόν, θα έλυνε κάποιο σταυρόλεξο. Πώς δεν τό᾽χε σκεφτεί νωρίτερα. ῎Ετρεξε, σχεδόν, στο γραφείο-του και γύρισε μ᾽ ένα στυλό.

Τράβηξε μια γερή ρουφηξιά απ᾽ το τσιγάρο-του και φύσηξε τον καπνό πάνω στο ανοιγμένο περιοδικό. Πήρε τα πράγματα απ᾽ την αρχή. ῎Ετσι νόμιζε. Τέλος πάντων όλα τα πράγματα έχουν κάποια αρχή. ῎Αρχισε από το ένα οριζοντίως.

«Χαρακτηρίστηκε και ως άφρον»

Τράβηξε άλλη μια γερή ρουφηξιά, σχεδόν κόντεψε να δακρύσει, έκανε έτσι, να διώξει τον καπνό που τον στράβωσε και σκέφτηκε πως θα ήταν ένα εύκολο σταυρόλεξο. Μέτρησε στα δάκτυλα-του τα γράμματα της λέξης, μέτρησε και τα τετραγωνάκια και βρήκε πως περίσσευε ένα. Του φάνηκε περίεργο. Ξαναδιάβασε το κλειδί και τότε μόνο πρόσεξε μια σημείωση που ήταν γραμμένη λίγο πιο πάνω. *«Βρέστε μόνοι-σας τα μαύρα τετραγωνίδια»*. Ένα πικρό χαμόγελο διαγράφτηκε στα χείλη-του. ῎Εγραψε τη λέξη κι άρχισε να μαυρίζει το λευκό τετραγωνάκι που περίσσευε. Να βάζει μια τελεία ας πούμε ή ένα σταυρό. Προτίμησε το δεύτερο. ῎Εγραψε ένα σταυρό και σκέφτηκε πόσο σοφή ήταν η εκλογή-του. Καρφώθηκε η ματιά-του εκεί κι η σκέψη-του πάλι στο παρελθόν· μόνο το χέρι-του κινήθηκε να γράψει

ένα αέτωμα. Το λευκό τετραγωνάκι με τον σταυρό ήταν τώρα ένα τέλειο σπιτάκι. ῎Εκλεισε τα μάτια, έφερε τα χέρια-του μπροστά έτσι που κι άν ήθελε να τ᾽ ανοίξει να του κρύβουν τη θέα. Μάταια όμως. Η εικόνα τώρα ήταν πιο καθαρή. ῞Ενα άσπρο σπιτάκι, μια καταπράσινη αυλή και δυο χαρούμενα παιδάκια να παίζουν. Σχεδόν άκουγε τις φωνούλες-τους.

῞Ηταν τρομερό. Τίναξε απότομα το κεφάλι-του θέλοντας να διώξει τις σκέψεις-του. Πήρε ένα κλειδί στην τύχη:

«Αποτέλεσμα του ένα οριζοντίως».

Του φάνηκε πως άκουσε τρομαγμένες φωνές, πυροβολισμούς, παράξενους θορύβους. ῎Αφησε το κεφάλι-του ν᾽ ακουμπήσει στον πάγκο μπροστά-του... Η λάσπη άγγιξε το αριστερό-του μάγουλο. ῞Ενα βομβαρδιστικό πέρασε από πάνω-τους μ᾽ ένα διαβολικό σφύριγμα. ῎Ενοιωσε τα μέλη-του να παραλύουν. Προσπάθησε μ᾽ όλη-του τη δύναμη να σφίξει πιο πολύ τη μικρή στο στήθος-του. Με τ᾽ άλλο κρατούσε το χέρι της γυναίκας-του. Η μικρή να κλαίει απαρηγόρητα: «όχι άλλες πορτοκαλιές παπά» Κατάλαβε πως δεν ήταν πια παιχνίδι. Κι οι άλλοι; Οι άλλοι; Ποιός ξέρει... Πέρασε τα χέρια-του πάνω απ᾽τα μαλιά-του. Μέτρησε τα γράμματα πάλι στα δάκτυλα του αριστερού-του χεριού. Δυό που περίσσευαν τη μέτρησε στο μυαλό-του. ῎Αναψε τσιγάρο, κι άρχισε να βάζει τους καινούριους σταυρούς. ῞Ενα για το Γιώργο, τον ῎Αγγελο, τον Πάνο... Συνέχισε να βάζει σταυρούς τον ένα δίπλα στον άλλο ώσπου τέλειωσε το φύλλο.

Ανήκε πια σ᾽ ένα άλλο κόσμο. Πήρε το ένα καθέτως:

«Η προσβολή εναντίον του κράτους και κυρίως η προσβολή της ανεξαρτησίας-του, από άτομο ή άτομα που ανήκουν σ᾽ αυτό....»

Του φάνηκε πως ο τμηματάρχης τον κοίταζε επίμονα, μα όταν γύρισε το κεφάλι-του αυτός συζητούσε ακόμα με τον ψηλό για τα ποδοσφαιρικά-του.

-«Θα σας σκίσουμε» έλεγε, μα ο άλλος τον κοίταζε απαθής.

-«Πρέπει να παραδεχθείς πως έχουμε την υπεροχή». Γύρισε μπροστά και συνέχισε το κλειδί:

«... Απόπειρα μεταβολής του πολιτεύματος με βίαια μέσα, συνωμοσία ή συνεννόηση με ξένους για κήρυξη πολέμου εναντίον της πατρίδας....»

Στ᾽ αυτιά-του έφτανε η συζήτηση.

-«Θά ᾽χουμε μαζί-μας, σου λέω, και τον διαιτητή».

«... Παράδοση όπλων ή φρουρίων....»

῞Ολα πια ήτανε συγχισμένα μέσα-του.

-« Με τον καινούργιο που αγοράσαμε...»

«... Παραπλάνηση στρατιωτών με σκοπό να πάρουν μέρος σε στάση...»

Η ανάσα-του έγινε βαρειά.

-«῎Εχουμε και τον δικό-σας το νούμερο πέντε»

῎Εσφιξε το στυλό στο χέρι-του, που έγινε δυο κομμάτια.

«... ᾽Εξυπηρέτηση των εχθρικών συμφερόντων...»

Η ανάσα-του έγινε ακόμα πιο βαρειά. Πνιγόταν.

-«Θα σας διαλύσουμε ρε!...»

«... Τιμωρείται με θάνατο».

Δεν άντεξε άλλο.

Τινάχτηκε με δύναμη ασυγκράτητη. ῞Ορμησε κατά πάνω-του παρασύροντας καρέκλες, γραφεία κι ό,τι άλλο βρισκόταν μπροστά-του. Ούτε έβλεπε ούτε άκουε πια. ῎Ετρεξαν οι άλλοι να τους χωρίσουν. Οι κοπέλλες τσίριζαν, οι πελάτες που άρχισαν στο μεταξύ να μαζεύονται, δυνάμωσαν τη φωνή-τους. Μπήκαν και μερικοί περαστικοί μέσα να δουν τί γίνεται.

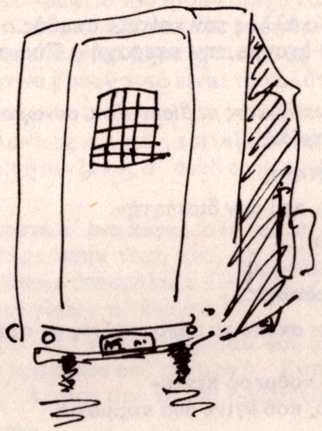
Και μόνο όταν τον κλείδωσαν στο γραφείο του διευθυντή όλα πια ήταν ήσυχα. Κοίταξε από το άνοιγμα της κουρτίνας τους ανθρώπους να μιλούν και να χειρονομούν χωρίς ν' ακούει τι λένε.

'Εκλεισε τα μάτια κι έγειρε το κεφάλι-του πίσω ώσπου ακούμπησε στον τοίχο. Τώρα τελευταία ένοιωθε πολύ κουρασμένος.

'Εμεινε έτσι χωρίς να σκέφτεται τίποτε. Τον έφεραν στην πραγματικότητα οι αστυνομικοί που ώρμησαν μέσα. Ο τρόπος που τον άρπαξαν δεν του άρεσε. «Λες κι έχω κάνει φόνο», σκέφτηκε. Απ' την ανοικτή πόρτα ξεχώριζε τις φωνές έξω: «Με το χαρτοκόπτη», «πρέπει να ήταν πάνω στο γραφείο». «Σε κλάσματα δευτερολέπτου». 'Εσκυψε το κεφάλι και πρόσεξε τα αίματα στο άσπρο-του πουκάμισο.

....

Τα δυο αυτοκίνητα ξεκίνησαν σχεδόν μαζί. Το νοσοκομειακό πρώτα, το αστυνομικό ύστερα. Αυτός ο διαπεραστικός θόρυβος των σειρήνων τον ενοχλούσε φοβερά, κι αυτό το παράξενο αυτοκίνητο έτρεχε σα δαιμονισμένο. Ποτέ-του δεν είχε μπει σε τέτοια κλούβα. Τι πράγμα ήταν αυτό; Μόνο ένα μικρό παραθυράκι στο πίσω μέρος. 'Ενα μικρό παραθυράκι με κάθετες κι οριζόντιες σιδεριές. 'Ομοιο σταυρόλεξο.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΑΛΕΤΑΣ

Η ΖΑΚΥΝΘΙΝΗ «ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ»

Μια φιλολογική αναδρομή

Η έκδοση του «Κύκλου», που μου άρεσε πολύ, τόσο σαν μορφή, όσο και σε μεγάλο βαθμό σαν περιεχόμενο, μου έφερε στο νου ένα παρόμοιο περιοδικό, που έβγαινε στη Ζάκυνθο στα 1857-1858 και μπορούμε να πούμε, είναι το πρώτο προοδευτικο δημοτικιστικό περιοδικό που βγήκε στην Ελλάδα. Το επτανησιώτικο αυτό περιοδικό το έβγαζαν ο Παναγιώτης Χιώτης, ο Παναγιώτης Πανάς και άλλοι φιλολογούντες νέοι.

Ο τίτλος-του είναι επαναστατικός, μαχητικός: *Φιλολογική Εφημερίς της Νεολαίας*. Φέρνει την πνευματική, τη φιλολογική νεολαία της εποχής, ακριβώς τη χρονιά που πεθαίνει ο Σολωμός, με τη δική-της υπόσταση, με τη δική-της σημαία, που βρίσκεται σε διάσταση και αντίθεση με το καταστημένο, τις παλιές ξεπερασμένες ιδέες για την ποίηση, τη γλώσσα, την εκπαίδευση, τον προβληματισμό.

Η Φιλολογική Εφημερίς της Νεολαίας αγωνίζεται για την αναγνώριση και επιβολή του Σολωμού, που τον βλέπει σαν αναβλάστημα του νησιού-της και του τόπου-της πολύ κοντά-της, πολύ δικό-της. Αγωνίζεται επίσης για τη γλώσσα του λαού, σε μια εποχή σκοταδισμού και άκρου αρχαϊσμού. Δημοσιεύει μια περίφημη, πρωτάκουστη για νέους, *διακήρυξη για τη γλώσσα του λαού*, τη γλώσσα του Σολωμού, τη δημοτική. «*... είναι η γλώσσα*», βροντοφωνάζει, «*την οποίαν οι λόγιοι του έθνους πρέπει να παραδεχτούσι ως τη μόνη αληθινή, την ποιητικωτέρα, τη γλυκυτέρα απ' όσας μεταχειρίζονται, τη γλώσσα την οποίαν ωμίλησεν ο Σολωμός, ορθέτησε ο Κοραής, ετραγούδησε ο λαός, επρόφερεν ο Κανάρης, και με την οποίαν προφέρει τα αισθήματα-της κάθε ελληνική καρδία.*» (σελ. 31).

Η περιφρονημένη τότε δημοτική-μας γλώσσα επαινείται και εξυμνείται με την ίδια αγάπη που την ύμνησε ο Σολωμός, και πριν απ' αυτόν ο Βηλαράς, ο Χριστόπουλος, στα χρόνια όμως αυτά κανείς δεν τολμούσε όχι να τη γράψει, αλλά ούτε να την αναφέρει. Παρουσιάστηκαν τότε και άλλοι νέοι, σαν φλόγες ξεπεταγμένες απο το φρέσκο ακόμα τάφο του Σολωμού, όπως ο Πατρινός βάρδος Παναγιώτης Συναδινός, ο Λασκαράτος και ο Νικόλαος Κονεμένος, που αυτή τη χρονιά (1858) βγάζει το περίφημο φιλολογικοσατιρικό περιοδικό *Εωσφόρος*.

Στο πρώτο τεύχος της *Φιλολογικής Εφημερίδας της Νεολαίας* δημοσιεύεται (σελ. 14—16) νεκρολογία του Σολωμού, μέσα σε πένθιμο πλαίσιο. Την υπογράφει κάποιος Ψ.Χ., που ανήκει στον κύκλο των νέων του περιοδικού. Σε άλλο τεύχος ο κατόπιν δημοκράτης αγωνιστής ποιητής και δημοσιογράφος Παναγιώτης Πανάς δημοσιεύει διεξοδικότερη νεκρολογία του Σολωμού (σελ. 60—61). Στο ίδιο περιοδικό ο Παναγιώτης Χιώτης, απ' τα προοδευτικότερα μυαλά της Εφτάνησος γράφει ειδική μελέτη, προδρομική, αφιερωμένη στη δημοτική γλώσσα με τον τίτλο «Περί δημοτικής εν Επτανήσω γλώσσης», από τις πρώτες μελέτες που γράφτηκαν στην Ελλάδα μετεπαναστατικά για τη δημοτική γλώσσα.

Με μεγάλο τίτλο παρουσιάζεται η μαχητική στο ιδεολογικό πεδίο προδρομική μελέτη «Περί της καταστάσεως των φώτων και της βιομηχανίας προ της επαναστάσεως εις την Ελλάδα». Χαρακτηριστικό είναι το κεφάλαιο για τους φαναριώτες και τους παπάδες ως σκοταδιστές και αντίμαχους του διαφωτισμού. Αποτελεί παράφραση από το βιβλίο του Armand Courtelin, *Résumé de l histoire des Grecs modernes.* Για τους φαναριώτες και το ιερατείο γράφει: *«Ενδυναμώθησαν με το να περιγράψωσιν ως επικίνδυνον την εσπαρμένην μεταξύ των χριστιανών μάθησιν. Το σχολείον της Κωνσταντινουπόλεως υπέπεσε εις τες ραδιουργίες-των και εκλείσθη. Ο σοφός Βενιαμίν, όστις είχε καταστήσει αξίους μαθητάς εις το Αϊβαλί, εστάλθη εις Κωνσταντινούπολιν και αυστηρά επιπλήχθη υπό του πατριάρχου»* (στο σημείο αυτό παραπέμπει στο έργο του Zallony, *Essai sur les Fanariotes*). *«Απέλαβεν αυτός ως μίαν χάριν μεγάλην να επιστρέψει εις την οικίαν-του ατιμώρητος, επί των όρω ότι θέλει χρησιμεύσει την διδαχήν-του εις τας μερικάς επόψεις των Φαναριωτών»* (δηλαδή θα συμμορφωθεί με τις ιδέες των Φαναριωτών, πράγμα που έτσι πιστεύθηκε, αλλά δεν αληθεύει).

Συνεχίζοντας με βάση το Γάλλο σοφό, ο αγωνιστικότατος νέος αρθρογράφος της *Φιλολογικής Εφημερίδος της Νεολαίας*, Ζακύνθου, έρχεται στο φιλοτουρκισμό του ιερατείου και της φαναριώτικης τάξης: *«Ο κοινός κλήρος, οι καλόγεροι, οι κληρικοί ενδυναμούντο εις τον άμβωνα. Ο θεός, έλεγεν, επιδοκιμάζει του Σουλτάνου την εξουσίαν, επειδή την αφήνει να ενεργείται. Το να επαναστατεί τις εναντίον αυτού, δείχνει ότι προσέχει το αυτί εις εκείνους τους λόγους της ελευθερίας, εις εκείνα τα επαναστατικά κηρύγματα, άτινα δεν είναι παρά δαιμονικαί εμπνεύσεις....»*

Το περιεχόμενο του πρωτοποριακού αυτού Ζακυνθινού περιοδικού δεν εξαντλείται. Με το σημείωμα αυτό θέλησα να δώσω μια ιδέα της αξίας-του, που στέκεται στην πρώτη πρόοδευτική αφύπνιση της νεολαίας. Την εκτιμούμε σήμερα καλύτερα όταν αναλογιστούμε ότι μισό αιώνα ύστερα η αθηναϊκή φοιτητική νεολαία έχυσε στις ταραχές των Ευαγγελικών το αίμα-της για να υπερασπίσει όχι τη γλώσσα του λαού στην οποία έγινε απόπειρα να μεταφραστούν τα Ευαγγέλια, αλλά την καθαρεύουσα των λογιωτάτων.

ΚΛΕΙΤΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

ΜΕΡΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ

Αν η λογοτεχνία εξακολουθεί να εκπροσωπεί τη συνείδηση της ζωής, η κριτική θα πρέπει να είναι η συνείδηση της λογοτεχνίας. Ο αφορισμός αυτός οδηγεί αναπόφευκτα στη σπουδαιότητα του ρόλου του κριτικού και μας υποχρεώνει να εξετάσουμε τις διάφορες λειτουργίες του πολυδιάστατου αυτού ρόλου αφού θα χρειαστεί να τεθεί κι αυτός ο ίδιος ο ρόλος του κριτικού κάτω από μια κριτική εξέταση. Εφ' όσον ορίσαμε την κριτική ως συνείδηση της λογοτεχνίας, κι αφού καθορίσαμε τη λογοτεχνική δημιουργία ως συνείδηση της ζωής, αναπόφευκτα θα πρέπει να ταυτίσουμε το έργο του κριτικού με εκείνο του φανού, ίσως και του φάρου, του μεσάζοντος μεταξύ κοινού και δημιουργού, που έχει ως βασικό σκοπό, όχι μόνο να πληροφορήσει, να εκτιμήσει, να χύσει φως, να καταλάβει και να συμπαθήσει ένα έργο τέχνης, αλλά και να τοποθετήσει το δημιούργημα κοινωνικά, αισθητικά, ηθικά, αφού χρησιμοποιήσει στο κριτικό-του έργο, διάφορες επιστημονικές πειθαρχίες, δηλαδή την κοινωνιολογία, την ιστορία, τη φιλοσοφία, τη γραμματική, την ψυχανάλυση, τη θρησκεία, την ιδεολογία κ.λ.π.

Λέγοντας τούτο, καθόλου δε σημαίνει πως όποιος τοποθετείται μέσα σε μια πολύπλευρη επιστημονική πειθαρχία γίνεται απαραίτητα και κριτικός. Για να αποδοθεί δίκαια ο τίτλος του κριτικού σε κάποιον, χρειάζεται κάτι περισσότερο από το πολύμορφο της επιστήμης, χρειάζεται κάποιο δαιμόνιο κριτικού, ταλέντου ίσως, ακόμη και ψυχή κριτικού. Κι είναι αλήθεια πως δε συναντάμε κάθε μέρα ένα Αριστοτέλη, ένα Λογγίνο, ένα Κόλεριτζ, ένα Σαίν Μπεβ.

Ωστόσο, δεν είναι δύσκολο να διακρίνομε, ανάλογα με τις πνευματικές και άλλες στάσεις και συμπεριφορές, τους κριτικούς που ανήκουν στη συντήρηση, και τους προοδευτικούς κριτικούς, που μπορούν να διαδραματίσουν είτε αντιδραστικούς και αρνητικούς ρόλους στην εκτίμηση και αξιολόγηση των έργων τέχνης είτε ρόλους θετικούς και εξυπηρετικούς στην ανάπτυξη της λογοτεχνίας και γενικότερα της τέχνης. Κατά τη γνώμη-μας ένας κριτικός, άξιος του ονόματος-του, όποιος και νά' ναι ο χώρος-του, πεζογραφία, ποίηση, θέατρο, μυθιστόρημα, δοκίμιο, εικαστικές τέχνες, για να βρίσκεται αληθινά και πραγματικά στην υπηρεσία των γραμμάτων και στη συνέχεια στην υπηρεσία μιας κοινωνίας, οφείλει να υπερβαίνει τις προσωπικές-του προτιμήσεις και προκαταλήψεις, ακόμη θα πρέπει να ξεπερνά το στάδιο της απλής περιγραφής ή ερμηνείας. Οφείλει να προχωρεί πέρα απο το σχόλιο, έστω κι αν τούτο είναι σωστό και πραγματικό, για να γίνεται ένας αυθεντικός και γνήσιος συνεργάτης του δημιουργού και της δημιουργίας, ένας αληθινός συνδημιουργός. Έτσι ο κριτικός γίνεται ο ίδιος δημιουργός κι εφευρέτης μιας ξεχωριστής γλώσσας.

Οι ευθύνες όμως του κριτικού απέναντι στην τέχνη είναι τεράστιες. Ο μεγάλος Γερμανός ποιητής, Ράινερ Μαρία Ρίλκε, στα *Γράμματα σ' ένα νέο ποιητή*, προχωρεί μέχρι του σημείου να πει πως η κριτική είναι ο χειρότερος(!) τρόπος για να κατανοήσεις ένα έργο τέχνης. Τάσσεται φυσικά στην πλευρά της αγάπης και της συμπάθειας, γιατί δεν πιστεύει πως με τόσες προκαταλήψεις, ιδεολογικές, συναισθηματικές, φιλοσοφικές, μπορεί να κατανοήσει κάποιος τόσο εύκολα τη μυστηριακή ύπαρξη που είναι το έργο τέχνης. Κι αν σκεφτούμε πως ακόμη κι ένας Γκαίτε έκρινε εσφαλμένα τον Χαίλτερλιν και ο Κόλεριτζ έσφαλε στην κρίση-του για τον Κήτς, τότε πόσο δέος χρειάζεται και πόσος θα πρέπει να είναι ο φόβος Θεού μπροστά σ' ένα υπό κρίσιν έργο τέχνης.

Η αντικειμενικότητα και τα υψηλά κριτήρια θα πρέπει να διέπουν το έργο του κριτικού. Όπως όμως σ' όλα τα πράγματα οι διαφορές εκτίμησης είναι φυσικές. Κι αυτό οφείλεται στο χώρο και στο χρόνο που κινείται μια λογοτεχνία, οφείλεται στις διαφορές ευαισθησιών, στις ποικίλες πολιτιστικές παραδόσεις, στις επιστημονικές επάρκειες ή και ανεπάρκειες. Συχνά η λειψή βιογραφική και ιστορική ενημέρωση μπορούν να βλάψουν ένα έργο. Άνκαι πολλά εξαρτώνται από την ολοκλήρωση και την ακεραιότητα ή μη, της προσωπικότητας που κρίνει. Και κάτι άλλο. Η κριτική απαιτεί μια μεγάλη γνωσιολογική και βιωματική ευρύτητα, τόσο μεγάλη όσο και η ίδια η ζωή με την οποίαν ασχολείται. Ο κριτικός πρέπει να είναι φορτισμένος με το σύνολο της εμπειρίας της ζωής, με το λόγο και το άλογο-της, με τον Απόλλωνα και το Διόνυσό-της. Ο κριτικός χρειάζεται τις μαντικές και μυστηριακές εκείνες ικανότητες που θα του επιτρέψουν να διεισδύσει σ' ένα έργο τέχνης και προπαντός οφείλει να είναι οπλισμένος με το κατ' εξοχήν όπλο της δημιουργίας, τη δημιουργική φαντασία και τον ενθουσιασμό. Κι αν ο κριτικός δε διασταυρώνει μέσα στη ψυχή-του το κλασσικό, δηλαδή ό,τι αντέχει στο χρόνο και παραμένει διαχρονικό και αιώνιο μαζί με το συγχρονικό, δηλαδή το μήνυμα μιας ορισμένης εποχής κι ενός συγκεκριμένου χώρου, κι αν η κριτική, δεν έχει την ικανότητα να βλέπει την αυτονομία ενός έργου, σ' όλη τη νομοθετική-της διάταξη και ανεξάρτητη διεργασία, τότε κινδυνεύει να γίνει ανεπαρκής και μεροληπτική και συχνά επικίνδυνη.

Κάποτε ο μεγάλος σοφιστής Γοργίας τέλειωσε τον περίφημο λόγο-του στην Ολυμπία, ευχόμενος *ανδρεία* και ικανότητα *αποκρυπτογράφησης των αινιγμάτων και των χρησμών* στους ακροατές-του. Πράγματι, για να ονομαστεί κάποιος κριτικός και να φέρει επάξια τούτο το όνομα στους πονηρούς καιρούς που περνούμε, χρειάζεται και ανδρεία και παρρησία, ελευθερία λόγου και σκέψης, για να παραμείνει μακριά και έξω από κολακείες και μικρότητες. Η αποκρυπτογράφηση των μυστικών μηνυμάτων της τέχνης στην πολυδιάστατη όψη και περιεχόμενό-της θα πρέπει να μη συζητάται. Προϋποτίθεται για τον καθένα που θα πάρει το όνομα της τέχνης στο στόμα και τα γραπτά-του. Άνκαι στον τόπο-μας ο κρίνων δεν είναι άμοιρος και ελεύθερος απο τις διαθέσεις των κρινομένων. Και οι δυο συνευθύνονται για τις αδυναμίες που παρουσιάζει ο τομέας αυτός των γραμμάτων-μας.

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

Γιάννης Σιδέρης (1898-1975): Ιστορικός του ελληνικού θεάτρου με πλούσιο συγγραφικό έργο και δημιουργός του Θεατρικού-του Μουσείου. Ποιητής, θεατρικός συγγραφέας, κριτικός, καθηγητής σε Δραματικές Σχολές.

Γιώργος Βαλέτας (1907): Λογοτέχνης κριτικός από τη Λέσβο. Συγγραφέας πολλών δοκιμίων και μελετών για νεοέλληνες ποιητές και συγγραφείς. Αναστυλωτής των μνημείων και των μορφών και κειμένων της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Κυριότερα έργα-του: «Παπαδιαμάντης, η ζωή, το έργο και η εποχή-του». «Της Ρωμιοσύνης». Έχει ιδιαίτερα ασχοληθεί με το μεγάλο Κύπριο φωτιστή πεζογράφο Νεόφυτο Ροδινό (κριτική έκδοση του έργου-του, με εισαγωγή και σχόλια).

Κυριάκος Χαραλαμπίδης: (Άχνα, 1940). Σπούδασε ιστορία και αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Παρακολούθησε μαθήματα θεάτρου στην Αθήνα και ραδιοφωνία στο Μόναχο. Εργάστηκε για μερικά χρόνια ως καθηγητής σε σχολεία μέσης παιδείας. Σήμερα είναι Προϊστάμενος της Υπηρεσίας Πολιτιστικών Προγραμμάτων του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου. Ποιητής και δοκιμιογράφος. Έργα (ποίηση): «Πρώτη Πηγή», Αθήνα, 1961. «Η Άγνοια του Νερού» (με πρόλογο Τ.Κ. Παπατσώνη), Αθήνα, 1967. «Το Αγγείο με τα Σχήματα» (Α' Κρατικό Βραβείο Ποίησης), Λευκωσία, 1973. «Αχαιών Ακτή» (Α' Κρατικό Βραβείο Ποίησης), Λευκωσία, 1977.

Ρήνα Κατσελλή: (Κερύνια, 1938). Πεζογράφος και θεατρική συγγραφέας. Ασχολήθηκε επίσης με την ποίηση και τη λαογραφική έρευνα. Έζησε στην Κερύνεια ώς τον Ιούλιο του 1974. Έργα: Πεζογραφία: «Στα βουνά της Τραμουντάνας», Α', 1973[1], 1980[2] (Κρατικό Βραβείο Πεζογραφίας). «Γαλάζια Φάλαινα» Β' 1974 (Κρατικό Βραβείο Πεζογραφίας). «Στην Εφτάλοφη» Α', 1977 (Κρατικό Βραβείο Παιδικού-Νεανικού Βιβλίου). «Κερύνια - Εκ στόματος γερόντων» Α', 1975[1], 1978[2]. Β', 1977. Μαρτυρίες: «Τα τετράδια της αδελφής-μου», Αθήνα, 1967. «Πρόσφυγας στον τόπο-μου», 1975[1], 1979[2]. «Refugee in my Homeland», 1979. Θέατρο: «Γαλάζια Φάλαινα (Ενδοσκόπηση)», 1979 (πολυγραφημένη έκδοση). «Αδούλωτη Ελιά», 1980 (ανέκδοτο). Έρευνα: «Κερύνια: Ιστορική Λαογραφική Έρευνα», 1973[1], 1979[2]. «Kyrenia: A historical study», 1974[1], 1979[2]. Πολυγραφημένες εκδόσεις: «Χειρόγραφα ποιήματα», 1969. «Δέκα Χρόνια Θέατρο (1959-1969)», 1970. «Γεώργιος Σταβρίδης-Ραγιάς», 1970. «Πώς να σκαλίσετε ένα κυπριακό σεντούκι», 1970.

Χριστάκης Γεωργίου: (Λεμεσός, 1929). Σπούδασε Ιστορία και Φιλολογία στο Queen Mary College του Πανεπιστημίου του Λονδίνου. Το 1959 πρωτοστάτησε, μαζί με άλλους στην έκδοση του περιοδικού «Κυπριακά Χρονικά». Εργάζεται σαν καθηγητής της ιστορίας στην Αγγλική Σχολή Λευκωσίας. Υπήρξε μέλος των Διοικητικών Συμβουλίων του ΘΟΑΚ και του ΘΟΚ. Πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας και κριτικός θεάτρου. Έργα: «Παράλληλοι», διηγήματα, Λευκωσία, 1965. «Ρωγμές», διηγήματα, Λευκωσία, 1970. «Καλόγεροι», θεατρικό, Λευκωσία, 1978.

Κλείτος Ιωαννίδης: (Μουτουλλάς, 1944). Αποφοίτησε από την Παιδαγωγική Ακαδημία Κύπρου κι εργάστηκε ως δάσκαλος για δυό χρόνια. Στη συνέχεια σπούδασε στο Παρίσι Θρησκειολογία, Κοινωνικές Επιστήμες και Φιλοσοφία. Διδάκτωρ της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Σορβόννης (1973). Από το 1977 εργάζεται ως

ερευνητής στο Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου. Ποιητής, δοκιμιογράφος και κριτικός λογοτεχνίας. Έργα: Ποίηση: «Γενεά Έκτη», Λεμεσός, 1967. «Ασπιδούχοι Κούρητες», Λευκωσία, 1971. «Θαργήλια», Λευκωσία, 1975. «Ποιήματα 1967-1977», Λευκωσία, 1977. Φιλοσοφία: «Mystique Grecque» (στην Encyclopédie des Mystiques, με το ψευδώνυμο Λ. Αγαθίας), Paris, 1972. «Ρυθμός και Αρμονία: Η ουσία της μουσικής και του χορού στην Πλατωνική παιδεία», Λευκωσία, 1973[1], 1978[2]. «Το Πρόσωπο του Φιλοσόφου από τους Προσωκρατικούς στον Πλάτωνα», Λευκωσία, 1977.

Νίκος Σιαφκάλης: (Δρούσια, 1934). Σπούδασε θέατρο στο Λονδίνο όπου εργάστηκε σαν ηθοποιός και σκηνοθέτης. Από το 1959 συνεργάζεται στην Κύπρο με πολλές θεατρικές ομάδες, όπως επίσης με τον ΟΘΑΚ και το ΘΟΚ. Παράλληλα ασχολείται με μεταφράσεις κειμένων για το θέατρο και θεατρικών έργων. Μόνιμος σκηνοθέτης του Θεατρικού Οργανισμού Κύπρου και Πρόεδρος του Κυπριακού Κέντρου του Διεθνούς Ινστιτούτου Θεάτρου.

Σέργης Σεργίου: (Παραλίμνι, 1948). Σπούδασε ζωγραφική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών Αθηνών και στην Ακαδημία Καλών Τεχνών Φλωρεντίας. Έχει αναπτύξει καλλιτεχνική δραστηριότητα με ατομικές και ομαδικές εκθέσεις στην Κύπρο και στο εξωτερικό και έργα-του κοσμούν ιδιωτικές και δημόσιες συλλογές. Ατομικές εκθέσεις: Αμμόχωστος 1971, Αθήνα 1972, Λευκωσία 1978, Τζόνκοπινκ (Σουηδία) 1979. Ομαδικές εκθέσεις: Αθήνα 1971, 1972, Θεσσαλονίκη 1972, Άμστερνταμ 1972, Φλωρεντία 1976, και στις Παγκύπριες Εκθέσεις. Σήμερα ζει και εργάζεται στη Λάρνακα.

Νίκος Νικολάου: Βλ. τ. 3-4.

Φοίβος Σταυρίδης: Βλ. τ. 1

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Σελ. 159-161	Σχέδια Νίκου Νικολάου. Χειρογράφηση Θεοδόση Νικολάου.
Σελ. 173-174	Θέατρο «Η Μέλισσα», Λάρνακος: Πρόγραμμα παράστασης (1893) του κωμειδυλλίου του Δ. Κορομηλά «*Η τύχη της Μαρούλλας*». (Ανήκει στον Χρ. Αχιλλεούδη).
Σελ. 177	Σχέδιο Σέργη Σεργίου.
Σελ. 187	Η πρώτη σελίδα του ημερολογίου του Σ. Τσερκεζή.
Σελ. 188	Ο Σάββας Τσερκεζής (Αμερική, c. 1908).
Σελ. 196	Σχέδιο Νίκου Νικολάου.
Σελ. 198	«Αγγειοπλαστική των Βαρωσίων». Σχέδιο του Faucher-Gudin, από το ταξιδιωτικό του Emile Deschamps «*Quinze mois a l' Ile de Chypre*», Le Tour de Monde, τ. 111, αρ. 15, 10.4. 1897.

White Lady
SEMELI
Rose Lady
Pink Lady
Blonde Lady
The finest products of a proud tradition
ETKO
ETKO
wines
since 1844
OMEN